

**Univerzita Pardubice
Filozofická fakulta**

**Demografický vývoj a majetkové poměry poddaných na panství Nasavrky
v 17. a 18. století**

Bc. Monika Horáková

**Diplomová práce
2009**

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra historických věd
Akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Monika HORÁKOVÁ**

Studijní program: **N7105 Historické vědy**

Studijní obor: **Kulturní dějiny**

Název tématu: **Demografický vývoj a majetkové poměry poddaných na panství Nasavrky v 17. a 18. století**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

- 1) úvod
- 2) prameny a literatura
- 3) historie dané lokality
- 4) náboženská otázka
- 5) demografický a sídelní vývoj
- 6) majetkové poměry poddaných
- 7) závěr

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Dějiny obyvatelstva českých zemí, Praha 1998.

KLAUS, Alois, Nasavrky. Obraz historický a místopisný, Nasavrky 1915.

MAUR Eduard, Poddání točnického panství v druhé polovině 17. století, in: Sborník archivních prací 14, 1964, s. 57 - 87.

MAUR, Eduard, Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté, in: Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 3, 1972, s. 9 - 80.

MIKULEC, Jiří, Pobělohorská rekatolizace v českých zemích, Praha 1992.

PETRÁŇ, Josef, Dějiny hmotné kultury II. Kultura každodenního života od 16. do 18. století, Praha 1997.

ŠTĚPÁN, Luděk, Chrudimsko. Utváření venkovských sídel, Chrudim 2001.

VEPŘEK, Petr, Chrudimsko a Nasavrcko I. - IV., Chrudim 1909.

Vedoucí diplomové práce:

prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.
Katedra historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2008**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2009**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2008

Prohlášení autora

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 30. 6. 2009

Monika Horáková

Anotace

Práce pojednává o nasavrckém a sečském panství od poloviny 17. století do poloviny 18. století. První kapitola obsahuje přehled základní literatury související s tématem práce. Následující kapitoly přinášejí přehled o historickém a náboženském vývoji dané oblasti. Další část je věnována rozboru věkové skladby zdejší populace v roce 1651 a následnému demografickému vývoji, kde jsou sledovány demografické jevy jako porodnost, sňatečnost, úmrtnost. V poslední kapitole je analyzována sociální a socioprofesní struktura obyvatelstva pro dané časové období.

Klíčová slova

Nasavrcko – dějiny, 17. a 18. století, náboženství, demografický vývoj, sňatečnost, porodnost, úmrtnost, socioprofesní skladba

Demographic development and means conditions of retainers in the estate of Nasavrky in the 17th and 18th century

Abstract

The work deals with Nasavrky and Seč estate from the middle of the 17th to the middle of the 18th century. The first chapter provides an overview of the basic literature related to the work. The following chapters provide an overview of the historical and religious developments in the area. Next part is devoted to analysis of age structure of the local population in 1651 and subsequent demographic trends, which are monitored by demographic events such as birth rate, marriage rate, mortality. In the last chapter is analyzed the social and social-professional structure of the population for that time period.

Keywords

Nasavrcko - history, 17th and 18th century, religion, demographic trends, marriage rate, birth rate, mortality, social-professional structure

Poděkování

Před uvedením vlastní práce bych ráda poděkovala všem, kteří mi poskytli cenné rady, věnovali svůj čas a podporovali mě. Největší poděkování patří prof. PhDr. Eduardu Maurovi, CSc. za odborné konzultace, připomínky a rady při vypracování této diplomové práce.

Obsah

1. Úvod.....	s. 1
2. Prameny a literatura	s. 3
3. Sídlní vývoj.....	s. 11
3.1 Teritoriální vymezení.....	s. 11
3.2 Počátky osídlení	s. 11
3.3 Hradební soustava.....	s. 14
3.4 Nasavrcko po válkách husitských.....	s. 15
3.4.1 Historický vývoj Nasavrck	s. 16
3.4.2 Historie Seče	s. 16
3.5 Nasavrcké panství v 17. a 18. století	s. 17
3.6 Nasavrcko v 19. a 20. století.....	s. 21
4. Náboženské poměry	s. 24
4.1 Náboženský vývoj na Nasavrcku do roku 1712	s. 24
4.2 Náboženská situace na nasavrckém panství v polovině 17. století.....	s. 27
4.3 Religiozita na nasavrckém panství od 18. století.....	s. 31
5. Demografický vývoj obyvatelstva	s. 37
5.1 Předpokládaný počet obyvatelstva.....	s. 37
5.2 Struktura obyvatelstva podle Soutpisu poddaných podle víry.....	s. 39
5.2.1 Věková struktura.....	s. 39
5.2.2 Složení rodiny	s. 41
5.2.3 Užívaná křestní jména	s. 44
5.3 Demografická struktura	s. 46
5.3.1 Porodnost	s. 48
5.3.1.1 Porodnost v letech 1675 – 1705.....	s. 50
5.3.1.2 Porodnost v letech 1706 – 1764.....	s. 53
5.3.2 Sňatečnost	s. 56
5.3.2.1 Vývoj sňatečnosti v letech 1675 – 1705	s. 58
5.3.2.2 Vývoj sňatečnosti v letech 1705 – 1764	s. 60
5.3.3 Úmrtnost	s. 61
5.4 Vývoj počtu obyvatelstva	s. 65

6. Sociální postavení poddaných	s. 70
6.1 Přírodní podmínky	s. 70
6.2 Sociální struktura obyvatelstva	s. 73
6.2.1 Usedlé obyvatelstvo	s. 73
6.2.2 Podruzi	s. 78
6.2.3 Čelední služba	s. 80
6.3 Socioprofesní skladba obyvatelstva	s. 84
7. Závěr	s. 89
8. Použitá literatura	s. 93
9. Přílohy	s. 97 - 103
10. Resumé	s. 104

Seznam tabulek

1) Náboženská struktura panství Seč a Nasavrky v r. 1651.	s. 29
2) Náboženská struktura v r. 1651 podle věku a pohlaví.	s. 30
3) Věkové skupiny podle pohlaví.	s. 40
4) Věkové rozdíly mezi manžely.	s. 43
5) Chlapecká a dívčí jména r. 1651.	s. 45
6) Vícečetné porodny v letech 1721 – 1764.	s. 55
7) Vývoj počtu „duší“ v letech 1671 – 1725.	s. 66 – 67
8) Porovnání údajů uvedených v urbáři a berní rule pro ves Vršov.	s. 75
9) Věkové složení podruhů v r. 1651.	s. 79
10) Rozdílné postavení hospodářů v letech 1651 a 1654.	s. 80
11) Struktura čeledínů a jejich věkový průměr.	s. 82

Seznam grafů

1) Věková struktura obyvatelstva.	s. 39
2) Vývoj počtu narozených dětí v letech 1675 – 1704.	s. 51
3) Sezónnost porodnosti v letech 1675 – 1704.	s. 52
4) Vývoj počtu narozených dětí v letech 1706 – 1764.	s. 54
5) Sezónnost porodnosti v letech 1706 – 1764	s. 54
6) Vývoj sňatečnosti v letech 1675 – 1705	s. 59
7) Sezónnost sňatečnosti v letech 1675 – 1705.	s. 59
8) Vývoj sňatečnosti v letech 1705 – 1764	s. 60
9) Sezónnost sňatečnosti v letech 1705 – 1764.	s. 61
10) Vývoj úmrtnosti v letech 1675 – 1705.	s. 63
11) Vývoj úmrtnosti v letech 1707 – 1764.	s. 63
12) Porovnání počtů křtů a úmrtí v letech 1707 – 1764	s. 64
13) Průměrné přirozené přírůstky v letech 1675 – 1704.	s. 68
14) Průměrné přirozené přírůstky v letech 1707 – 1764.	s. 68
15) Řemeslná výroba podle berní ruly	s. 85
16) Řemeslná výroba podle tereziánských fasí	s. 86

Seznam obrázků

- 1) Mapa sečkého a nasavrckého panství v polovině 17. stoletís. 18

Seznam použitých zkratek

ČsČH – Československý časopis historický

HD – Historická demografie

NA – Národní archiv

SAP – Sborník archivnických prací

SOA – Státní oblastní archiv

1. Úvod

Tato práce pojednává o demografickém vývoji poddaných a jejich sociální struktuře na panství Seč a Nasavrky v 17. a 18. století. Cílem mého bádání je zmapovat vývoj sledovaného území, nastínit problematiku náboženské konfese zdejších obyvatel, analyzovat demografický vývoj a sociální postavení poddaných.

Zvolenou oblast jsem si vybrala jak z osobních, tak i ze studijních důvodů, neboť doposud v odborné literatuře nebyla Nasavrcku věnována natolik velká pozornost, kterou by si bezpochyby tento kraj zasloužil. Své bádání jsem vymezila obdobím druhé poloviny 17. století a první poloviny století následujícího, během nichž se snažím poukázat na lokální zvláštnosti vývoje populace a objasnit jejich důvody. Základními zdroji informací pro toto zkoumání byly historické prameny, vzniklé v daném časovém rozmezí práce, a dále výběr z doposud publikované literatury, vztahující se k probíranému tématu. Významným pramenem se stal Soupis poddaných podle víry z roku 1651, který přináší informace o věkové, náboženské a sociální struktuře tehdejší společnosti. Co se týká sociálního postavení poddaných, je možné využít údajů ze dvou dochovaných urbářů, konkrétně z let 1647 (pro panství Seč) a 1686 (pro panství Nasavrky), které sloužily k evidenci poddanských povinností vůči vrchnosti, tj. naturálních a peněžních dávek a robotních povinností. Dalším důležitým zdrojem je také Berní rula (1654), neboli první zemský katastr, který zachycuje majetkové poměry poddaných v polovině 17. století. Pro situaci v 18. století čerpám data z tereziánských fasí z roku 1713, na jejichž základě byl téměř o 35 let později vyhotoven Tereziánský katastr (1748). Posledním opěrným bodem při psaní této práce jsou dvě dochované matriky farnosti Bojanov, a to konkrétně pro léta 1675 – 1705, pro územní obvod Nasavrky, a 1675 – 1765, pro územní obvod Bojanov. Při zpracování matrik, obsahujících záznamy o narozených, oddaných a zemřelých osob v každé knize, bylo použito metody anonymní excerpcce dat.

Práce je v zásadě rozdělena na čtyři základní zkoumané problémy. V první části je pozornost věnována sídelnímu vývoji Nasavrcka od nejstarších dob do současnosti, jenž má za cíl pomoci čtenáři proniknout do historických souvislostí zdejší oblasti. Většina informací je čerpána z různých monografií, vztahujících se ke zvolenému území, neboť souhrnný přehled historického vývoje celého nasavrckého panství doposud není zpracován (knihy, zabývající se dějinami některých obcí na daném území, resp. jsou zaměřeny jen na určitý fenomén, jsou v mnoha případech staré již několik desítek let).

Další kapitola je věnována otázce náboženských poměrů poddaných, kde se pokusím poukázat na jejich specifické postavení v rámci českých zemí v polovině 17. století. Při

sepisování Soudisu poddaných podle víry, který je významným zdrojem informací, se většina zdejších obyvatel přihlásila k nekatolickému vyznání, což je v souvislosti s probíhající rekatolizací českých zemí velmi pozoruhodný jev.

V další části práce je rozebírána otázka přirozené měny obyvatelstva, tedy porodnosti, sňatečností a úmrtností, na jejichž základě chci nastínit vývoj a změny v demografickém chování obyvatelstva farnosti Bojanov. Taktéž mne bude zajímat srovnání s výsledky jiných bádání, na jejichž základě bych ráda poukázala na rozdíly, nebo shody, mezi obecnými tendencemi demografického vývoje a situací na Nasavrcku (např. sezónnost porodnosti, sňatečností a úmrtností, otázka demografických krizí ad.). Jak již zde bylo zmíněno, informace jsou čerpány z matričních záznamů, pro určení věkové skladby poddaných v polovině 17. století je opět použito Soudisu poddaných podle víry.

Poslední kapitola je zaměřena na analýzu sociální skladby poddaných, kteří jsou rozděleny do tří kategorií, a to na usedlé obyvatelstvo, podruhy a čeled'. Sledování vývoje dané sociální skupiny je ovlivněno především strukturou zápisů daných pramenů a informací v nich uvedených. Například pro zkoumání postavení podruhů je téměř nepoužitelná berní rula, která tuto kategorii neeviduje, ze stejného důvodu jej nelze použít (stejně jako tereziánské fase) pro otázku čelední služby. V této části se snažím též zachytit vývoj řemesel, které jsou v nemalé míře ovlivněny přírodními podmínkami této železnohorské krajiny.

Na závěr práce jsou připojeny přílohy ve formě tabulek, které čtenáři nabízí přehledné zpracování některých probíraných témat.

2. Prameny a literatura

Tato kapitola se pokusí čtenáři přiblížit pramennou základu, z níž jsem při psaní práce o majetkových a náboženských poměrech poddaných na Nasavrcku v 17. a 18. století čerpala. Mou snahou je nejen zhodnotit kvalitu a věrohodnost údajů daných historických pramenů, ale také naznačit jejich vznik, vývoj či dostupnost pro současné bádání. Základními zdroji informací pro psaní této diplomové práce tedy jsou: Soupis poddaných podle víry z roku 1651, urbáře z let 1647 a 1686, Berní rula (1654) a Tereziánský katastr (1748) a matrika pro bojanovskou farnost z let 1674 – 1765.

Nejprve tedy pár slov k Soupisu poddaných podle víry z roku 1651. Soupis poddaných je vyvrcholením úsilí českého krále a římskoněmeckého císaře Ferdinanda III. o dokončení rekatolizace v českých zemích. Tento soupis vznikl na základě patentu českých královských místodržících dne 16. listopadu 1650. Samotný zápis do předepsaných formulářů vyhotovovaly vrchnostenské kanceláře, pravděpodobně tak, že byli povoláni rychtáři a jiné důvěryhodné osoby, které měly poskytnout vyžadované informace. Následně byly soupisy zasílány krajským hejtmanům, kteří je předali královským místodržícím v Praze. Po zrušení místodržitelské kanceláře byly soupisy s ostatní registraturou místodržících zařazeny do nově vytvořené Staré manipulace pod heslem „Religion“ a uspořádány podle tehdejších krajů (panství Nasavrky je řazeno k tehdejšímu krajskému městu Chrudim).¹ Na počátku 20. století byla vydána edice tohoto pramenu pro kraje, kde se soupisy dochovaly. Obce sledované lokality jsou součástí prvního dílu soupisu poddaných pro kraj Chrudimský.²

Soupis obsahuje nejen seznam všech přítomných obyvatelů s informacemi o jejich víře, ale také tu je zaznamenáno povolání, věk a příslušnost ke konkrétní rodině. Je nutné podotknout, že především údaje týkající se věku jsou velmi nepřesné, neboť lidé často svůj věk zaokrouhlovali, jelikož matriky v této době byly vedeny pouze výjimečně. Dalším nedostatkem soupisu je fakt, že tu nejsou zachyceny veškeré vrstvy obyvatelstva Českého království dané doby – např. soupis neviduje duchovenstvo, vojáky, malé děti, ad. Lze také předpokládat, že určitá část osob, stojících na nejnižších stupních tehdejšího společenského žebříčku, evidenci unikla.³ Přesto se většina historiků shoduje na tom, že soupis poddaných je

¹ MAUR, Eduard. Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století. In: *Československý časopis historický* 6, 1971. s. 841.

² MATUŠÍKOVÁ, Lenka – PAZDEROVÁ, Alena. *Soupis poddaných podle víry. Chrudimsko I.* Praha, 2001. ISBN 80-85475-74-X.

³ MAUR, Eduard. Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století. In: *ČsČH* 6, 1971. s. 844.

spolehlivým pramenem pro usedlé obyvatelstvo Čech po třicetileté válce.⁴

Rozborem soupisu obyvatelstva se zabývalo již mnoho historiků, jejichž výsledky výzkumů jsou v mnoha případech otisknuty např. v demografické ročence Historická demografie. Na základě několika vybraných studií⁵ bych se ráda pokusila o porovnání situace na nasavrckém panství na počátku druhé poloviny 17. století s jinými lokalitami Českého království. Cenným zdrojem je také práce historického demografa Eduarda Maura z počátku 70. let 20. století, zabývající se problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století.⁶ Tato studie se snaží o zobecnění dané problematiky z výsledků bádání mnoha jiných historiků.

Dalším významným pramenem pro vznik této práce je Berní rula, která přináší první ucelený přehled majetkových a hospodářských poměrů poddaných v Českém království. Berní rula z roku 1654 však neobsahuje jen vlastní soupis poddanské půdy, ale přináší i údaje o řemeslu hospodáře, počtech dobytka, potahů, o osevu zemědělských plodin, nabízí pohled do skladby společnosti z hlediska berních povinností, atd. Jednoduše řečeno, do předepsaných kolonek se zapisovalo vše, co jednotlivým berním poplatníkům zajišťovalo obživu.⁷

Soupis prováděla dvanáctičlenná vizitační komise, která měla zaručovat správnost majetkových soupisů, na jejichž základě pak byla stanovena berní povinnost.⁸ Tato komise byla ustanovena českým sněmem v červenci roku 1652 a byly v ní zastoupeny všechny 4 české stavy (duchovní, vyšší a nižší šlechta a městský stav), které byly zastoupeny třemi členy z každého stavu. Tato hlavní komise poté jmenovala v každém kraji 4 subdelegáty jako visitační komisaře.⁹ Povinností komise bylo překontrolovat nejen počet poddaných a počet kusů dobytka, ale i očitě se podívat na pole a zjistit, kolik hospodář osívá ozimů a jařin, apod.

Jedním z nedostatků berní ruly je, že eviduje pouze poddanskou půdu, nikoliv však půdu vrchnostenskou (dominikální), která stále ještě nepodléhala zdanění. Další kategorií, kterou v berním soupisu z roku 1654 nenalezneme, jsou nově osedlí z let 1648 až 1650, kteří

⁴ MAUR, Eduard. Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století. In: ČsČH 6, 1971, s. 843.

⁵ Např. RUMLOVÁ, Eva. Demografická a sociální struktura obyvatelstva panství Dymokury v polovině 17. století. In: HD 17, 1993, s. 153 – 200., MAUR, Eduard. Čeled' a tovaryši v Čechách v soupisu podle víry z roku 1651. In: HD 23, 1999, 85 – 136. ISBN 80-85950-72-3., HEŘMÁNKOVÁ, Marie. Demografický vývoj únětické farnosti v 18. století. In: HD 24, 2000, s. 83 – 108. ISBN 80-85950-87-1., HOFMAN, Václav. Sezónní průběh sňatečnosti v Čechách během 17. a 18. století. In: HD 26, 2002, s. 81 – 100. ISBN 80-7330-019-2., ad.

⁶ MAUR, Eduard. Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století. In: ČsČH 6, 1971, s. 839 – 867.

⁷ Základní jednotkou berní ruly je tzv. osedlý (sedlák, ve městě soused). Chalupník byl považován za ¼ osedlého a zahradník za 1/8 osedlého.

⁸ ČERVENÝ, Václav – ČERVENÁ, Jarmila. *Berní rula. Generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651 (A-L) I.* Praha, 2003. s. 8. ISBN 80-7277-058-6.

⁹ *Tamtéž*, s. 11.

byli od daně osvobozeni. Problémy jsou též s údaji o osazování pustých usedlostí.¹⁰ Další pochybnosti nad správností údajů lze nalézt u rozlohy půdy, protože hospodáři se úmyslně snažili zatajit rozsah půdy, podle níž se řídila berní povinnost.¹¹

Pokud bylo duchovenstvo majitelem některého panství, je berní rulou zachyceno hned na prvním místě, teprve druhý v pořadí následoval stav panský, u kterého (stejně jako u stavu duchovního) nelze odhalit důvody, jež vedly k použitému pořadí či seřazení podle dominií, pokud to ovšem nebylo vytvořeno náhodně.¹² Novinkou vůči soupisu poddaných z roku 1651 jsou údaje o počtu dobytka chovaného jednotlivými hospodáři. Pokud bychom ale chtěli zkoumat intenzitu chovu, těžko jej odvodíme právě z Berní ruly, protože zachycený rozsah polí byl jen částí půdy tvořící krmivou základnu pro chov dobytka. Především rula uvádí rozlohu luk velmi nepřesně, a to ve vozech sklizeného sena a otavy, dále poddaní využívali k chovu dominikálních, zádušních či obecních polí a pastvin, které rovněž v rule nejsou uvedeny.¹³ Na druhou stranu Berní rula obsahuje cenné informace o statcích, které v době platnosti tohoto historického pramene (tedy až do roku 1748) byly zasaženy požárem.

Stejně jako u Soupisu poddaných podle víry existuje mnoho studií i o Berní rule. Důležité poznatky o vývoji či nedostacích tohoto pramene z poloviny 17. století obsahují i úvodní kapitoly edic. Zvláště tím mám na mysli úvodní pojednání Karla Doskočila¹⁴; některé další poznatky lze nalézt u jednotlivých svazků edice pro dané kraje. V této souvislosti bych ráda připomněla, že ne všechny svazky byly do dnešních dní vydány, a právě mezi ty, které jsou badateli přístupné v Národním archivu v Praze v originálním vyhotovení (respektive zprostředkovaně na mikrofilmu), patří i svazek kraje Chrudimského.

Třetím důležitým pramenem pro studium majetkových poměrů poddaných v 17. a 18. století je jistě Tereziánský katastr. Roku 1711 bylo rozhodnuto, že bude proveden nový soupis majetkového vlastnictví, který by nahradil Berní rulu. Základním předpokladem bylo vytvořit katastr, který by zaručil spravedlivé rozdělení daní mezi poddané a podchytil všechny jejich ekonomické možnosti.

První fází soupisu byla tzv. poddanská přiznání (fase). Podle usnesení Českého

¹⁰ MAUR, Eduard. Poddaní točnického panství v druhé polovině 17. století. In: *Sborník archivních prací* 14, 1964. s. 61. Autor se domnívá, že chyba není jen na straně berní ruly, neboť zápis do pozemkové knihy se mnohdy prováděl až o několik let později po osazení nebo koupi chalupy.

¹¹ Viz PEKAŘ, Josef. *České katastry 1654 – 1789. Se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním*. Praha, 1932. Na druhou stranu je však nutné brát v potaz i skutečnost, že na některých místech se mohlo opravdu méně osívat.

¹² V žádném případě se nejednalo o pořadí abecední, ani zeměpisné. CHALUPA, Aleš – ČECHURA, Jaroslav – RYANTOVÁ, Marie. *Berní rula 8 – 9. Kraj Boleslavský*. Praha, 2001. s. 5.

¹³ MAUR, Eduard. Poddaní točnického panství v druhé polovině 17. století. In: *SAP* 14, 1964. s. 65.

¹⁴ DOSKOČIL, Karel. *Berní rula. Popis Čech r. 1654*. Praha, 1953.

království bylo v roce 1713 započato se soupisem veškeré půdy, tedy vč. půdy dominikální.¹⁵ Rustikální fase sestavovala vrchnost a svou konstrukcí jsou podobné dřívějším příznáním – obsahují údaje o poloze a výměře polí, luk, jejich bonitní třídě, počet kusů dobytka, rybníky, mlýny a spolu s tím příslušné nájmy. Navíc u každé usedlosti je také uveden majitel z roku 1654, kdy vznikla Berní rula. Dominikální fase navíc obsahovala důležité prohlášení vrchnosti o tom, kdy a které pozemky byly svedeny (zda před rokem 1654 nebo později).¹⁶

V letech 1715 – 1729 byla prováděna očitá vizitace zvláštních komisí, která na rozdíl od příznání zapisovala i podruhy a „obyvatele“, dále i úrodnost půdy a výdělkové poměry. Při následném srovnání se skutečným stavem počtů usedlostí se zjistilo, že poddanská půda je daňově přetížena. Tyto časově náročné kalkulace a zároveň vyjasňování rozporů z předchozích přípravných fází způsobilo, že katastr nabyl platnosti až roku 1748 za vlády Marie Terezie (odtud je tedy patrný i název katastru). Nově nebyl zhotovený elaborát tajný, tudíž kdokoli si mohl požádat o výpis a případně do tří let podávat námitky, které musela státní správa prověřit, a v prokázaných případech nesouladu zjednat nápravu.

V roce 1757 byl katastr nahrazen tzv. revizitačním tereziánským katastrem, který ponechává rustikální půdu beze změn (mimo žádostí o změnu a nesouhlasy s původním vyměřením) z roku 1748, zatímco dominikál byl v letech 1751 – 1753 revizitován. Některé změny mohou být také způsobeny slučováním a rozdělováním statků, přesouváním z kraje do kraje, neboť registratura musela odpovídat aktuálnímu správnímu rozdělení země. Nově také bylo do katastru zahrnuto Chebsko. Daně se vyměřovaly podle tohoto katastru až do roku 1860, kdy jej nahradil katastr stabilní.

Co se týká uspořádání přípravného materiálu tereziánského katastru, základním článkem tu byla berní strana. Registrátor musel při sobě nechat veškerý materiál vztahující se k jedné berní straně, a teprve poté byly materiály řazeny podle krajů v abecedním pořadí panství (bez ohledu na stavovskou příslušnost držitele). Později však nastaly problémy s číslováním krajů, což souviselo se změnami územní organizace země – v roce 1752 tak byly přemanimulovány 4 kraje, které byly rozděleny vždy na dva dílčí. Archiv uchoval materiál v původním stavu, avšak od počátku 20. století v souvislosti s konzervačními pracemi byl materiál nově zmanipulován podle obsahu, aby tak odpovídal řazení zemské účtárny (tímto umělým sdružováním bylo zasaženo 13 ze 16 krajů). V 50. letech 20. století se pak začalo s

¹⁵ Původním plánem bylo zdanit i dominikální půdu, ale její majitelé se proti tomu rázně postavili, a proto bylo rozhodnuto, že se příznání vyhotoví i pro dominikál, avšak ne za účelem zdanění, ale pro dokonalejší vymezení hranic mezi rustikálem a dominikálem.

¹⁶ ČERVENÝ, Václav – ČERVENÁ, Jarmila. *Berní rula. Generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651 (A-L) I.* Praha, 2003. s. 6. ISBN 80-7277-058-6.

novou revizitací tereziánského katastru a ukládáním do kartonů.

Vedle těchto pramenů státní povahy vznikly pro dané území na podnět vrchnosti dvě knihy, které lze také využít pro studium hospodářského a sociálního postavení příslušných panství, tzv. urbáře (pro panství Seč z roku 1647 a pro panství Nasavrky z roku 1686).¹⁷ Urbář (též salbuch) je „sestavený systematický soupis důchodů nebo platů odváděných z venkovského hospodářství vrchnosti“¹⁸. Podnět k jejich vypracování vycházel ze strany vrchnosti, která tímto způsobem vedla evidenci naturálních a peněžních dávek a robotních povinností svých poddaných. Zpravidla jsou urbáře v knižní formě a dělí se podle způsobu vedení na urbář soupis, podávající jen sumární údaje o pozemcích a platech, a urbář účet, který přináší i jmenovitý rozpis konkrétní držby a platů. Obecně se urbáře liší podle času vzniku, bonity půdy nebo např. podle polohy a v zásadě se dělí na rentu ve formě vykonané práce, finanční nebo naturální.

Urbáře vznikaly z praktických potřeb vrchnosti v souvislosti s přechodem k peněžní formě feudální renty. Z dochovaných materiálů vyplývá, že urbáře byly v českých zemích již ve druhé polovině 14. století a na počátku století patnáctého zcela běžným jevem.¹⁹ Nejstarší dochované prameny tohoto typu jsou urbáře duchovních instancí pocházející z druhé poloviny 13. století (např. urbáriální záznam tepelského kláštera). Ze světského prostředí je nejstarším dochovaným urbářem ten z rožmberského panství z roku 1379, avšak běžně jsou zachovány až od přelomu 15. a 16. století, kdy dochází k hospodářským změnám a staré urbáře jsou již nevyhovujícím podkladem. Mezi další důvody sepisování nových urbářů lze zmínit již nevyhovující stav knihy, potřeby vrchnostenských úředníků nebo prodej panství jinému majiteli.²⁰ Urbáře pak byly nahrazeny katastry za vlády Josefa II.

Již po dlouhé roky jsou urbáře v zájmu badatelů, díky nimž dnes existuje nespočetně mnoho edic tohoto typu pramene, které jsou cenným podkladem pro další vědecké práce.²¹ Urbáře zaznamenávají údaje týkající se především pozemkové držby poddaných, jejich peněžních a robotních povinností; dále lze využít informací o sociální struktuře obyvatelstva,

¹⁷ Státní oblastní archiv Zámorsk, Velkostatek Nasavrky, č. kn. 1A, *Urbář statku Seč z roku 1647.*, Státní oblastní archiv Zámorsk, Velkostatek Nasavrky, č. kn. 2, *Urbář panství Nasavrky 1686.*

¹⁸ HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav. *Vademecum pomocných věd historických*. 3. vydání, Jinočany, 2002. s. 217. ISBN 80-7319-004-4.

¹⁹ GRAUS, František. *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II*. Praha, 1957. s. 321.

²⁰ JIRÁSEK, Jiří. Urbáře jako pramen pro poznání předbělohorské vesnice. In: *Časopis matice moravské*, 1960, s. 112 – 113.

²¹ Jako např. DVOŘÁKOVÁ, Květoslava – KOVÁŘ, Daniel. Nejstarší urbář královského města České Budějovice z roku 1513. In: *Staré Budějovice* 2005, č. 1, s. 171-186., VOREL, Petr. Urbář města a panství Heřmanův Městec z roku 1572. In: *Východočeský sborník historický* 2, 1992, s. 238 – 274. nebo ŠIMŮNEK, Robert. Urbář panství Vítkův kámen z roku 1515. In: *Historická demografie* 30, 1999, s. 207 – 245. Seznam dalších prací viz: *Urbář* [online]. 2009 [cit. 2009-06-05]. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Urb%C3%A1%C5%99>>.

neboť vedle sedláků mohou evidovat i chalupníky, zahradníky a podruhy. Některé urbáře navíc rozdělují obyvatelstvo na rychtáře, many, krčmáře či řemeslníky.²² Kromě toho lze z urbaniálních záznamů vyčíst rozsah vrchnostenského hospodářství. Z vrchnostenských podniků jsou nejčastěji zmiňovány panské dvory, pivovary, rybníky, lesy,²³ avšak rozsah a podoba jednotlivých zpráv je rozdílná. Zatímco některé urbáře informují jen o existenci těchto podniků (viz i Urbář statku Seč z roku 1647), jiné mohou obsahovat mnohem podrobnější záznamy, např. o množství chovaných ryb v rybnících a jejich peněžních výnosech, mzdách, mýtných tarifech apod. Kromě toho jsou urbáře cenným pramenem pro studium topografických údajů, ad.²⁴

Posledním pramenem, ze kterého jsem čerpala především data týkající se demografických otázek složení poddanské společnosti v 17. a 18. století, je matrika. Pro zvolenou lokalitu jsem zvolila matriky bojanovské farnosti z let 1674 – 1765.²⁵ Při kritice tohoto pramene bych ráda upozornila na skutečnost, že zmíněná matrika zahrnuje celkem 44 vesnic, díky čemuž lze uvažovat o možných nedostatcích v evidenci narození, sňatků i úmrtí.

Matrika je „úřední kniha, do níž byla za určitým cílem zapisována jména osob, splňující požadavky evidence příslušné instituce“²⁶. Nejstarší zápisy v matrikách sloužily především církevně právním účelům, později ale dochází k sekularizaci evidence přirozené měny obyvatelstva. Nejstarší matriky na území Čech pocházejí z první poloviny 16. století a jsou spjaty především s luteránskými oblastmi; později se dochovaly i z řady dalších farností. Ačkoli bylo povinné vedení matrik pro katolickou církev zavedeno na tridentském koncilu, zcela běžnými se stávají až v druhé polovině 17. století. Data v nich uvedená začínají být však spolehlivá až od počátku 18. století, značného stupně dokonalosti pak dosahují od 80. let 18. století, díky velkému úsilí osvětského státu.²⁷ V roce 1770 došlo ke sjednocení matričního zápisu v pražské diecézi, od 70. let 18. století pak pokračuje vydávání státních nařízení, týkající se např. bezplatného zápisu křtů, sňatků a pohřbů nebo zavedení pevných příjmení. Tyto snahy vyústily za vlády Josefa II., kdy byly matriky prohlášeny za veřejné listiny (1781),

²² JIRÁSEK, Jiří. Urbáře jako pramen pro poznání předbělohorské vesnice. In: *Časopis matice moravské*, 1960, s. 114 – 115.

²³ *Tamtéž*, s. 118 – 119.

²⁴ *Tamtéž*, s. 120 – 122.

²⁵ SOA Zámorsk, fond Sbírka matrik Východočeského kraje, Farní úřad Bojanov, inv. č. 267, sign. 833. *Matrika narozených, oddaných a zemřelých 1674 – 1765.*, SOA Zámorsk, fond Sbírka matrik Východočeského kraje, Farní úřad Bojanov, inv. č. 268, sign. 834. *Matrika narozených, oddaných a zemřelých 1675 – 1705*, územní obvod Nasavrky.

²⁶ HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav. *Vademecum pomocných věd historických*. 3. vydání, Jinočany, 2002. s. 210. ISBN 80-7319-004-4.

²⁷ DOKOUPIL, Lumír – FIALOVÁ, Ludmila – MAUR, Eduard – NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha, 1999. s. 11. ISBN 80-85950-64-2.

byl zaveden důkladnější formulář pro vedení přirozené měny obyvatelstva (1784) a dohled nad vedením matrik přestal být jen záležitostí církevních úřadů (nově se vedení účastnili i krajští hejtmané).²⁸ V 60. letech 19. století byly zavedeny matriky i pro civilní osoby, které stály mimo církve, ale teprve až od roku 1950 stát na sebe převzal všechny povinnosti spjaté s vedením matrik pro všechny své občany.²⁹

Matriky jsou cenným pramenem pro studium demografické reprodukce, a to i přes nedostatky, které mají, neboť jej v mnoha případech nejde nahradit. Jejich hodnota velmi kolísá a často záleží na konkrétní osobě, která matriku vedla. Jednou z nejméně spolehlivých evidencí jsou zemřelí, zvláště pokud si uvědomíme, že do konce 17. století se často evidovaly jen pohřby u farního kostela a nikoli na ostatních hřbitovech. Stejně neúplné jsou zápisy o mrtvě narozených, resp. zemřelých brzy po narození, ale i dospělých v době válek a epidemií.³⁰ Existuje již nespočetné množství studií o výsledcích bádání v matrikách, které tato fakta jen potvrzují. Významným periodikem v tomto ohledu je *Historická demografie*, ročenka, která přináší poznatky týkající se populačního vývoje nebo dějin obyvatelstva. Vedle toho existují díla a knihy zabývající se vývojem obyvatelstva a jeho demografickou strukturou v minulosti z různých lokalit (např. dílo *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. – 18. století*³¹, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754 – 1914*³² nebo práce Ludmily Nesládkové pro období 18. a 19. století na Moravě³³).

Součástí této diplomové práce je též kapitola přibližující sídelní vývoj zvolené lokality v minulosti. Základním zdrojem informací se staly práce Antonína Profouse, Josefa Křivky a Františka Roubíka. Svazek 5 knih Antonína Profouse (pátá kniha dokončena ve spolupráci Jana Svobody a Vladimíra Šmilauera), nazvaných *Místní jména v Čechách*³⁴, přináší abecedně seřazený seznam všech osad v Čechách, které doplňují údaje o prvním dochovaném písemném záznamu pro danou osadu, záznamy o jejich majitelích a také je tu naznačen původ a historické proměny názvu jednotlivé osady. Významnou prací je též dílo Josefa Křivky³⁵, jehož práce přináší abecedně seřazený seznam osad vzniklých v letech 1654 – 1854.

²⁸ PAVLÍK, Zdeněk – RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka – ŠUBRTOVÁ, Alena. *Základy demografie*. Praha, 1986. s. 79 – 80.

²⁹ HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav. *Vademecum pomocných věd historických*. 3. vydání, Jinočany, 2002. s. 250. ISBN 80-7319-004-4.

³⁰ PAVLÍK, Zdeněk – RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka – ŠUBRTOVÁ, Alena. *Základy demografie*. Praha, 1986. s. 81.

³¹ PLACHT, Otto. *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. – 18. století*. Praha, 1957.

³² KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754 – 1914*. Praha, 1965.

³³ NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Reprodukce kulturně odlišných skupin obyvatelstva jižní Moravy v novověku na příkladu křesťanů a židů*. Praha, 2003. ISBN 80-239-3966-1.

³⁴ PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny I. – V*. Praha, 1949 – 1960.

³⁵ KŘIVKA, Josef. *Nové osady vzniklé na území Čech v letech 1654 – 1854*. Praha, 1978.

Posledním důležitým zdrojem dat se stala práce Františka Roubíka o zaniklých osadách v Čechách³⁶. Výhodou tohoto díla je především jeho přehlednost, neboť jednotlivé osady tu jsou sice také řazeny abecedně, avšak v rámci daného kraje. Celé dílo je navíc doplněno mapou zmíněných osad, díky níž je možné si udělat představu o umístění již zaniklých osad. Významnou publikací, ovšem také již starou několik desítek let, je čtyřdílné dílo Petra Vepřeka *Chrudimsko a Nasavrcko I. - IV.*³⁷, které obsahuje velmi podrobný popis celého Chrudimska na počátku 20. století, avšak s historickými ohlednutími. Samotné historii je věnován právě čtvrtý díl. V této souvislosti je však nutné vytknout autorům ne příliš vystihující název díla, neboť o historii obcí na Nasavrcku tu nejsou ani památky – dílo se zabývá historií pouze tehdejšího Chrudimského okresu. V této souvislosti tedy bylo nutné čerpat údaje o historickém vývoji Nasavrcka z monografií některých zdejších obcí, které jsou však v mnoha případech starší více jak 70 let.³⁸ Z novějších dob stojí za zmínku práce Lud'ka Štěpána, který napsal několik publikací o vývoji lidových staveb na Chrudimsku.³⁹

³⁶ ROUBÍK, František. *Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách*. Praha, 1950.

³⁷ VEPŘEK, Petr. *Chrudimsko a Nasavrcko I. - IV.* Chrudim, 1906 – 1926.

³⁸ Např. TEPLÝ, František. *Licibořice a okolí. Historický a kulturní nástin*. Licibořice, 1938., KLAUS, Alois. *Nasavrky. Obraz místopisný a historický*. Nasavrky, 1915., KLAUS, Alois. *Lichnice. Studie místopisná i historická*. Kutná Hora, 1898. nebo ŽEMLIČKA, Vojtěch. *Nasavrky*. Nasavrky, 1990.

³⁹ ŠTĚPÁN, Luděk. *Chrudimsko. Utváření venkovských sídel*. Chrudim, 2001. ISBN 80-902257-6-4., ŠTĚPÁN, Luděk. *Chalupy, zemědělské a technické stavby lidu na Chrudimsku*. Pardubice, 1987.

3. Sídlní vývoj

Základním úkolem pro zkoumání demografické či sociální struktury poddaných v dané době je vymezení lokality. Ihned od začátku je nutné vymezit přesné hranice, na jejichž základě může být provedeno statistické vyhodnocení či porovnávání s ostatními oblastmi.

První kapitola je věnována sídelnímu vývoji Nasavrcka, který má přiblížit okolnosti historického vývoje této lokality, neboť například neznalý čtenář se jen těžko může dohledávat vesnic, které v práci jsou zmíněny, avšak během historického vývoje mohly zaniknout, a tudíž na současných kartografických vyobrazeních je již není možné vyhledat. Dalším příkladem mohou být změny názvu některých obcí, které se oproti minulosti změnily – i v tomto případě by čtenáři nemusel být zcela jasný vztah se současnými úředními názvy jednotlivých lokalit.

3.1 Teritoriální vymezení

Nasavrcko se rozkládá v centrální části Železných hor, které tvoří severozápadní výběžek Českomoravské vrchoviny. Ačkoli mají Železné hory průměrnou výšku přibližně 450 m n. m. a pyšní se názvem hory, podle typu reliéfu se jedná o vrchovinu až pahorkatinu. Označení hory je především dáno značným převýšením vůči Polabské či Čáslavské rovině, díky němuž Železné hory působí mnohem monumentálněji, než je tomu ve skutečnosti.⁴⁰

Důležitým vodním tokem nejen Nasavrcka, ale celého pohoří, je řeka Chrudimka, při níž vznikaly nejstarší sídelní útvary.

3.2 Počátky osídlení

Počátky osídlení Železných hor se odhadují do doby před 6 000 lety. Prvními, archeologicky prokázanými, obyvateli tohoto území byli až Keltové, kteří v pozdní době laténské (2. – 1. st. př. n. l.) zde vytvořili oppidum. Oppidum se nachází tři kilometry

⁴⁰ Název Železné hory se v latinské podobě „Montes Ferrei“ objevuje již v Zbraslavské kronice ze 13. století. HLAVATÝ, Petr. *Základní informace o Železných horách* [online]. c2000-2008 [cit. 2008-11-12]. Dostupný z WWW: <http://www.zelezne-hory.info/z_hory1.htm>.

severozápadně od Nasavrku, a ačkoli nepatří právě k největším v České republice⁴¹, je jedinečné tím, že je jediným doloženým keltským oppidem ve východních Čechách. Nalézá se na ostrožně nad pravým břehem hluboce zaříznutého meandru Chrudimky (kaňovité údolí je dnes změněno Křižanovickou přehradní nádrží).

Co se týká důvodů vzniku a stavby oppida, jednou z možností je kontrolní funkce na jedné z odboček Jantarové stezky. Tato teorie se zakládá na zdejších nálezech prokazující intenzivní kontakty s oppidem Staré Hradisko na Prostějovsku, které stálo v blízkosti zmíněné jantarové stezky. Dalším důvodem vzniku oppida mohou být snahy spojené s využíváním nerostných surovin nacházejících se v okolí (jako např. tuhy, zlata, mědi či železa).⁴²

Hradiště bylo z větší části přirozeně chráněné strmými svahy a řekou Chrudimkou, nejvíce zranitelná místa byla chráněna dvojitým a někde i trojitým valem, které jsou i dnes dobře patrné. Podél vnitřní strany hradby byly postaveny obytné a hospodářské stavby, převážně z kulové konstrukce, řada míst je spjatá s každodenními potřebami obyvatel oppida. Hradiště, podle dosavadního stavu poznání malé části opevněné plochy⁴³, bylo Kelty opuštěno někdy po polovině posledního století př. n. l., kdy byli vystřídáni pravděpodobně germánskými a později slovanskými kmeny (hradiště bylo dle archeologických průzkumů druhotně osídleno slovanskými kmeny, avšak jejich vztah k pozůstatkům keltského opevnění není znám)⁴⁴. Keltové tak byli prokazatelně prvními trvale usídlenými obyvateli Železných hor, ale ještě dnes jsou po nich nalézány pozůstatky (např. po rýžování zlata v nedalekých Licibořicích). S Kelty jsou spojovány i některé názvy míst v okolí.

Lze předpokládat, že důvodem pro osídlení této, na tehdejší dobu, nepříznivé a vysoko položené plochy byly nálezy rud, které zde mohly být těženy a zpracovávány.

Systematické osídlování zkoumaného území probíhalo od konce raného středověku, díky tzv. procesu vnitřní kolonizace. Pro organizaci osídlení vyšších poloh bylo rozhodující založení benediktýnských klášterů ve Vilémově (okolo roku 1121) a v Podlažicích (roku 1159). Právě klášter ve Vilémově přivedl kolonisty do centrální části Železných hor, vymezené po spojnici Trhová Kamenice – Nasavrky – Licibořice. Celý proces kolonizace pak nabývá na intenzitě zejména od poloviny 13. století, kdy směřuje do vyšších poloh a projevuje

⁴¹ Centrální část oppida se nachází na ploše asi 20 hektarů, jedním valem opevněné předhradí zaujímá přibližně 10 hektarů.

⁴² ČTVERÁK, V. – LUTOVSKÝ, M. – SLABINA, M. – SMEJTEK, L. *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha, 2003. s. 58.

⁴³ První odbornou prohlídku lokality provedl v roce 1943 I. Borkovský, je však jisté, že oppidum bylo známo již dříve. Soustavnější archeologický výzkum na oppidu proběhl v letech 1972 – 1989 pod vedením PhDr. Milana Prince. V současné době se touto problematikou zabývá Mgr. Alžběta Danielisová z Archeologického ústavu Akademie věd ČR.

⁴⁴ ŠTĚPÁN, Luděk. *Chrudimsko. Vytváření venkovských sídel*. Chrudim, 2001. s. 8. ISBN 80-902257-6-4.

se zakládáním sídel typu lesních návesních vsí.⁴⁵

Lesní návesní ves je obvykle umístěna na rovnější ploše, se zástavbou vějířovitě se rozšiřující od veřejné okrouhlé plochy. Takto založená ves je nejčastějším typem vsi v teritoriu Bojanovského újezdu a vyskytuje se i v mladším období, tj. po roce 1329, kdy v kolonizaci zdejší oblasti pokračuje správa hradu Lichnice a kdy můžeme předpokládat vznik návesních vsí Hůrka, Petříkovice, Prosička či Liboměřice.⁴⁶ Právě roku 1329 předal vilémovský klášter správu vsí Bojanovského újezdu⁴⁷ do rukou Jindřicha z Lichtenburka po dobu jeho života „... i s polnostmi vzdělanými i nevzdělanými, lukami, pastvinami, vodami, honbou a rybolovem, ... se všemi háji a to proto, aby z toho všeho bylo docíleno dalším kolonisováním většího výtežku“.⁴⁸ Toto datum je zároveň pro mnoho zdejších osad první historicky doloženou zmínkou o jejich existenci. Ve výčtu vesnic předávaných vilémovským klášterem nejsou uvedeny Křižanovice, které si klášter ponechal ve své správě. Tento fakt bývá odůvodňován tím, že ves byla v dané době již řádně osazena: „Křižanovičtí měli ostríhati všechny háje a lesy a směli v řece Kamenici (Chrudimce – pozn. autora) provozovati volně a svobodně rybolov.“⁴⁹ Mnohem pravděpodobnějším důvodem mohla být těžba rudy v blízkosti této osady.⁵⁰

Ve 13. – 14. století jsou také zakládána sídla, která se stala centrem tržním, správním či církevním a některá z nich v pozdější době získala i statut městečka (městyse). Na námi sledovaném území se jedná o osady Seč, Nasavrky (obě poprvé datovány roku 1318) a Bojanov (poprvé uvedeno v pramenech roku 1329).⁵¹ Právě městyse Seč a Nasavrky se staly centry panství, která se tu vytvořila v následujících stoletích.

⁴⁵ ŠTĚPÁN, Luděk. *Chrudimsko. Vytváření venkovských sídel*. Chrudim, 2001. s. 9. ISBN 80-902257-6-4.

⁴⁶ *Tamtéž*, s. 10.

⁴⁷ Listina o předání správy lokátoru Jindřichu z Lichtenburka (Lichnice) zaznamenává vsi: Bojanov, Bradlo, Lazy, Libkov, Licibořice, Lhotice, Hodonín, Holín, Hořovice, Hradiště, Chlum, Kovářov, Krásné, Mladoňovice, Morančí, Petrkov, Polánka, Proseč, Slanín, Šiškovice, Travná, Travenec, Vršov a Vyškov. KLAUS, Alois. *Nasavrky. Obraz místopisný i historický*. Nasavrky, 1915. s. 36.

⁴⁸ KLAUS, Alois. *Nasavrky. Obraz místopisný i historický*. Nasavrky, 1915. s. 36 – 37.

⁴⁹ *Tamtéž*, s. 37.

⁵⁰ TEPLÝ, Jaroslav. *Feudální pozemková držba v předhusitském Chrudimsku*. Pardubice, 1997. s. 35. ISBN 80-86046-26-5.

⁵¹ Některá sídla mohla být založena již ve vrcholném středověku jako městečko – svědčí o tom pravidelná plocha náměstí, kostel postavený v rohu této plochy a založeným před rokem 1349 (zminěné prvky lze dokumentovat třeba na příkladu Bojanova, centra bojanovského újezdu). ŠTĚPÁN, Luděk. *Chrudimsko. Vytváření venkovských sídel*. Chrudim, 2001. s. 11. ISBN 80-902257-6-4.

3.3 Hradní soustava

Nejrozsáhlejšími stavbami na Chrudimsku byly hrady, které sloužily jako sídlo šlechticů, zároveň byly středisky panství a jako pevnosti se podílely na obranném systému země. Nejstarší hradní stavbou zkoumané oblasti je Lichnice, vypínající se nad strmým srázem Lovětínské rokle. Na místech dnešního hradu stávalo hradiště, které bylo v druhé polovině 13. století přebudováno na gotický hrad. Hrad převzal z hradiště trojúhelníkový půdorys, areál byl opevněn kamennou hradbou. Ve 30. letech 14. století se Lichnice stala královským hradem, který spravoval purkrabí. Během husitských válek byl hrad téměř rok obléhán (v letech 1428 – 1429). O zlepšení fortifikačního systému a přestavění na pohodlnější sídlo se zasloužili Trčkové z Lípy. Po požáru roku 1610 již hrad nebyl obnoven, neboť majitelé již byli přestěhováni do reprezentativnějšího třemošnického zámku. Podle nařízení Ferdinanda III. byly pobořeny hradby, úpadek hradu pokračoval i v 18. a 19. století, kdy byla hradní zřícenina zdrojem stavebního materiálu.

O několik desetiletí mladší je hrad Vildštejn, tyčící se nad řekou Chrudimkou a poprvé prameny zmíněný roku 1289. Hrad byl umístěn na skalnatém, těžko přístupném ostrohu. Jeho jádrem byl věžovitý palác, umístěný na vrcholu skaliska, k němuž byl jediný možný přístup po dřevěných schodech nebo žebřících. V 15. století zpustl a nadále již nebyl obnoven.

Na protějších skalách byl v druhé polovině 14. století založen hrad Oheb. Jeho založení je spojováno s iniciativou vilémovského kláštera s cílem vybudovat hrad k ochraně jejich majetku. Název Oheb dostala hora, na níž hrad stojí, podle toku řeky Chrudimky, která se kolem skalnatého ostrohu ohýbá (dnes je však ráz této krajiny změněn stavbou Sečské přehrady). V druhé polovině 15. století byl hrad v držení Trčků z Lípy, kteří jej opravili, rozšířili a současně zdokonalili fortifikační systém. Oheb zpustl kolem poloviny 16. století.⁵²

Co se týká pozemkové držby hradů Vildštejn a Oheb, prameny dovolují pouze dílčí představu o jejím rozsahu.⁵³

Dalším hradem nedaleko Nasavrku je Strádov, založený kolem poloviny 14. století také

⁵² NESEJT, František. *Chrudimsko*. Praha, 2001.s. 74. ISBN 80-7211-096-9.

⁵³ Roku 1315 byly v držbě hradu Vildštejna Ústupky (zástavně) spolu s horou Oheb (v této době tu jistě ještě žádný hrad nestál). V roce 1318 náležely k Vildštejnu vsi Cítkov a Nerozhovice (možná jen zčásti), avšak již roku 1381 šel úrok z nich k hrádce Rozpakov. Další držbou mohla být Javorka, kterou za své vlastnictví prohlašoval tehdejší držitel Vildštejna, Ješek z Popovce. Ješek byl také držitelem hradu Oheb. K roku 1499 zahrnoval statek zbořeného hradu Vildštejna městečko Seč, Kovářov, Kraskov a Žďárec.

Po husitských válkách, při nichž došlo ke zboření Vilémovského kláštera, byly vsi Bojanovského újezdu přiděleny světským vlastníkům, zda-li to však bylo k hradu Vildštejn, Oheb či Lichnice není z pramenů patrné. Jisté však je, že roku 1498 došlo ke spojení statků ohebského a lichnického, čímž splynula jejich držba v držbu jednotnou. Roku 1564 došlo k rozdělení celého dominia mezi hrad Lichnici a nové sídlo v Seči. Téměř všechny vsi bývalého bojanovského újezdu přešly pod správu městečka Seč (např. viz Berní rula). TEPLÝ, Jaroslav. *Feudální pozemková držba v předhusitském Chrudimsku*. Pardubice, 1997. s. 32 – 37. ISBN 80-86046-26-5.

na skále. Kolem hradu se rozkládalo velmi rozsáhlé předhradí, „dobře čtyř- až pětkrát tak veliké jako hrad“⁵⁴. Hrad zpustl v první polovině 15. století, roku 1547 byl v Chrudimi prohlášen za zbořený.

Severozápadně od Strádova stával nejmenší ze zdejších hradů – Rabštejn. Rabštejnek, jak je v historických pramenech a literatuře také nazýván, byl založen zřejmě na počátku 14. století. Jeho nevelkou rozlohu připomíná i August Sedláček: „... v horním hradě i pro pána jen skrovné místo bylo. Chtěl-li zakladatel výhodné položení toto využítkovati, nesměl se na to utrhovati, že jest zde malé místo, nýbrž stavěti do výšky co mohl; stavení zdejší bylo tudíž rázu věžovatého a nesnadno přístupné.“⁵⁵ Roku 1585 je i tento hrad uváděn jako zpustlý.

Po opuštění hradů se tak zvyšuje význam těch sídel, kam se přenesla správa panství – jak již bylo řečeno, jedná se o městyse Nasavrky a Seč.

3.4 Nasavrcko po válkách husitských

Dlouhá válka o náboženství, která zvláště ve východních Čechách krutě řádila, způsobila tomuto kraji velké škody. Mnohé osady, mezi nimi i hrad Strádov, a okolní vesnice byly zčásti nebo i zcela vypáleny, a některé z nich se již své obnovy nedočkaly. Některé osady mohly také vymizet z mapy na úkor lesa. Mezi zaniklá místa lze zařadit i Lázy, Slanín a Morančí.⁵⁶ Tyto osady jsou zmíněny v předávací listině vilémovského kláštera z roku 1329 a v historicky mladších pramenech se již neobjevují. Oproti tomu lze předpokládat zánik či zpustnutí jiných vsí, které jsou však později znovu osídleny, jako např. Hořelec nebo Práčov, kde byl roku 1421 vypálen kostel sv. Jakuba, a který je prameny znovu připomínán až od roku 1789.⁵⁷ Zkázy se dočkal i sám vilémovský klášter, který byl husity vypálen roku 1421 a poté obsazen ze strany královské.

V šestnáctém století se znovu obnovilo osídlování této oblasti, především vznikaly nové drobné osady, které zahušťovaly sídelní krajinu zvláště ve vyšších nadmořských polohách. Nejlepší podmínky poskytovaly právě Železné hory v okolí starších sídel s rozsáhlými obecními lesy. Oproti osídlování ve 13. a 14. století, zakládání nových osad a samot již nebylo organizováno lokátory, ale zřejmě představenými daných obcí za souhlasu jejich vrchnosti. Charakteristickým znakem těchto nově vznikajících vsí je jejich

⁵⁴ SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království českého I.* Praha, 1882. s. 159.

⁵⁵ *Tamtéž*, s. 143.

⁵⁶ ROUBÍK, František. *Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách.* Praha, 1950. s. 111.

⁵⁷ PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách III. Jejich vznik, původní význam a změny.* Praha, 1951. s. 451.

nevybavenost společnými plochami, např. pro pastvu dobytka. Mezi tyto osady nacházející se v námi sledovaném prostoru můžeme zařadit: Rtenín, Přemilov⁵⁸, Deblův, Lupoměchy, Kameničky nebo Novou Ves.⁵⁹

Pro změnu vzhledu krajiny je v tomto období také důležité budování, příp. zvětšování, vodních ploch po vzoru pernštejnského panství. V souvislosti s tím vznikly rybníky v okolí vsi Rohozná.

3.4.1 Historický vývoj Nasavrk

Co se týká historického vývoje samotných Nasavrk, teprve 16. století je dobou, pro niž máme větší množství dochovaných historických záznamů. Víme již, že majiteli tu byli Běškovcové z Běškovic, a kromě Nasavrk vlastnili k roku 1541 též Ochoz, Drahotice, Výsonín, Obořice a pustý hrad Strádov.⁶⁰ Roku 1585 prodal zmíněný statek Janu Kekulovi ze Stradonic, hejtmanovi chrudimského kraje. Po jeho smrti přešel všechnen majetek do rukou Václava Záruby z Hustířan, který jej získal sňatkem s Annou, vdovou po Janu Kekulovi. Václav Záruba byl také hejtmanem chrudimského kraje a jeho statek byl po litomyšlském, týneckém, městeckém a rychmburském čtvrtý největší v chrudimském kraji. V držení Zárubů z Hustířan zůstaly Nasavrky do roku 1615, kdy byly zemským soudem přiděleny zpátky Albrechtu Kekulovi. Albrecht Kekule byl velmi politicky činnou osobou a zúčastňoval se všech akcí, které podnikaly české stavy proti Habsburkům. Proto po vítězství Ferdinanda Habsburského na Bílé hoře roku 1620 byl Albrecht odsouzen ke ztrátě poloviny jmění, a tak nasavrký majetek připadl státu jako konfiskát.⁶¹

Roku 1623 prodala královská komora pustý hrad Strádov, městyse Nasavrky, vsi Ochoz, Obořice, Drahotice, Výsonín, Javorné a Peklo francouzskému šlechtici Františku de Couriers.⁶²

3.4.2 Historie Seče

V roce 1436 zastavil Zikmund Lucemburský veškeré zboží Podlažického kláštera i hrad Oheb, „a to s úroky, lesy, horami, doly, řekami, potoky, lukami i mlýny i s všelikými

⁵⁸ Prameny také citována ve formě Přemyslov. PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách III. Jejich vznik, původní význam a změny*. Praha, 1951. s. 466.

⁵⁹ ŠTĚPÁN, Luděk. *Chrudimsko. Vytváření venkovských sídel*. Chrudim, 2001. s. 20. ISBN 80-902257-6-4.

⁶⁰ KLAUS, Alois. *Nasavrky. Obraz místopisný i historický*. Nasavrky, 1915. s. 50.

⁶¹ ŽEMLIČKA, Vojtěch. *Nasavrky*. Nasavrky, 1990. s. 13.

⁶² KLAUS, Alois. *Nasavrky. Obraz místopisný i historický*. Nasavrky, 1915. s. 59.

*právy k Ohbí*⁶³. V polovině 15. století se tak těchto pozemků postupně ujímají Trčkové z Lípy, v jejichž držení zůstaly zdejší statky až do roku 1556, kdy je zakoupili Robmhapové ze Suché. O desetiletí později došlo k oddělení zboží lichtenburského a ohebského, následně nazývaného sečský, ke kterému připadlo celkem 33 osad.⁶⁴

Dne 28. listopadu 1583 prodal Václav Robmhap panství sečské Albrechtu Bryknarovi z Brukštejna. Po jeho smrti, roku 1596, jeho syn Albrecht vyměnil toto panství za zboží Tismické. Tak se dostal Oheb do držení Karla Záruby z Hustířan. Karlovým nástupcem byl Jan Záruba, který se vystěhoval roku 1631 ze země, protože „*se nemohl srovnati s panující stranou ve věcech víry*“⁶⁵, ale ještě předtím prodal roku 1628 vedle jiného i Licibořice, Křižanovice, Výškov, Liboměřice, Šiškovice, Deblův, Mladoňovice, Petřkovice, Rtenín a poplužní dvůr Slavický Františku de Couriers. Od té doby patřily všechny zmíněné osady k panství Nasavrckému, ačkoli pojmenování „statku sečského“ se ještě po dlouhou dobu udrželo.⁶⁶

3.5 Nasavrcké panství v 17. a 18. století

V držení rodu de Couriers zůstala zmíněná panství do poloviny 17. století, kdy celý majetek připadl sňatkem s vdovou po Františku de Couriers pánům ze Schönfelda. František de Couriers také převedl řízení celého spravovaného území do Seče, která byla sídlem vrchnosti i za dob Schönfeldů.

Na konci 20. let 17. století došlo tedy ke sjednocení Nasavrckého a Sečského panství pod jednoho majitele, přesto je zajímavé, že i nadále jsou v úředních zápisech rozlišována obě panství jako dva samostatné celky (viz Soupis poddaných podle víry z roku 1651 nebo Berní rula z roku 1654).⁶⁷ Podle Karla Doskočila⁶⁸ došlo k oficiálnímu připojení Seče

⁶³ KLAUS, Alois – FLORIÁN, Čeněk – KUDRNA, Karel. *Chrudimsko a Nasavrcko IV. Prehistorie a historie obcí na Chrudimsku*. Chrudim, 1926. s. 70.

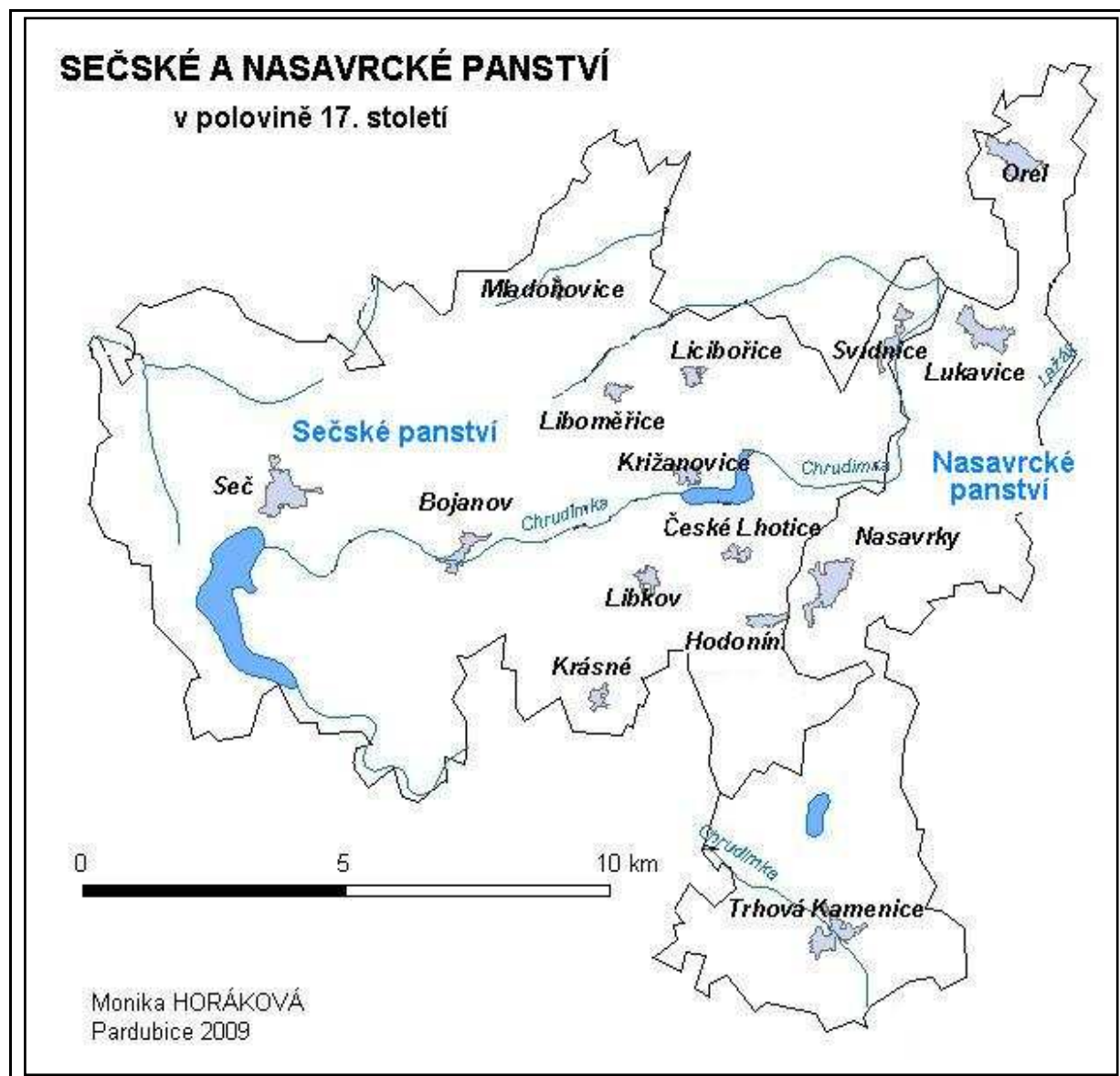
⁶⁴ Konkrétně tvořilo zboží sečské: pustý hrad Vildštejn a Oheb, městečko Bojanov a Seč a vsi Kovářov, Licibořice, Petrkov, Holín, Hůrka, Lhotice Německá, Zamrzov, Vršov, Libkov, Krásné, Polánka, Chlum Bezděkov, Přemyslov, Proseč, Prosíčka, Ústupky, Hradiště, Lhotice Česká, Hodonín, Křižanovice, Výškov, Slavice, Liboměřice, Sobětuchy, Deblův, Mladoňovice, Petřkovice, Rtenín, Horní a Dolní Bučice. SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království českého I*. Praha, 1882. s. 154.

⁶⁵ TEPLÝ, František. *Licibořice a okolí. Historický a kulturní nástin*. Licibořice, 1938. s. 19.

⁶⁶ *Tamtéž*, s. 19.

⁶⁷ Roku 1628 František de Couriers přikoupil k Nasavrckému panství: pustý zámek Vildštejn, Oheb, Seč, Ústupky, Holín, Slavice, Bojanov, Kovářov, Petrkov, Hůrka, Lhotice Německé, Samařov, Bezděkov, Proseč, Lipkov, Krásné, Polánka, Chlum, Prosíčka, Přemilov, Vršov, Hradiště, České Lhotice, Hodonín, Křižanovice, Vížky, Liboměřice, Licibořice, Šiškovice, Deblův, Mladoňovice, Petřkovice a Rteín. Sídlem celého panství se staly Nasavrky. KLAUS, Alois. *Nasavrky. Obraz místopisný i historický*. Nasavrky, 1915. s. 59 – 60.

k Nasavrckému panství až roku 1702, tedy v roce, kdy bylo převedeno řízení celého panství ze Seče do Nasavrka.⁶⁹ Schönfeldové pokračovali v postupném zvětšování rozsahu nasavrckého panství, ale zároveň se museli potýkat s úbytkem obyvatelstva v důsledku válečných událostí, nemocí, náboženské a politické emigrace.⁷⁰

Obr. č. 1: Mapa sečského a nasavrckého panství v polovině 17. století

⁶⁸ DOSKOČIL, Karel. *Berní rula 2. Popis Čech r. 1654*. Praha, 1953. s. 280.

⁶⁹ ŽEMLIČKA, Vojtěch. *Nasavrky*. Nasavrky, 1990. s. 14.

⁷⁰ V roce 1683 koupil Rudolf Schönfeld orelský statek, zahrnující 6 osad, tvrz a dvůr, jeho syn Josef František připojil k panství část Bítovan (1694), Zaječice a Vlčnov (1697), Žumberk (1700), Nabočany a statek Lipka (1715). roku 1732 bylo k panství také přikoupeno panství Slatiňany. ŽEMLIČKA, Vojtěch. *Nasavrky*. Nasavrky, 1990. s. 15 – 16.

Tricetiletá válka na Nasavrcku neznamenal natolik velké ztráty, jaké je možné sledovat v úrodnějších oblastech Chrudimska. Přesto tu lze nalézt několik pustých vsí (Travná, Rtetín, Lupoměchy, Lipina, Nová Ves byla zpustlá z poloviny) a téměř v každé vsi je možné dohledat nejednu zpustlou či rozbořenou usedlost, které je možné doložit z prvního zemského katastru tzv. Berní ruly (1654). Příkladem by mohly být vsi Zamrzov či Holín, o nichž v Berní rule není ani zmínka (poslední záznam pochází z roku 1564, kdy došlo k dělení ohebského a lichnického zboží mezi příslušníky rodu Robmháповé ze Suché).⁷¹

Do urbanismu vsí a městeček také výrazněji zasahují přestavby a novostavby zámeckých areálů. Panská sídla v Nasavrkách a Seči získala honosnější podobu zámků již na počátku 17. století. Nově jsou také vystavovány dvory vznikající na místech bývalých vesniček (Přemilov, Slavice). Pro chov lovné zvěře byly budovány obory (u Bojanova, Krásného, Petříkovic, Slavic).⁷²

18. století je dobou, ve které se dotvářela sídelní struktura celého Chrudimska v podstatě do doby, kterou známe i dnes. Vzniká tak výstavba drobných usedlostí a chalup bezzemků, která od dob vrcholné středověké kolonizace nemá obdoby a která přináší velké změny do zdejší sídelní krajiny. V poslední třetině tohoto století probíhá proces zvaný raabizace, jehož opatření doporučují přidělovat panskou, církevní a obecní půdu poddaným pro zvýšení hospodářského efektu.⁷³

Nově zakládané usedlosti lze v podstatě rozdělit do tří skupin: první představují výstavbu nových chalup do středu vsí, druhá lokalizuje stavby na okraj sídla a třetí znamená výstavbu v samotné skupině mimo vsi. Nejvíce převažuje zmíněný první typ, který umísťuje nové domky na obecní plochy uvnitř vsí. Na sledovaném území se především jedná o lesní návesní vsi, kde se mimo ves dalo stavět až po zrušení společné pastvy na obecních pozemcích využitím částí průhonů spojující ves s pastvinou. Tyto nové chalupy se od původních liší tím, že svým rozsahem nedosahují velikosti původních usedlostí po obvodu vsi, nedodržují tradiční štítovou orientaci a také netvoří pravidelné shluky. Obecním místem pak někde zůstává jen úzký pruh pozemku kolem potoka, rybníček, nezpevněná komunikace, případně kousek pastviny, který doposud nebyl zastavěn.⁷⁴ Druhý způsob napojení nových staveb na okraj původního sídla je možné spatřit např. v Bojanově, kde jsou domy stavěny kolem řeky tudy protékající. Třetí způsob umísťování chalup na pozemky obecních pastvišť, neplodné půdy nebo lesy je doložené např. u obce Svídnice, kde tímto způsobem vznikla

⁷¹ SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království českého I.* Praha, 1882. s. 154.

⁷² ŠTĚPÁN, Luděk. *Chrudimsko. Vytváření venkovských sídel.* Chrudim, 2001. s. 41. ISBN 80-902257-6-4.

⁷³ *Tamtéž*, s. 49.

⁷⁴ *Tamtéž*, s. 51.

skupina domů zvaná Háje. Mezi tuto skupinu obcí lze zařadit i Holín – ves, která je prameny zmiňována od roku 1329, avšak po roce 1564 zřejmě zpustla (berní rulou nepřipomínána), a znovu byla tato dominikální půda osazena v 18. století.⁷⁵ Řada těchto samostatně situovaných místních částí v řadě případů splynula s mateřskou vsí.⁷⁶

Mezi nově založené vsi osmnáctého století lze zařadit Bítovánky, Libáň, Mezisvětl, Pohořalku, Mýtku nebo již zmíněný Holín.⁷⁷ V mnoha jiných případech je stavební vývoj vsí ovlivněn ničivými požáry, které v průběhu 18. a 19. století zasáhly do jejich struktury a neušetřily ani ta nejvýznamnější sídla.⁷⁸

Specifický byl také stavební vývoj v Seči, který ovlivnila výstavba domů, jenž pořizovala vrchnost pro zaměstnance zdejší textilní manufaktury. Toto „sídliště“ 38 domků vzniklo severozápadně od zámku do r. 1839. Podobné sídliště pro dělníky vzniklo v Lukavici, kde bylo vystavěno 13 domků pro horníky a zaměstnance zdejších dolů a továrny.⁷⁹

Právě Lukavice byly jedním z největších výrobních celků celého Nasavrcka. Počátky zdejšího dolování je možno klást do roku 1620, kdy zde byl po náhodném nálezů dobýván limonit, který byl používán k výrobě železa. Po prohloubení dolu začal být těžen i pyrit a byla zavedena výroba síry a kamence a později i jiných produktů v místní chemické továrně.⁸⁰

V polovině 18. století dochází k další změně majitelů Nasavrckého panství, kterým se sňatkem s Marií Kateřinou ze Schönfeldu stal Jan Adam Auersperg. Auerspergové vytvořili rozsáhlé panství, když ke stávajícím pozemkům ve Žlebech připojili právě nasavrcké panství. Volba Slatiňan, jakožto sídla celého panství, znamenala pro zámky v Nasavrkách, Seči, Lipce i pro hrad Žumberk trvalou ztrátu významu jako panského sídla a uvedené stavby se nanejvýš staly místem hospodářské správy. Panství Nasavrky za vlády této vrchnosti tak zaujímal rozlehlou oblast jihozápadní části chrudimského kraje a hraničilo s městem Chrudimí a velkostatky: Hrochův Týnec, Medlešice, Rosice, Pardubice, Chrast, Rychmburk, Přestavlky, Svobodné Hamry, Studenec, Maleč, Klokočov, Hoješín, Běstvína, Ronov a Heřmanův Městec.⁸¹

⁷⁵ ROUBÍK, František. *Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách*. Praha, 1950. s. 111.

⁷⁶ ŠTĚPÁN, Luděk. *Chrudimsko. Vytváření venkovských sídel*. Chrudim, 2001. s. 52. ISBN 80-902257-6-4.

⁷⁷ KŘIVKA, Josef. *Nové osady vzniklé na území Čech v letech 1654 – 1854*. Praha, 1978.

⁷⁸ V roce 1712 vypukl požár v Licibořicích, 1756 v Seči a v roce 1820 zasáhl i Nasavrky.

⁷⁹ ŠTĚPÁN, Luděk. *Chrudimsko. Vytváření venkovských sídel*. Chrudim, 2001. s. 53. ISBN 80-902257-6-4.

⁸⁰ *Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II.*, Praha 2002. s. 399. ISBN 80-7277-042-X.

⁸¹ Státní oblastní archiv Zámorsk, Inventář Velkostatku Nasavrky, č. poř. 467, s. 3.

3.6 Nasavrcko v 19. a 20. století

V 19. století mají na strukturu sídel největší vliv nově zakládané objekty umísťované do středu vsí, často na úkor návsi. Oproti 18. století jsou však mnohem méně vystavovány samostatné sídelní skupiny, naopak mnohem více přibývá stavebních míst na rušených průhonech, které spojovaly středy vsí s obecními pastvinami, nebo přímo na samotných pastvinách (Rváčov, Svídnice).⁸²

Z nejstarších fotografií je možné spatřit, že mimo lesních ploch a pobřežních porostů ve volné krajině téměř chybí vyšší zeleň, proto jsou v rámci všeobecné péče o panské, soukromé i obecní lesy zřizovány lesní školky, odvodňovací příkopy, vysazovány smrkové monokultury a zalesňovány neplodné půdy. Největší oborou zůstává Slavicko-kochánovická obora, při níž je v roce 1892 u Práčova zřízena i kančí obora.⁸³

Zásahy do vzhledu krajiny má na svědomí i industrializace, která však zkoumanou oblast zasáhla jen minimálně. Kromě již zmíněných dolů v Lukavici zdejší krajinu poznamenává těžba vápence u Vápenného Podolu a u Bojanova, nebo pískovce ve Škrovádě (u Slatiňan). V souvislosti s touto těžbou vznikly malé cihelny v Bojanově a v Licibořicích (později přestavěna na sušárnu ovoce). V roce 1816 je vybudována železárna na zpracovávání rudy od Kostelce a Kraskova, která se v pozdějších letech rozšiřuje o slévárnu, kovárnu a další provozy. Toto hutnění rud však nemělo dlouhého trvání a končí ještě před rokem 1890.⁸⁴ Mezi další, zde velmi rozšířenou výrobní činnost lze zařadit plátenictví. Takto zaměřená manufaktura vznikla na konci 18. století v Seči, avšak v několika následujících desetiletích (r. 1823) zdejší výroba končí, a veškerá textilní činnost je soustředěna do Hlinska. Do výčtu výrobních objektů, které zasáhly do struktury zdejších sídel lze zařadit i pivovary a lihovary. Do roku 1861 působila papírna u Svídnice (založena roku 1714).

Zásluhou okresních správ v Chrudimi, Hlinsku a Nasavrkách je ve druhé polovině 19. století vytvořena většina silnic. K vybavení silnic patřily i mýtní boudy a mýtní závory. Ještě v roce 1889, kdy se ruší okresní mýta, má správa okresních silnic výběrčí místo v Nasavrkách, Seči, Bojanově, Trhové Kamenici, ad.⁸⁵

Roku 1831 převzal odkázané statky Vincenc Karel Auersperg, který rozšiřoval celý majetek přikupováním statků v Čechách, Uhrách, Solnohradech i v Tyrolsku. Získané statky chtěl učinit výnosnějšími zakládáním průmyslových podniků – tak byl např. založen cukrovar

⁸² ŠTĚPÁN, Luděk. *Chrudimsko. Vytváření venkovských sídel*. Chrudim, 2001. s. 83. ISBN 80-902257-6-4.

⁸³ *Tamtéž*, s. 113 – 115.

⁸⁴ *Tamtéž*, s. 106.

⁸⁵ *Tamtéž*, s. 118.

ve Slatiňanech nebo skelná huť v Bradle.⁸⁶ Podle J. G. Sommera mělo panství ve 30. letech 19. století rozlohu 40 075 jiter, z čehož byla necelá třetina dominikální půdy. Bohaté lesy se na této výměře podílely takřka celou třetinou, na panství bylo dále 20 dvorů (z toho šest pronajatých), 16 ovčínů a významný důlní podnik ve Velké Lukavici.⁸⁷ František Palacký ve svém díle „Popis království českého“ z roku 1848 zaznamenává na panství celkem 109 obcí.⁸⁸

Při nové správní reorganizaci v polovině 19. století zanikl v Nasavrkách patrimoniální úřad a byl tu zřízen okresní soud; správa velkostatku byla přeložena do Slatiňan.

Rozpad Rakouska-Uherska po první světové válce znamenal další velký průlom do majetkových poměrů velkostatkářské šlechty. Na velkostatku Nasavrky byla prováděna první pozemková reforma v letech 1922, 1925 a 1927 a bylo jí podrobena celkem 3 359,81 ha zemědělské půdy, vesměs ve prospěch drobných nabyvatelů. První pozemková reforma ale nebyla provedena zcela důsledně, a tak umožnila další existenci a akumulaci pozemkového majetku Auersperků.⁸⁹

Po vymření Auerspergského rodu po meči roku 1942 získal nasavrcký velkostatek Josef Karel Trautmannsdorf, který jej však vlastnil pouze tři roky; poté převzal půdu i majetek velkostatku československý stát.

Z hlediska urbanistické koncepce pokračovaly ve 20. století tendence století předcházejícího, tedy pokud jsou budovány nové domy a stavby, pak nikoli jako samostatné sídelní celky, ale vždy jsou v úzkém kontaktu s mateřskou obcí. Toto rozšiřování je patrné např. u Nasavrk, Seče, Bojanova, Křižanovic, ad.

Významným zásahem do vzhledu krajiny však byla stavba Sečské přehrady, která měla regulovat tok řeky Chrudimky. Dle rozhodnutí, vydaného roku 1922, má „*býti postavena v katastru obce Seč mezi Ohebem a Vildštejnem údolní přehrada, zděná ze žulových kvádrů s výpustnými propustmi a kaskádovým přepadem. Projektovaná údolní přehrada má sloužit k zadržení škodlivých vod a k využití vodní síly k výrobě elektrické energie a též k nalepšení*

⁸⁶ ŽEMLIČKA, Vojtěch. *Nasavrky*. Nasavrky, 1990. s. 23.

⁸⁷ SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen V*. Praha, 1837. s. 257 – 274.

⁸⁸ Jedná se o obce: Nasavrky, Březovec, Bratroňov, Ctětín, Drahovice, Hodonín, Hradiště, Javorné, Krupín, České Lhotice, Libáň, Nová Ves, Obořice, Ochoz, Vranov, Seč, Ústupky, Bojanov, Bezděkov, Chlum, Holín, Hořelec, Hůrka, Kovářov, Krásné, Libkov, Německé Lhotice, Petkov, Polánka, Proseč, Prosíčka, Samařov, Spáleníště, Vršov, Licibořice, Šiškovice, Křižanovice, Týnec, Liboměřice, Petřkovice, Deblav, Rabštejnec, Lipina, Slavice, Mladoňovice, Mýtka, Pohořalka, Práčov, Svídnice, Trpišov, Výsonín, Brusy, Kochánovice, Slatiňany, Škrovád, Kunčín, Lhota, Žumberk, Bítovany, Bítovány, Bošov, Částkov, Loučky, Lukavička, Lukavice, Podlíšťany, Prostějov, Radechlín, Smrček, Švihov, Vížky, Zaječice, Kostelec, Čejřov, Habrovec, Havlovice, Louka, Dubová, Trhová Kamenice, Zubří, Možděnice, Hluboká, Polom, Kameničky, Travné, Rohozná, Petkov u Kamenice, Sv. Mikuláš, Rváčov, Millesimov, Schönfeld, Všerádov, Přemilov, Rtenín, Mezišvít, Strkov, Lipka, Horní Bradlo, Dolní Bradlo, Střítež, Orel, Tři Bubny, Třebířchy, Markovice, Pouchobradý, Sobětuchy, Nabočany, Libanice, Oheb. Viz PALACKÝ, František. *Popis království českého*. Praha, 1848. s. 183 – 186.

⁸⁹ Státní oblastní archiv Zámorsk, Inventář Velkostatku Nasavrky, č. poř. 467, s. 5.

*vodního stavu na řece Chrudimce a k regulaci toku na středním Labi.*⁹⁰ Samotná stavba byla slavnostně zahájena v roce 1924, úředně zkolaudována byla v květnu 1935. V souvislosti se sídelním vývojem byla zatopena celá osada Podohbí a několik pil, mlýnů a hospodářských budov v Dolní Vsi u Hoješína a v Ústupkách. Celkem bylo zatopeno 36 ha orné půdy, 35 ha luk, 15 ha pastvin, 77 ha zahrad, 67 ha stavebních pozemků, 92 ha lesa a 4 ha cest.⁹¹

V návaznosti na stavbu Sečské přehrady byly vytvořeny v polovině 20. století další dvě vodní nádrže na Chrudimce – Křižanovice a Práčov. Jedná se o vodní díla, dokončená v letech 1948 a 1953, která slouží k výrobě elektrické energie a odběru vody pro skupinový vodovod Pardubice – Chrudim – Slatiňany. Práčovská vyrovnávací nádrž slouží k vyrovnaní špičky odtoků, a je u ní umístěna také hydroelektrárna a vyrovnávací věž, kam se přivádí voda potrubím z Křižanovické přehrady.

⁹⁰ Sečská přehrada. 70 let vodohospodářského díla. In: *Železné hory. Sborník prací č. 14.* Heřmanův Městec – Nasavrky, 2004. s. 9. ISBN 80-86619-05-2.

⁹¹ *Tamtéž*, s. 13.

4. Náboženské poměry

Nyní přistoupím k otázce náboženských poměrů na Nasavrcku, čímž bych ráda upozornila na zdejší specifické postavení poddaných v polovině 17. století, tedy v době, kdy v českých zemích probíhal proces tzv. rekatolizace. Podle Soupisu poddaných podle víry z roku 1651 se i přes probíhající rekatolizaci většina zdejších obyvatel hlásila k nekatolickému vyznání. Před vlastním analýzou náboženské situace v roce 1651 je důležité představit vývoj této oblasti z hlediska víry a odhalit tak kořeny nekatolického smýšlení zdejších obyvatel.

4.1 Náboženský vývoj na Nasavrcku do r. 1712

První informace, vztahující se k náboženskému vývoji na Nasavrcku, se objevují v první polovině 14. století. Do té doby toho víme jen málo o církevní správě daného území, a též lze jen předpokládat existenci některých kostelů.

K roku 1329 je možné datovat existenci bojanovského újezdu, který byl do toho času pod správou Vilémovského kláštera. Je jisté, že újezd existoval již před tímto datem, dokonce někteří historici jeho založení ztotožňují se založením vilémovského kláštera v roce 1120.⁹² Ačkoliv o tom není pramene, udává se, že před polovinou 14. století působilo na sledovaném území několik farních kostelů – k roku 1350 jsou doloženy farní kostely v Nasavrkách, Trhové Kamenici, Seči, Licibořicích, Licoměřicích, Bojanově, Žumberku a v Bítovanech.⁹³ Kromě toho bývalo v Práčově proboštví, které založil v letech 1361 – 66 Jaroš Lacembok z Chlumu.

Velkou odezvou na celém Chrudimsku našlo husitské hnutí, což lze doložit na slovech historika Františka Teplého: „*Byť lid zdejší vždycky hloubavý a o otázkách náboženských rozumně uvažující ... připojil se s nadšením k těm, kteří zdvihli odpor proti církevním vrchnostem.*“⁹⁴ Důkazem těchto slov je i výčet šlechticů pocházejících ze zdejšího kraje, kteří podepsali stížný list ke kostnickému sněmu.⁹⁵ V důsledku husitských válek roku 1421 zanikl

⁹² KLAUS, Alois. *Chrudimsko a Nasavrcko IV. Prehistorie a historie obcí na Chrudimsku*. Chrudim, 1926. s. 42.

⁹³ ADÁMEK, Karel Václav a kol. *Království české IV. Východní Čechy II*. Praha, 1914. s. 199 – 225.

⁹⁴ TEPLÝ, František. *Licibořice a okolí. Historický a kulturní nástin*. Licibořice, 1938. s. 37.

⁹⁵ Na listu jsou podepsáni: Jan z Tuněchod, Mikuláš z Barchova, Jan st. i ml. z Lukavice, Václav z Honbič, Martin, Filip a Jan Rábík ze Synčan, Ab. z Bětovan, Bůžek z Mezilesic, Petr z Habrova, Jan z Rosic, Kuneš ze

klášter ve Vilémově i biskupství v Litomyšli, následkem čehož přešly celé Čechy pod správu pražského arcibiskupství, tedy včetně výše uvedených kostelů. Stejný osud zastihlo i probošství v Pračově, na jehož místě byl v pozdějších letech 15. století obnoven pouze kostel sv. Jakuba.⁹⁶

Po rozboření vilémovského kláštera se stal novým pánem bojanovského újezdu Jan Hertvík z Rušinova, věhlasný husitský hejtman kraje čáslavského. Nebylo tak kladeno překážek, aby se většina zdejších kostelů stala utrakvistickými, stejně tak se přiklonili k novému vyznání i poddaní. Tento stav přetrvával až do rozhodující bitvy na Bílé hoře, po níž se zcela mění náboženské poměry v českých zemích, které jsou oficiálně stvrzeny Westfálským mírem z roku 1648.

Jedním z následků prohry českých stavů na Bílé hoře bylo zrušení utrakvistické konzistoře a mandátem z března 1621 bylo nařízeno, aby všichni kalvinističtí a českobratrští knězi vyšli z Čech (v roce 1622 byli vypovězeni novokřtění, 1624 bylo nařízení rozšířeno i pro kněze luterské). Mnozí skutečně odešli, někteří však v zemi i nadále zůstali, skrývali se a tajně se scházeli se svými věrnými.⁹⁷ Výběr mezi odchodem ze země nebo přestoupením ke katolické víře byl nabízen i pánům, rytířům, a měšťanům královských měst (tzv. *ius emigrandi*⁹⁸), avšak poddaným odejít nebylo povoleno, a tudíž se museli přizpůsobit panovníkovu nařízení přidat se na stranu katolickou. I přes přísná nařízení krajských hejtmanů se nedařilo přivést poddané ke katolické víře. Proto na návrh českého místodržitelství byl vydán v roce 1626 císařský patent, jímž bylo zapovězeno nekatolickým poddaným vstupovat do svazku manželského, a když ani tento prostředek nedonutil lid k poslušnosti, bylo do domů obydlených nekatolíky vkládáno vojsko.⁹⁹

Většina poddaných na Chrudimsku i navzdory těmto nařízením zůstala věrna své nekatolické víře, ke které se hlásili ještě v polovině 17. století (podrobněji se o náboženském postavení poddaných na Nasavrcku zmíním v následující kapitole). Toto setrvání poddaných u nekatolické víry bývá odůvodňováno působením nekatolických kněží, kteří přes veškerá

Stříbrňák, Jan z Lipky, Jindřich z Puchobrad, Petr z Nabočan, Jan z Vlčnova, Jan Kavalec ze Žumberka, Jan a Mikuláš ze Seslavi, Štěpán z Dvakačovic nebo Jan Městecký z Opočna a na Heřmanově Městci. KLAUS, Alois. *Chrudimsko a Nasavrcko IV. Prehistorie a historie obcí na Chrudimsku*. Chrudim, 1926. s. 65.

⁹⁶ Původní budovy probošství, situované na východním okraji obce, se nedochovaly. VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan a kol. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha, 1997. s. 656. ISBN 80-85983-17-6. Např. Urbář statku Seč z roku 1647 jej nazývá klášterem: „Při této vsi (Svídnicí – pozn. autora) jest jeden pustý starý klášter Štěpána Jakuba.“ SOA Zámrs, Velkostatek Nasavrky, č. kn. 1A, *Urbář statku Seč z roku 1647*, fol. 31.

⁹⁷ TEPLÝ, František. *Licibořice a okolí. Historický a kulturní nástin*. Licibořice, 1938. s. 38.

⁹⁸ MIKULEC, Jiří. 31. 7.1627. *Rekatolizace šlechty v Čechách*. Praha, 2005. s. 11 – 24. ISBN 80-86515-54-0.

⁹⁹ KLAUS, Alois. *Chrudimsko a Nasavrcko IV. Prehistorie a historie obcí na Chrudimsku*. Chrudim, 1926. s. 202.

nařízení zůstali v zemi a chodíce od vesnice k vesnici, utvrzovali selský lid při staré víře.¹⁰⁰ Vedle těchto tajných setkání existovala mezi poddanými i nejedna kacířská kniha, s níž „*bylo možno snadno manipulovati, ježto dala se lehce ukrývati a ona také byla jednou z hlavních příčin, proč u nás jiskra víry staré neuhasla*“.¹⁰¹

V důsledku válečných událostí a odchodu duchovních se mnoho far stalo opuštěných, a proto bylo nutné spojit některé uvolněné farní úřady a vytvořit nové územní členění církevní správy. Podle úřední zprávy bylo k roku 1636 z tisíce far téměř dvě třetiny bez duchovních správců.¹⁰² Kromě nedostatku samotných kněží se v Chrudimském kraji nedostávalo ani materiálního zabezpečení far a kostelů, které korespondovalo s hospodářskou situací jeho obyvatel.

Arcibiskup Arnošt Vojtěch z Harrachu si byl vědom tohoto kritického stavu duchovní správy, ale dříve než přistoupil k její reorganizaci, bylo nutné církev hmotně zabezpečit. Roku 1630 došlo k úmluvě mezi císařem a papežem o tzv. solní pokladně. Když se církev zavázala, že nebude uplatňovat nároky na zabrané církevní statky, panovník ji naopak přislíbil, že na její potřebu bude odváděno z každé bečky soli do Čech dovezené 15 krejcarů. Tak bylo postaráno o úhradu nejnutnějších potřeb duchovenstva, a poté mohl již Harrach naplno prosazovat své organizační změny v církvi. Nejenže rozdělil pražskou arcidiecézi na vikariáty, navrhoval jej rozčlenit i na čtyři dílčí diecéze (v Českých Budějovicích, Hradci Králové, Litoměřicích a v Plzni). Tento návrh se však nesetkal s podporou ze strany jezuitů, kteří poukazovali na nedostatek finančních prostředků a sami naopak pomýšleli na vytvoření většího počtu far. Stejně tak se zdráhaly vzniku biskupství městské rady v Plzni a Českých Budějovicích, opěrné to pilíře katolicismu v českých zemích, neboť se obávaly o své svobody. Výsledkem Harrachova snažení je tedy vytvoření biskupských stolců v Litoměřicích (1655) a Hradci Králové (1664).¹⁰³

Organizační změny v církvi se dotýkaly i Nasavrcka, kde některé kostely byly ve 20. letech 17. století přičleněny jako filiální k farnímu kostelu ve Skutči (kostel sv. Jiljí v Nasavrkách, kostel sv. Filipa a Jakuba v Trhové Kamenici, kostel Všech svatých

¹⁰⁰ V tomto smyslu je často zmiňován Martin Rohlíček, kazatelský pomocník z první poloviny 18. století (v roce 1738 mu bylo asi 50 let), který právě na Nasavrcku přijímal podobojí spolu s dalšími tajnými bratry. Chodil v různém přestrojení a svou přítomnost oznamoval slovy: „*Pan strejček nebo pan kmotr je u vás*.“ Důkazem jeho činnosti jsou výslechy osob podezřelých z kacířství (viz např. výslech Václava Janečka, citovaného v následujícím textu – pozn. autora). Dokonce za vydání Rohlíčka vypsalo místodržitelství na žádost konzistoře odměnu (r. 1738). SOMMER, Jiří. *Východočeský kraj. Chrudimsko*. Hradec Králové, 1989. s. 137. ISBN 80-7031-012-x. ŽEMLIČKA, Vojtěch. *Nasavrky*. Nasavrky, 1990. s. 39.

¹⁰¹ KLAUS, Alois. *Chrudimsko a Nasavrcko IV. Prehistorie a historie obcí na Chrudimsku*. Chrudim, 1926. s. 232.

¹⁰² KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin II*. Praha, 1991. s. 82.

¹⁰³ *Tamtéž*, s. 82 – 91. Biskupství v Českých Budějovicích bylo zřízeno roku 1795, v Plzni pak roku 1993.

v Žumberku nebo kostel sv. Bartoloměje v Bítovanech), jiné byly přiřazeny k farnímu kostelu v Bojanově (kostel sv. Michala v Licibořicích a kostel sv. Vavřince v Seči).¹⁰⁴ Ani toto členění nemělo dlouhého trvání a po polovině 17. století dochází k novému rozdělení farních obvodů, které v zásadě respektuje nově se vytvářející hranice Nasavrckého panství. Farní obvod Bojanova se rozrostl o nově obnovený kostel sv. Jakuba v Práčově (někdy uváděn jako farní kostel ve Svídnici) a dále o filiální kostely, které dříve spadaly do správy farního kostela ve Skutči – k roku 1677 jsou filiálními kostely bojanovské fary kostely v Trhové Kamenici, Nasavrkách, již dříve uvedené kostely v Licibořicích a Seči a kostel sv. Mikuláše ve Rváčově.¹⁰⁵ Cílem této reorganizace církevní správy bylo zvýšit dohled nad náboženskými praktikami poddaných, ale ani toto rozčlenění nepřineslo očekávané výsledky – vždyť bojanovský farní obvod zahrnoval celkem 44 vesnic. Na počátku 18. století se tamní bojanovský farář Augustin František Kasel vyjadřuje nejen k náboženským poměrům poddaných slovy:

*„Lid jest zhovadilý a tvrdošíjný a nevím, není-li vrchnost sama toho vinna, protože selským dětem do školy choditi zbraňuje a ukazuje, že z nich nechce mítí doktory, aby raději chodili na robotu. Kacířství jsem odkryl veliká a skutečné na panství tom, o kterém žádný nikdy nevěděl a toho neznamenal. 2 sudy knih kacířských jsem poslal do velebné konzistoře a o vše tom dobře patron ví nebo též sám některé takové knihy kacířské sedlákům vzal. ... Lidé do kostela nechodí, musí na robotu. Není ani, kdo by na mši zazvonil. ... V Seči žádné mše nechtějí. Říkám, že nechci od nich nic, že darmo budu sloužiti, přece nechťi.“*¹⁰⁶

Roku 1712 byla zřízena fara v Trhové Kamenici a do její kompetence byl vložen filiální kostel v nedalekých Nasavrkách a též kostel sv. Mikuláše v Rváčově. I přes tyto zásahy se snahou zlepšit církevní správu se nadále hodně osob hlásilo k nekatolickému vyznání, což mělo za následek další změny v organizační struktuře církve v následujících desetiletích.

¹⁰⁴ ADÁMEK, Karel Václav a kol. *Království české IV. Východní Čechy II.* Praha, 1914. s. 199 – 225.

¹⁰⁵ ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Zpovědní seznamy arcidiecése pražské z let 1671 – 1725 I.* Praha, 1918. s. 415.

¹⁰⁶ KLAUS, Alois. *Chrudimsko a Nasavrcko IV. Prehistorie a historie obcí na Chrudimsku.* Chrudim, 1926. s. 134.

4.2 Náboženská situace na nasavrckém panství v polovině 17. století

V této části práce přistoupím k vlastnímu popisu náboženské situace na Nasavrcku v polovině 17. století. Jedná se o dobu, ve které vznikl významný historický pramen, Soupis poddaných podle víry z roku 1651, který dává přehled o náboženských poměrech v celém českém státě (až na výjimky, kde se tento Soupis obyvatel nedochoval). Kromě údajů o náboženské příslušnosti obyvatel daného území, zaznamenává i důležitá demografická data, která budou rozebírána v následující kapitole. Nyní si především budu všímat údajů, které mi mohou pomoci objasnit náboženskou situaci na Nasavrcku v polovině 17. století.

Soupis poddaných podle víry pro kraj Chrudimský zahrnuje celkem 17 panství, v mém případě se však pozornost bude upínat pouze k panství Seč a Nasavrky. Obě panství měla k roku 1651, tedy k roku vyhotovení Soupisu, stejného majitele, jímž byl Emanuele de Couriers, přesto obě panství jsou vedena zcela odděleně a nezávisle na sobě. Zatímco pro sečské panství jsou uváděny všichni poddaní od 12 let, na panství Nasavrky je tato hranice o jeden rok nižší, tedy od 11 let.¹⁰⁷ Patrný je i rozdíl mezi strukturou zápisů – na Sečském panství jsou podruzi vedeni vždy u dané vsi resp. městečka, avšak pro Nasavrcké panství jsou podruzi a nájemníci uváděni ve zvláštní kategorii až na konci soupisu pro dané panství. Na témže panství jsou také osady uskupeny do rycht, zatímco na panství Seč jsou jednotlivé vesnice odděleny a vedeny zvlášť.

Údaje o náboženství jednotlivých osob slouží k poznání tehdejšího stavu rekatolizačního procesu, což byl ostatně také hlavní důvod vzniku tohoto soupisu obyvatel. Úspěšný postup rekatolizace v Chrudimském kraji však zbrzdila třicetiletá válka. Vpády nepřátelských vojsk, jejichž průvodním jevem bylo i vyhánění či útěk katolických kněží a narušení náboženského života, zbrzdily tempo rekatolizace a oslabily její dosavadní výsledky. Zvlášť markantní byla situace na panství Choceň, Chroustovice, Heřmanův Městec, Nasavrky a Seč.¹⁰⁸ Na panství Nasavrky se z celkového počtu 525 osob hlásilo téměř 85 % osob k nekatolickému vyznání, na panství Seč je to dokonce necelých 90 % nekatolíků z celkového počtu 678 osob.

Jedná se tedy o velmi vysoká procenta zastoupení nekatolického obyvatelstva v tomto kraji, přesto je nutné k údajům o náboženské příslušnosti poddaných přistupovat s velkou dávkou kritičnosti, neboť je jisté, že pravdivě neodrážely tehdejší stav. Je otázkou, zda přiznání konfese bylo upřímné, nebo jejich konverze byla dobrovolná, případně vynucená

¹⁰⁷ MATUŠÍKOVÁ, Lenka. *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko II, III*. Praha, 2001. s. 667, 1039. ISBN 80-85475-74-X.

¹⁰⁸ *Tamtéž*, s. 6 – 7.

vrchností. Soupisy pro obě zmíněná panství uvádějí velké procento nekatolického obyvatelstva, avšak rozdíl je v přístupu ke konverzi ke katolictví. Zatímco na Nasavrcku připouští naději na získání víry 51,8 % poddaných, na sečském panství je to pouze 12,4 %. Tato čísla jsou obzvláště zajímavá, když si uvědomíme, že v Seči v době sepsání soupisu již sídlila vrchnost, přesto téměř 78 % poddaných se zařadilo do kategorie „naprosto ztracené a od víry katolické odpadlé“. Lze tedy předpokládat, že vrchnost sama nekladla příliš velký důraz na dodržování rekatolizačních postupů.

Tab č. 1: Náboženská struktura panství Seč a Nasavrky v r. 1651

	<i>Panství Seč</i>	<i>v %</i>	<i>Panství Nasavrky</i>	<i>v %</i>	<i>Celkem</i>	<i>v %</i>
<i>Celkem osob</i>	678	100	525	100	1203	100
<i>z toho katolíků</i>	69	10,2	77	14,7	146	12,1
<i>z toho nekatolíků</i>	609	89,8	446	85,0	1055	87,7
<i>z toho v naději získání</i>	84	12,4	272	51,8	356	29,6
<i>z toho bez naděje získání</i>	525	77,4	174	33,1	699	58,1
<i>z toho bez uvedení víry</i>	0	0	2	0,4	2	0,2

Je také zajímavé sledovat příslušnost k náboženskému vyznání z hlediska věkové struktury obyvatelstva. Například v samotném městečku Seč je uvedeno celkem 99 osob, z nichž je pouhých 16 katolíků. Při bližším studiu jednotlivých rodin a domácností se mi však naskytl nový pohled na věc, neboť pouze dvě domácnosti byly plně katolické a ostatní uvedení katolíci byli povětšinou přednostové domácnosti, zatímco zbytek členů domácnosti byl nekatolický. Zřejmě se tedy jednalo o pouhé symbolické vyjádření katolicismu, avšak ve skutečnosti mohli být všichni členi domácnosti zastánci nekatolické víry – to jsou však pouze domněnky, pro které není průkazného pramene.

Z níže uvedené tabulky (tab. č. 2) je možné vyvodit částečné závěry o stavu rekatolizace na Nasavrcku. Je patrné, že téměř do věku 50 let převažují nekatolíci nad katolíky, a to velmi výrazně. Když si uvědomíme, že většina z nich je narozená po přelomu 16. a 17. století do 40. let století sedmnáctého (z celkového počtu osob do 50. věku tvoří nekatolíci 90 %), tedy v době, kdy rekatolizace nabírala na své intenzitě, je toto číslo zvláště udivující. Po 50. věku poddaných se pak rozdíl v počtech katolíků a nekatolíků smazávají. Je však otázkou, na kolik z nich bylo opravdu příznivcem katolické konfese, nebo zda se jedná o pouze o symbolické vyjádření víry (uvedené na příkladě Seče).

Tab. č. 2: Náboženská struktura v r. 1651 podle věku a pohlaví

	KATOLICKÉHO VYZNÁNÍ						NEKATOLICKÉHO VYZNÁNÍ						CELK.	v %
	muži	v %	ženy	v %	celk.	v %	muži	v %	ženy	v %	celk.	v %		
10-14 let	0	0,0	1	0,7	1	0,7	44	4,2	59	5,6	103	9,8	104	8,7
15-19 let	2	1,4	6	4,1	8	5,5	69	6,5	125	11,8	194	18,4	202	16,8
20-24 let	9	6,2	13	8,9	22	15,1	66	6,3	110	10,4	176	16,7	198	16,5
25-29 let	13	8,9	6	4,1	19	13,0	75	7,1	78	7,4	153	14,5	172	14,3
30-34 let	10	6,8	10	6,8	20	13,7	81	7,7	67	6,4	148	14,0	168	14,0
35-39 let	10	6,8	2	1,4	12	8,2	40	3,8	50	4,7	90	8,5	102	8,5
40-44 let	15	10,3	3	2,1	18	12,3	37	3,5	43	4,1	80	7,6	98	8,2
45-49 let	5	3,4	1	0,7	6	4,1	13	1,2	20	1,9	33	3,1	39	3,2
50-54 let	12	8,2	1	0,7	13	8,9	20	1,9	12	1,1	32	3,0	45	3,7
55-59 let	5	3,4	0	0,0	5	3,4	6	0,6	2	0,2	8	0,8	13	1,1
60-64 let	14	9,6	1	0,7	15	10,3	11	1,0	11	1,0	22	2,1	37	3,1
65-69 let	1	0,7	0	0,0	1	0,7	2	0,2	2	0,2	4	0,4	5	0,4
70-79 let	3	2,1	1	0,7	4	2,7	0	0,0	0	0,0	0	0,0	4	0,3
80-89 let	1	0,7	0	0,0	1	0,7	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	0,1
ostatní ¹⁰⁹	0	0,0	1	0,7	1	0,7	3	0,3	9	0,9	12	1,1	13	1,1
CELKEM	100	68,5	46	31,5	146	100	467	44,3	588	55,7	1055	100	1201 ¹¹⁰	100

Pro přiblížení náboženských poměrů na Nasavrcku v polovině 17. století je významné i porovnání religiozity podle pohlaví. Z hlediska zastoupení té či oné konfese podle pohlaví, je patrná převaha mužů-katolíků nad ženami stejného vyznání, a to více než dvojnásobně. Kromě toho, že muži se v minulých staletích dožívali vyššího věku, je zde možné použít i domněnku o „formálním vyjádření katolicismu pána domu“, kteří byli právě mužského pohlaví. Rozdíl v zastoupení nekatolického vyznání mezi pohlavími není již tolik výrazný – mírně převahují ženy (55,7 %) nad počtem mužů (44,3 %).

Z uvedených skutečností vyplývá, že většina poddaných na panství Seč i Nasavrky zůstala věrna nekatolickému vyznání i přes sílící rekatolizační snahy v českých zemích. Jejich počet byl ve skutečnosti ještě větší, neboť někteří se sice roku 1651 formálně přihlásili ke katolictví, avšak vnitřně zůstali při staré víře. Je otázkou, kolik z nich opravdu konvertovalo a kolik z nich uvedlo katolictví pod tíhou rekatolizačního tlaku – na tyto otázky nám dochované prameny odpovědět nedokáží.

¹⁰⁹ Kategorie ostatní zahrnuje osoby, u nichž nebyla zaznamenána náboženská příslušnost.

¹¹⁰ Celkový počet poddaných na panství Nasavrky a Seč byl k roku 1651 1203 osob, avšak u 2 jedinců nebyl uvedený věk, díky tomu jej nebylo možné zařadit do daných věkových kategorií. Jedná se však o minimální hodnotu, která výrazně neovlivňuje uvedené výsledky, a proto byly tyto dvě osoby záměrně vypuštěny.

4.3 Religiozita na nasavrckém panství od 18. století

V roce 1713 se na českém sněmu znovu ozvaly stížnosti na nový rozmach kacírství v českých zemích, proto byl 10. prosince 1717 vydán patent, který zahájil neúprosný postup proti nekatolíkům. Zároveň bylo nařízeno i soustavné vyhledávání skrytých kacírských knih.

O neustálé existenci kacírských knih na Nasavrcku ještě v 50. letech 18. století svědčí dochované protokoly výslechu kamenického faráře z let 1754 – 1761. Jedním ze zpovídaných a podezříváných z hereze byl i podruh Václav Janečka z Ochozu:¹¹¹

„1. Jak vám říkají? Jste katolík? Jste ženatý? Jakého zaměstnání? Kolik máte dětí? Jaké víry jste? 2. Máte-li rodiče? Jaké byli víry? V jaké víře vás vychovali? 3. Byl jste v kacírství podezřelý, aneb arestirován a proč dělal jste vyznání víry? 4. Měl-li jste od té doby zase nějaké knihy kacírské po vyznání víry a daného od sebe reversu? 5. Odkud jste ty knihy dostal, nebo vypůjčil? A jak dlouho jste je měl? Na jaký způsob užíval? Komu půjčoval, a věděl-li jste, že takové knihy kacírské jsou zapovězeny pod vyobcováním z církve katolické?	1. Václav Janeček, rodilý z Hradiště. V podruží ve Vochozi. Jsem tkadlec, ženatý, mám 3 děti. Jsem katolík. 2. Nemám. Otec byl tkadlec v Hradci Králové. Byl katolík a mě též katolíkem vychovali. 3. Byl jsem pro písmo, totiž bibli a pro jiné knížky kacírské. Dělal jsem vyznání víry jednou v Kamenici před 24 lety v kostele veřejně a dal jsem revers. 4. Měl jsem zase, pravda jest. 5. Vzal jsem je od své švakrové po smrti svého bratra. Bylo jich šest kousků. Tři jsem sobě zanechal, 2 sobě vzala švagrová. Měl jsem je asi 7 let k mému neštěstí. Neukazoval jsem je před žádným, jen před Matějem Navrátillem. Věděl jsem i také slyšel v čas milostivého léta ohlašovati, že kdo má bludné knihy, aby je, kde patří, odvedl. Na to je hned moje žena nesla na faru

¹¹¹ KLAUS, Alois. Chrudimsko a Nasavrcko IV. Prehistorie a historie obcí na Chrudimsku. Chrudim, 1926. s. 247 – 248.

6. *Za jaké jste ty knihy držel? Nebo po čem jste poznal, že jsou knihy kacírské?*
7. *Když jste věděl a uznal, že jsou kacírské, proč jste je hned neodvedl?*
8. *Věděl někdo víc o nich?*
9. *Jaké bývaly u vás schůzky? Byl-li jste kdy v schůzkách kacírských aneb při obecné zpovědi u kacírů? Zdali jste přijímal pod obojí kacírskou večeři z jejich rukou, kde a kdo byl při tom? Co o tom věříte? Takli se má pod obojí přijímat? Přijímali kacíři pravé tělo a krev Krista Pána? Co o obecné kacírské zpovědi a co o naší smýšlíte?*
10. *Co věříte o svatých? O obraze a ostatcích jejich? Co o rodině boží?*
11. *Co věříte o církvi katolické a víře její? Co o papeži a kněžstvu? Co o ceremoniích? Co o odpustcích, zázracích, mši sv. a očistci?*
- kamenickou.
6. *Za zlé, když jsem se do nich podíval a četl jsem v tom promyšlování, tak jsem uznal, že jsou kacírské a více jsem v nich nečetl.*
7. *Chybil jsem v tom. To se přiznávám.*
8. *Žádný jiný, krom Matěje Navrátila, švagrové a mé ženy.*
9. *Žádný u mne nebýval, jen Matěj Navrátil. Býval jsem před 20 lety v chaloupce u Jana Stejskala na Březovci, když tam Rohlíček byl, bylo nás šest. Přijímal jsem od Rohlíčka tam. O druhých se již nemohu pamatovati. Nevěřím o tom nic nového. Vidím, že jest to podvodno a do smrti nechci to více dělati. Ti, kteří tu kacírskou večeři přijímají, nepřijímají tělo a krev Páně, ale toliko chléb a víno. Věřím, že ta víra jest podvodná a naše spravedlivá.*
10. *Věřím, že jsou naši bližší u Boha přátelé, kteří se za nás přimlouvají, že toho svatého, kterého nějaký obraz vyobrazuje, ctiti, též tak ostatky svatých, a že Panna Maria nepoškozená jest a že za nás oroduje.*
11. *Že shromáždění katolických křesťanův pod jedním správcem, papežem římským, že jest spravedlivá. Že papež jest hlava viditelná a náměstek Krista Pána. Kněží jsou pastýři, kteří nás k dobrému vedou a vyučují, všechno*

dobře věřím. Že jest očištec a že z něho duším pomáhá skrze modlitby, posty a jiné dobré skutky.

12. <i>Jste-li biřmován a co věříte o té svátosti? Vykonal-li jste velikonoční zpověď?</i>	12. <i>Jsem biřmován a věřím, že jest to svátost od Krista Pána ustanovena pro utvrzení víry. Velikonoční zpověď jsem vykonal.</i>
13. <i>Máte-li ještě nějaké knihy aneb víte-li, že by je někdo měl? Měl-li jste, nebo máte-li v něčem pochybnosti?</i>	13. <i>Nemám. Nevím. Měl jsem tehdy nějakou pochybnost, když jsem kacírskou večeři přijímal. Nyní ale o ničem nemám pochybnost v katolické víře.</i>
14. <i>Uznáváte, že jste těžce padl, želíte toho, odříkáte se toho a chcete-li napotom vyzraditi takového?</i>	14. <i>Uznávám, že jsem chybil velmi a srdečně želím a všeho toho se odříkám na budoucí časy. Chci každého vyzradit.</i>
15. <i>Podáváte-li se všem duchovním pokutám? Prosíte-li za milost, abyste zase pojat byl do církve svaté?</i>	15. <i>Podávám a prosím, abych do církve svaté pojat byl.“</i>

Podobným výsledkem si prošla např. i Ludmila Janečková, manželka Václava Janečky, Dorota Janečková, vdova po Jiřím Janečkovi z Hodonína nebo chalupník Jan Záborský ze vsi Lhotičky. I přes veškeré rekatolizační snahy ze strany státu, se kacírství stále udržovalo především v odlehlých a hornatých místech, a zvláště tam, kde vrchnost sama nepodporovala protireformační úsilí, ať již z hospodářských či jiných důvodů.¹¹² Avšak vinu lze hledat i na straně státní, neboť i nadále byla farní síť řídká, čímž byl dozor nad kacírstvím nemálo ztěžován.¹¹³ Jako důkaz vyslovených tezí by mohlo posloužit právě Nasavrcké panství, kde ne jeden venkovan zůstával při staré víře. „*Lid náš, jemuž kněží knihy církevní pobrali, nemaje učitelů a nedůvěřuje katolickým kněžím, počal o své újmě sám o pravdách náboženských přemýšleti, ba i se Židy se stýkati a tak leckde upadati v náboženské blouznivství.*“¹¹⁴

¹¹² Podle farní kroniky v Trhové Kamenici se prý zastánci podobojí víry často scházeli na Vedralce a v Pekle. Vyšlapané cestě mezi uvedenými lokalitami (podle lesa a přes potok Debrný) se také po dlouhá desetiletí říkalo „bratrská stezka“. ŽEMLIČKA, Vojtěch. *Nasavrky*. Nasavrky, 1990. s. 39.

¹¹³ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin II*. Praha, 1991. s. 96.

¹¹⁴ KLAUS, Alois. *Chrudimsko a Nasavrcko IV. Prehistorie a historie obcí na Chrudimsku*. Chrudim, 1926. s.

Existenci nekatolíků při bojanovské faře potvrzují též Zpovědní seznamy arcidiecése pražské, vydané pro léta 1671 – 1725 J. V. Šimákem, které zachycují počty poddaných, kteří zanedbali velikonoční zpověď. V průběhu let 1671 – 1725 poddaní zanedbali zpověď ve 12-ti rocích, nejvyšších hodnot dosáhli roku 1707 a 1709, kdy nepřišlo ke zpovědi 139 a 95 osob. Tato čísla jsou však extrémními odchylkami, neboť v ostatních deseti rocích (počítáno bez zmíněných extrémů) je jejich počet pohybuje v průměru 4,4 poddaných.¹¹⁵

V roce 1740 byla na žádost Františka Josefa ze Schönfeldu v Nasavrkách zřízena misionářská stanice, avšak ani toto působení jezuitských misionářů nedokázalo zdejší kraj přivést k plnému katolictví. Jejich působení však komplikovaly války o rakouské dědictví, během nichž proniklo do Čech pruské vojsko, v čele s pruským králem Fridrichem II., který nabídl českým evangelíkům náboženskou svobodu v zabraném Slezsku. Je však nutné podotknout, že Fridrich II. sledoval především své mocenské zájmy; otázka postavení českých evangelíků se mu hodila do těchto plánů, sám se však nemínil pouštět do zdlouhavých jednání o náboženskou svobodu v českých zemích.¹¹⁶ Vystěhovalcům měly být vydány pasy a červené šátky kolem krku, které se používaly také pro pruské rekruty, a které tak v mnoha lidech vyvolaly obavy, aby tato cesta do exilu nebyla jen cestou do řad pruských vojáků. „Jedinou důvěryhodnou zárukou, že se tak nestane, jim bylo slovo kazatele Liberty.“¹¹⁷ Navíc chování pruského vojska v českých zemích na sebe přivolalo nenávist ze strany českého lidu, dokonce někteří emigranti byli považováni za zrádce a kolaboranty. Do června roku 1742, kdy došlo k uzavření míru mezi Rakouskem a Pruskem, dosáhl počet exulantů sotva čtvrtiny předpokládaného počtu. I poté sice nadále platilo pozvání pruského krále do Slezska, avšak cesta tam se stala mnohem nebezpečnější, kromě toho přicházely zprávy, že pruský král neplní své sliby vůči exulantům.¹¹⁸ Roku 1744 se obrátilo 20 000 tajných evangelíků ve východních Čechách z chrudimského kraje na pruského krále Fridricha II. s prosbou o intervenční pomoc při řešení otázky náboženských svobod v Čechách. Vedle této pruské emigrace probíhalo ve větším měřítku též vystěhovalectví do německých zemí, zvláště do Berlína.¹¹⁹

253.

¹¹⁵ ŠIMÁK, Vítězslav. *Zpovědní seznamy arcidiecése pražské z let 1671 – 1725 I.* Praha, 1918. s. 466 – 478.

¹¹⁶ ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Stručně o pobělohorských exulantech.* Praha, 2005. s. 28. ISBN 80-7017-022-0.

¹¹⁷ *Tamtéž*, s. 29.

¹¹⁸ *Tamtéž*, s. 29.

¹¹⁹ Více o vystěhovalectví do německých zemí v 18. století viz ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Běh života českých emigrantů v Berlíně v 18. století.* Praha, 1999. ISBN 80-7017-253-3.

Poté, co se Marie Terezie již naplno chopila vlády v českých zemích, byla znovu zostřena politika proti jinověrcům. 1762 byl vydán rozkaz všem krajským hejtmanům, aby každý z nich pátral ve svém kraji po „*husitské sektě*“.¹²⁰ I přes veškerá snažení tedy nebylo docíleno úplné rekatolizace Čech. Veškeré snahy o prosazení katolicismu v českých zemích ustaly po vyhlášení Tolerančního patentu Josefem II. Patent prohlašuje augsburskou, helvetskou konfesi a pravoslavi za konfese, které jsou nadále v českých zemích trpěny, ale nejedná se o zrovnoprávnění katolického a nekatolického náboženství. V celém Chrudimském kraji se ihned po vyhlášení tohoto patentu přihlásilo k augsburskému vyznání 879 rodin, k helvetskému pak 15 924 rodin (v počtech jsou zahrnuti čeští bratři i utrakvisté).¹²¹ Na samotném Nasavrcku se k 1. červenci 1782 hlásilo v 51. obcích 371 mužů a 363 žen, jejichž počet se v následujících letech ještě zvýšil (roku 1799 čítal hradištský sbor 950 osob v 73 obcích).¹²²

Tolerovaným vyznáním neposkytovalo se právo veřejné bohoslužby, nýbrž jen soukromé. Nekatolické modlitebny neměly mít ani ráz kostela (nesměly mít věže, zvony a vchod z ulice).¹²³ Podle těchto instrukcí byla vystavěna dřevěná modlitebna v Hradišti, která byla v polovině 19. století přebudována na evangelický kostelík.

Za vlády Josefa II. došlo také k územním změnám rozsahu diecézí, kdy dekretem ze dne 30. listopadu 1782 byl chrudimský kraj odloučen od pražského arcibiskupství a byl přivtělen k biskupství královéhradeckému.¹²⁴

Jednou z mnoha iniciativ josefínského státu bylo rozmnožení sítě farností. Počátek k němu byl učiněn instrukcí vydanou v únoru 1782, podle níž nové rozdělení farností se mělo zakládat na místní poloze, na poměrech populačních a jiných důležitých okolnostech.¹²⁵ Na Nasavrcku na počátku 80. let 18. století se tak ze zdejších filiálních kostelů bojanovské fary nejprve vytvořily lokalie (menší farnosti) – 1784 zřízena lokalie v Práčově, 1786 v Licibořicích a v Nasavrkách, 1787 v Seči, které o necelé století později byly přeměněny ve farní úřady (1853 – Licibořice, 1854 – Seč, 1857 – Nasavrky).¹²⁶ Fary se ve skutečnosti staly nejnižšími jednotkami státní správy, neboť vykonávaly i určitý dozor nad úřady

¹²⁰ ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Stručně o pobělohorských exulantech*. Praha, 2005. s. 30. ISBN 80-7017-022-0

¹²¹ ADÁMEK, Karel. *Chrudimsko. Historické a statistické rozhledy*. Roudnice, 1878. s. 87.

¹²² ŽEMLIČKA, Vojtěch. *Nasavrky*. Nasavrky, 1990. s. 40. Roku 1783 byla založena náboženská obec v Hradišti, do jejíhož obvodu náležel téměř celý chrudimský a nasavrcký okres. Prvním kazatelem tu byl Štěpán Maďar. TEPLÝ, František. *Licibořice a okolí. Historický a kulturní nástin*. Licibořice, 1938. s. 40.

¹²³ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin II*. Praha, 1991. s. 161.

¹²⁴ KLAUS, Alois. *Chrudimsko a Nasavrcko IV. Prehistorie a historie obcí na Chrudimsku*. Chrudim, 1926. s. 253.

¹²⁵ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin II*. Praha, 1991. s. 166.

¹²⁶ ADÁMEK, Karel Václav a kol. *Království české IV. Východní Čechy II*. Praha, 1914. s. 199 – 225.

vrchnostenskými a jejich předním úkolem bylo vychovávat lidi v duchu vládního osvětlení.¹²⁷

Z výše nastíněného vývoje systému duchovní správy na území Nasavrcka je patrný jeho složitý vývoj, který se do dnešních dnů dochoval v podstatě v podobě, která se na sledovaném území vytvořila v polovině 50. let 19. století.

¹²⁷ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin II.* Praha, 1991. s. 166.

5. Demografický vývoj obyvatelstva

V minulé kapitole jsem se zabývala problematikou náboženského vyznání poddaných na Nasavrcku, v této části se pokusím čtenáři přiblížit zdejší populaci z demografického hlediska, zejména se budu věnovat otázce porodnosti, sňatečnosti a úmrtnosti zdejších poddaných. Většina údajů byla čerpána z matrik farností Seč a Nasavrky, ale bylo použito i dalších historických pramenů a prací (především Soupis poddaných podle víry¹²⁸ či edice J. V. Šimáka¹²⁹). Nejprve se však zastavím nad otázkou celkového počtu obyvatelstva a jeho strukturou k roku 1651.

5.1 Předpokládaný počet obyvatelstva

Základním pramenem pro zkoumání počtu obyvatelstva v polovině 17. století je Soupis poddaných podle víry. Díky údajům, které se do soupisu zapisovaly, lze na společnost roku z počátku 50. let 17. století nahlížet z mnoha úhlů pohledu (více o Soupisu poddaných bylo uvedeno v kapitole Prameny a literatura). Mezi základní kladené otázky patří otázka populační, dále problematika sociální struktury obyvatelstva, věková skladba, otázka složení domácnosti či jaká jména jsou nejčastěji používána.

Jedním z hlavních problémů při vytváření obrazu počtu obyvatel z informací zaznamenaných v Soupise poddaných je počet dětí tzv. předzповědního věku, které pramen neeviduje. Hranice předzповědního věku nebyla pevně stanovena, ale předpokládá se, že se pohybuje ve věkovém rozmezí 10 až 12 let.¹³⁰ Poznámka editorky Soupisu poddaných Lenky Matušíkové pro Nasavrcké panství říká, že „děti jsou uváděny od 11 let“.¹³¹ I tento údaj však lze brát s rezervou, neboť v tomto věku je evidováno pouze jedno dítě, zatímco jedinci o rok starší jsou v témže panství zastoupeny celkem jedenáctkrát. Podobná situace je patrná i na panství Seč, kde u nejmladší osoby, zapsané v Soupisu, je uveden věk 10 let, ale stejně tak se věk 11 let vyskytuje jen v jednom případě. Děti mladší 12 let totiž nebyly před prvním přijímáním považovány v plném slova smyslu za příslušníky katolické církve, a tedy

¹²⁸ MATUŠÍKOVÁ, Lenka. *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko I.* Praha, 2000. ISBN 80-85475-74-X.

¹²⁹ ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Zpovědní seznamy arcidiecése pražské z let 1671 – 1725.* I. díl, Boleslavsko, Kouřimsko, Chrudimsko, Čáslavsko. Praha, 1918.

¹³⁰ Povinnost velikonočního přijímání nastávala od 12 let. SAKAŘ, Josef. *Dějiny Pardubic nad Labem III. Život náboženský do roku 1900, část I.* Praha, 1998. s. 106.

¹³¹ MATUŠÍKOVÁ, Lenka. *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko II.* Praha, 2000. s. 667. ISBN 80-85475-74-X.

nespadaly do povinnosti evidence. Pokud tedy chci určit celkový počet obyvatel Nasavrckého a Sečského panství v polovině 17. století, nejprve musím stanovit přibližný počet právě neevidovaných dětí.

Při tomto výpočtu vycházejí mé údaje z výsledků dosud prozkoumaných soupisů poddaných, které evidují i děti mladší 12 let. V knize „Dějiny obyvatelstva českých zemí“ je uvedeno, že děti do 15 let tvořily roku 1651 zhruba 36 – 43 % vesnické a 29 – 37 % městské populace.¹³² Téměř celé zkoumané území má venkovský charakter, budu tedy při svých počtech uvažovat o vyšším procentuálním zastoupení dětské složky než je tomu v městských regionech. Dále je nutné si uvědomit, že hustota obyvatelstva zdejších panství nebyla nikterak vysoká, stejně jako následky třicetileté války neměly tak velké dopady, jako např. v úrodném Polabí. Za výchozí hodnotu pro své výpočty budu uvažovat 40-ti procentní zastoupení dětí do věku 15 let.¹³³

Z celkového počtu 1 203 poddaných soupis zaznamenává 1 099 starších 15-ti let¹³⁴, které by měly představovat 60 % zdejší populace. Pomocí jednoduchých matematických výpočtů¹³⁵ lze určit předpokládaný počet dětí ve věku 0 – 14 let, v mém případě se tak jedná o 733 dětí. Dětská složka do věku 12-ti let je tedy na nasavrckém a sečském panství zastoupena 34,5 %.¹³⁶

Výsledkem těchto počtů je 1 832 osob žijících na zmíněných panstvích. Nutno však podotknout, že tento počet je pouze přibližný, neboť pro výpočty bylo použito koeficientů odvozených z jiných panství, tudíž nemusí plně korespondovat se situací právě na Nasavrcku. Někteří obyvatelé také mohli v době sepisování Soupisu poddaných pobývat krátkodobě mimo domov, stejně tak nejsou zaznamenáváni duchovní, tuláci, židovské obyvatelstvo, ad. Lze tedy předpokládat, že na Nasavrcku v polovině 17. století žilo přibližně 1 800 až 1 900 obyvatel.

¹³² *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha, 1998. s. 106. ISBN 80-204-0720-0.

¹³³ Hodnota byla zvolena na základě výsledků jiných bádání, s přihlédnutím k lokalitě či klimatickým podmínkám. Např. pro panství Rychnov nad Kněžnou tvořily děti ve věku 0 – 14 let 43 % populace, na panství Nové Město nad Metují 40,5 % nebo na panství Opočno 38,4 %. Viz MAUR, Eduard. Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století. In: *ČsČH* 19, 1971, s. 844.

¹³⁴ Soupis poddaných uvádí věk konkrétně u 1 085 osob, u dalších 14 není věk uveden, avšak lze odvodit ze vztahu k hospodáři, že jejich věk přesáhl hranici patnácti let – ve většině případů se totiž jedná o jejich manželky.

¹³⁵ Jednoduchým výpočtem se tak dobereme k celkovému počtu obyvatel Nasavrcka (1 832). Od výsledné hodnoty odečteme počet osob starších 15 let (1 099) a tím získáme počet všech dětí starších 15 let (733).

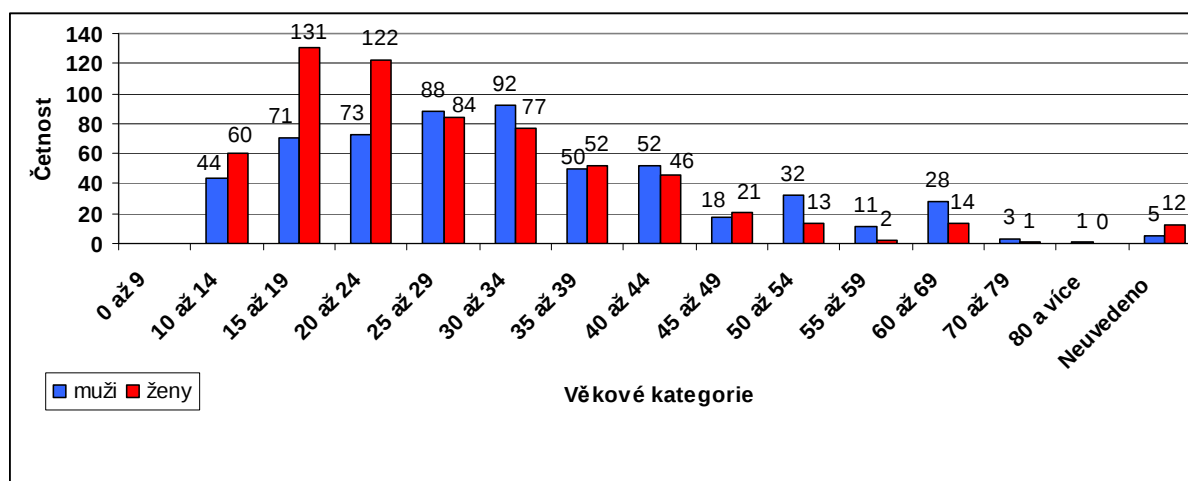
¹³⁶ Soupis pro panství Seč a Nasavrky uvádí 101 dětí ve věku 12 – 14 let, pokud toto číslo odečtu od předchozího výsledku 733 vychází, že přibližný počet neevidovaných dětí (ve věku 0 – 11 let) je 632. V porovnání s výsledky bádání jiných historiků je hodnota 34,5 % zastoupení dětí do věku 12 let relativně vysoká. Toto číslo lze odůvodnit polohou obou panství, nacházejících se v horské oblasti, a také faktem, že po válce docházelo ke znovu osídlování některých pustých míst, a to zvláště mladými lidmi. MAUR, Eduard. Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století. In: *ČsČH* 19, 1971, s. 845.

5.2 Struktura obyvatelstva podle Soupisu poddaných podle věry

5.2.1 Věková struktura

Hned na začátku tohoto zkoumání je nutné si připomenout, že věk osob nebyl ještě v polovině 17. století přesně evidován a často docházelo k jeho zaokrouhlování. Údaje o stáří jednotlivých osob evidovaných Soupisem měly jen dokreslit sociální charakteristiku a na jejich přesnosti nebyl kladen důraz.¹³⁷ Již na první pohled je nápadné zaokrouhlování k desítkám a v menší míře k pětkám – nejvíce je to patrné u starších ročníků. Za vše mluví příklad, kdy osoby ve věku 29 let tvoří 1,2 % populace, naopak třicetileté osoby představují 8,9 % a lidé, jejichž věk je soupisem označen za 31 let, tvoří opět „jen“ 1,1 %. Právě v důsledku zaokrouhlování jsou výsledky studia věkové struktury poddaných nepřesné, a proto je snahou jej částečně zmenšit seskupením ročníků do pětiletých intervalů – viz následující graf.

Graf č. 1: Věková struktura obyvatelstva¹³⁸

¹³⁷ MAUR, Eduard. Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století. In: *ČsČH* 19, 1971, s. 845.

¹³⁸ V grafu není uveden sloupec pro věkovou kategorii 0 – 9, kde by hodnoty byly pouze přibližné, a především počty podle pohlaví by byly zcela nepřesné. Pro interval 10 – 14 let je nutné předpokládat též vyšší četnost, neboť tu je počítáno jen s údaji zaznamenanými v Soupise (tedy převážně děti od věku 12-ti let). Pod poslední kategorií „Neuvedeno“ mám na mysli osoby, u nichž není uveden věk, resp. tento věk není považován za směrodatný (jako např. ve vsi Lhotičky, kde sedlák (28 let) a jeho žena (27 let) mají syna ve věku 24 let! – celkem se tyto nesrovnalosti vyskytují ve třech případech).

Pro 17. století je charakteristický vysoký počet dětí a nízký počet starších lidí¹³⁹, což dokládá i graf. Stejně tak je možné sledovat téměř dvojnásobnou převahu dívek ve věkovém rozhraní 15 až 24 let. Je to dáno faktem, že chlapci více trpí fyzickou labilitou v kojeneckém věku, větší úrazovostí a po 15. roce jich mnoho odchází do armády.¹⁴⁰ Stejně tak lze nalézt poměrnou slabost věkové kategorie 35 – 39 let, vyskytující se i v dalších demografických studiích – jednou z příčin lze vidět ve věkovém zaokrouhlování, ale též v důsledcích morových epidemií během třicetileté války.¹⁴¹

Obvykle rozděluje demografická statistika obyvatelstvo do tří věkových skupin, u žen toto rozdělení souvisí se schopností jejich reprodukce. Do první skupiny jsou řazeny děti do věku 15-ti let. Druhou skupinu představují osoby ve věku 15 až 49 let (u žen je toto období charakteristické právě schopností reprodukce, proto je označována jako reprodukční kategorie), osoby starší 50-ti let jsou řazeny do třetí kategorie obyvatelstva. Na Nasavrcku tvoří nejpočetnější skupinu obyvatelé ve věku 15 – 49 let, kteří představují 51,4 % obyvatel. Pro tuto věkovou kategorii odpovídá také vyšší zastoupení ženské složky nad mužskou, což koresponduje se všeobecnou tendencí stavu populace poloviny 17. století. Od padesátého věku pak výrazně začíná převládat počet mužů (71,4 %) nad počtem žen (28,6 %), které je vysvětlováno vyčerpáním ženského organismu těžkou prací (na venkově to je ještě více patrné než ve městech) a přímým ohrožením života častými porody.¹⁴² Procentuálně shrnuto, podíl žen činí 52,8 %, přičemž muži jsou zastoupeni 47,2 %.

Tab. č. 3: Věkové skupiny podle pohlaví¹⁴³

Věková skupina	Absolutní počty			Podíl v %		
	Muži	Ženy	Celkem	Celkem	z toho muži	z toho ženy
0 - 14 let	-	-	733	40,0	-	-
15 - 49 let	444	533	977	53,3	45,4	54,6
50 let a více	75	30	105	5,7	71,4	28,6
Neuvedeno	5	12	17	1,0	29,4	70,6
Celkem	568	635	1832	100	47,2	52,8

¹³⁹ Děti ve věku 0 – 14 let tvořily roku 1651 přibližně 29 – 43 % populace, zatímco dnes to v České republice zdaleka není ani 20 %. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha, 1998. s. 106.

¹⁴⁰ *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha, 1998. s. 108.

¹⁴¹ HORSKÝ, Jan – SELIGOVÁ, Markéta. *Rodina našich předků*. Praha, 1997. s. 44.

¹⁴² *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha, 1998. s. 106.

¹⁴³ Pro celkový počet dětí ve věku 0 až 14 let bylo použito výsledku předchozích výpočtů, ale na jeho základě nelze určit podíl dívek a chlapců, proto tu nejsou hodnoty zaznamenány. Pod kategorií „Neuvedeno“ mám na mysli osoby, u nichž není uveden věk – více viz pozn. č. 11.

5.2.2 Složení rodiny

Soupis poddaných je jedinečným pramenem, neboť nám dává také možnost nahlédnout do skladby tehdejší rodiny, ačkoli větší důraz při vzniku soupisu byl kladen na zaměstnání či sociální postavení než na jeho rodinný status.¹⁴⁴ Pro domácnost v českých zemích je charakteristický malý počet členů rodiny, která je tvořena manželským párem a jeho svobodnými dětmi, relativně vysokým sňatkovým věkem¹⁴⁵ či čelední službou.

Díky grafické úpravě soupisu poddaných je možné určit, v jakém vztahu žili jednotliví členové domácnosti¹⁴⁶. Představitelem domácnosti je označena osoba, která je předsunuta před ostatní členy domácnosti. Na Sečském panství je tímto způsobem předsunuto 262 osob, čímž je dán počet domácností na tomto panství. Z této hodnoty je tak možné určit průměrný počet poddaných v domácnosti, a to 2,6 osob. Vyšší zastoupení členů domácnosti se objevuje především v panských dvorech a mlýnech, naopak v nejednom případě se vyskytuje domácnost tvořená pouze jednou osobou (celkem se jedná o 19 případů, z čehož 12 tvoří vdovy a 4 případy jsou domácnosti podružské). Z uvedených faktů lze usuzovat, že obydlí podruhů byla vedena zcela samostatně, ačkoli v praxi mohly být součástí jiné domácnosti (v některých případech mohla být podruhům vyčleněna jen jedna komora v hospodářově stavení, v jiných případech mohli mít podruzi k dispozici i malé stavení). Tento fakt podporuje i situace na Nasavrckém panství, kde jsou podruzi vedeni až na konci soupisu pro dané panství. V kolonce, kde obvykle bývá uváděno řemeslo či příslušnost k hospodáři, pak v některých případech zaplňuje poznámka, ve které rodině podruh (často s manželkou) vypomáhá. Tak např. Anna N. vypomáhala „u čihaře“¹⁴⁷, nebo Daniel N. byl se svou manželkou Kateřinou

¹⁴⁴ HOLUBOVÁ, Michaela. Soupis dobrovické farnosti v Soupise poddaných podle víry z roku 1651. In: *HD* 26, 2002, s. 49.

¹⁴⁵ Vysoký věk je dán proto, že do manželství vstupoval jen ten, kdo měl zajištěnou existenci (například bydlení). Mladí si prostředky na zajištění své budoucnosti obstarávali ve službě jako čeledíni a děvečky, kde získaly nejen zmíněné prostředky, ale též cenné zkušenosti pro své budoucí hospodaření. Viz *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha, 1998, s. 108.

¹⁴⁶ Je otázkou, zda-li používat termín rodina či domácnost, neboť máme na mysli veškeré osazenstvo pobývajících pod jednou střechou. Rodina je chápána jako svazek muže a ženy, případně i jejich dětí, nebo pokrevní svazek jednoho z rodičů s jeho dětmi. Tvořila základní buňku tehdejší společnosti, neboť plnila funkci reprodukce, vychovávala děti, vyráběla, konzumovala, spravovala majetek a garantovala pomoc svým členům a jejich obranu navenek. Termín domácnost představuje skupinu osob společně bydlících, často příbuzensky propojených, žijících ze společného hospodářství a společně odpovědná vůči daňovým úřadům. Jelikož ve svém popisu společnosti mám na mysli nejen osoby spjaté pokrevně, ale též čeleď, děvečky apod., kteří byli nedílnou součástí provozu domů, budu používat termínu domácnost. (MAUR, Eduard. Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté. In: *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 3, 1972. s. 57. nebo HORSKÁ, Pavla – KUČERA, Milan – MAUR, Eduard – STLOUKAL, Milan. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha, 1990. s. 212 – 242. ISBN 80-7038-011-X.).

¹⁴⁷ MATUŠÍKOVÁ, Lenka. *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko II*. Praha, 2000. s. 663. ISBN 80-85475-74-X.

„podruh Janouškův“¹⁴⁸. Na domácnost na Nasavrckém panství tak připadá v průměru 2,8 poddaných (počítáno s domácnostmi podruhů), z čehož lze prakticky vyvodit závěr, že většina domácností na Nasavrcku byla tvořena hospodářem, jeho manželkou a případně jejich potomkem nebo pomocnou čelední silou.

Pro české prostředí se předpokládá, že podružské a chalupnické rodiny byly početně slabší než rodiny selské nebo měšťanské. Je to dáno faktem, že na rozdíl od zámožnějších rodin museli děti z chudších poměrů odcházet mnohem dříve z vlastní rodiny.¹⁴⁹ Průměrná domácnost např. na Loketském panství byla tvořena 4,86 osobami či na panství Třeboň 4,46 osobami (záměrně byly vybrány příklady, pro něž platí, že nezaznamenávají děti předzповědního věku, stejně jako na Nasavrcku).¹⁵⁰ Přesto průměr 2,8 (resp. 2,6) osob na jednu domácnost je v porovnání s uvedenými oblastmi velmi nízká hodnota - čím si jej tedy vysvětlit? Kromě skutečnosti, že soupis eviduje především děti starší 12-ti let, je nutno brát v úvahu, že se na zkoumaném území nenachází nikterak významné sídlo, které by mohlo zvýšit tuto hodnotu díky početnějšímu zastoupení členů domácnosti v měšťanských rodinách apod. Tato skutečnost také podtrhuje chudobu zdejšího kraje, kde děti musely již od časného věku hledat obživu ve službě, tudíž nebyly evidovány společně se svými rodiči.¹⁵¹ Je také nutné brát v úvahu, že na jiných panstvích mohly být vedeny podružské domácnosti jako součást chodu domu hospodáře, zatímco na Nasavrckém panství jsou tyto domácnosti vedeny jako zcela samostatné jednotky.

Na daném území je také evidováno 20 komplexních rodin, kde vedle sebe žije více manželských párů nebo s jedním párem žije ovdovělá osoba. Právě domácnost, kde vedle manželského páru žije matka jednoho z partnerů, tvoří 70 %.¹⁵² V dalším případě je rodina tvořena hospodářem Štěpánem Radochem, jeho manželkou, dcerou, dvěma bratry hospodáře, z nichž jeden má vlastní ženu a dceru.¹⁵³ Tento případ soužití více bratrů pod jednou střechou je však ojedinělý, zbylých 5 rodin se skládají z rodičů a rodiny jednoho ze svých potomků. I zde však lze nalézt odlišnosti, např. domácnost čtyřicetiletého Jana Jeníčka z Rohozné je tvořena jeho ženou, dcerou a čtyřiašestiletým synem, který sám má svou manželku. V tomto případě lze uvažovat o situaci, že „mladí“ ještě nezískali dostatek prostředků na

¹⁴⁸ MATUŠÍKOVÁ, Lenka. *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko II.* Praha, 2000. s. 664. ISBN 80-85475-74-X.

¹⁴⁹ MAUR, Eduard. Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století. In: *ČsČH* 19, 1971, s. 862.

¹⁵⁰ HORSKÝ, Jan – SELIGOVÁ, Markéta. *Rodina našich předků.* Praha, 1997. s. 29.

¹⁵¹ MAUR, Eduard. Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století. In: *ČsČH* 19, 1971, s. 862.

¹⁵² Pouze v jediném případě žil s rodinou své dcery její ovdovělý otec (Pavel Rozhranovský v Bojanově), v ostatních případech se zřejmě muž po ovdovění znovu oženil. Často se jeho novou partnerkou stávala mladší dívka, čímž lze také vysvětlit větší věkové rozdíly mezi manžely.

¹⁵³ MATUŠÍKOVÁ, Lenka. *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko II.* Praha, 2000. s. 658. ISBN 80-85475-74-X

založení své vlastní existence. U rodiny Santů dochází naopak k situaci, kdy syn Pavel (26 let) převzal již hospodářství po svém otci Václavu Santovi (60 let), který však nadále se svou ženou zůstává členem domácnosti Pavla Santy (na výměnku).¹⁵⁴ Na sečském panství pak není uveden ani nejen případ vícečetné rodiny. Vyjádřeno v procentech, vícečetné rodiny představovaly na zkoumaném území jen 1,1 % všech domácností.

Soupisem bylo zaznamenáno celkem 391 manželských párů. Při uzavírání tohoto svazku byla náklonnost mezi snoubenci otázkou druhořadou, hlavním kritériem pro výběr partnera byla jeho ekonomická situace. Toto ekonomické hledisko partnerských vztahů je zřejmě nejvíce patrné v případech, kdy žena je o několik let starší než muž. Na Nasavrcku se jedná o 62 párů (15,9 %), v nichž je manželka starší než muž. Jisté procento z nich tvořila manželství vdov a tovaryšů, kteří touto cestou mohli snadno proniknout např. mezi cechovní řemeslníky nebo získat selský grunt.

Velmi různé jsou samotné věkové rozdíly mezi manžely. Obecně lze však říci, že rozdíl mezi partnery o 10 let, nebyl tehdy považován za nic mimořádného. V případě Nasavrcka registruji 133 párů (34,0 %), kde je rozdíl mezi manžely minimálně 10 let. Průměrný věkový rozdíl mezi životními partnery byl podle Soupisu obyvatel v roce 1651 7,8 let, což opět potvrzuje vyslovenou teorii. Nejvyšší rozdíl mezi manžely je pak 46 let, kde muži bylo 70 let a jeho ženě 24 let (min. byla jeho druhou manželkou, což lze vyčíst i z poznámky u Alžběty, dcery „předešlé manželky jeho“¹⁵⁵). Tyto vysoké rozdíly mohly ovlivnit jak porodnost (často se stávalo, že jeden z manželů byl v postproduktivním stádiu a jeho schopnost plodit potomky již byla výrazně omezena, ne-li vyloučena), tak i psychický stav obou partnerů.¹⁵⁶

Tab. č. 4: Věkové rozdíly mezi manžely

Věkové rozdíly	Četnost	Podíl v %
0 - 4 roky	148	37,9
5 - 9 let	110	28,1
10 - 14 let	72	18,4
15 - 20 let	28	7,2
20 a více let	33	8,4
Celkem	391	100

¹⁵⁴ MATUŠÍKOVÁ, Lenka. *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko II.* Praha, 2000. s. 658. ISBN 80-85475-74-X

¹⁵⁵ *Tamtéž*, s. 655.

¹⁵⁶ Vysoký věk otce omezoval jeho vliv na výchovu dětí a izoloval ženu od muže, čímž se ženy více věnovaly výchově dětí. Když děti dorůstaly, byl otec často starcem nebo i mrtev. Vazba dětí na matku tak byla ještě silnější než citová pouta pojící je s otcem. MAUR, Eduard. Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století. In: *ČsČH* 19, 1971, s. 852.

5.2.3 Užívaná křestní jména

Poslední podkapitolou věnované rozboru společnosti podle Soupisu poddaných podle víry se budu zabývat otázkou, která křestní jména byla v minulosti oblíbená a nejčastěji využívána. Dříve termín „křestní jméno“ znamenal jméno, jenž dostal jedinec při křestním obřadu; naopak dnes je toto označení spojováno s jménem, které dostane každý člověk záhy po svém narození. Oproti současnosti také nebyla jména ustálená a často se tak setkáváme s mnoha podobami některých jmen (konkrétně na zkoumaném území je např. jméno Marie uváděno též jako Maruše či Mařena).

Absolutně nejčastěji se objevujícím jménem je mužské jméno Jan, které se v soupise objevuje celkem 142krát (mezi mužskými jmény je procentuálně zastoupen 25,2 %). Pomyslné druhé místo v mužských jménech obsadil Václav, jenž je evidován 90krát (15,8 %), a třetí místo pak zaujímá Jiřík s 82 záznamy (15,3 %). Celkem tato tři jména jsou zastoupena u více jak poloviny mužské populace (56,3 %). Mezi další často uváděná jména patří Matěj, Jakub, Mikoláš, Martin, Tomáš, Adam či Pavel. Naproti tomu jména František a Josef, která získala velkou oblibu především v následujících stoletích, se zde nevyskytují ani v jediném případě.

Mezi ženskými jmény je nejčastěji zastoupena Anna (uvedena ve 135 případech – 21,3 %), avšak jen v těsném závěsu za ní jsou jména Kateřina a Dorota. Kateřina je zaznamenána u 134 žen (21,1 %) a Dorota u 131 žen (20,6 %). Celkem jsou tedy jména charakteristická pro 63 % ženské složky obyvatelstva Nasavrckého a Sečského panství. Mezi další frekventovaná ženská jména patří Mariána (uváděna jako Marjána), Magdalena, Lidmila, Alžběta, Salomena, Eva či Barbora. Je zajímavé, že tehdy velmi oblíbené křesťanské jméno Marie se zde vyskytuje pouze u 1,3 % případů, což jednoznačně poukazuje na zdejší protestantskou oblast. Stejně lze pohlížet na jméno Vojtěch, které zde není zastoupeno ani v jediném případě, zatímco v jiných krajích (zvláště v západních Čechách) patří mezi jedno z nejčastěji se vyskytujících jmen té doby.

Je zajímavé porovnat také variabilitu mužských jmen v porovnání se jmény žen v polovině 17. století. Zatímco pro mužskou část populace je uvedeno celkem 43 jmen, ženská jména mají podobu 22 křestních jmen. Tato dvojnásobná převaha zastoupení jednotlivých variant mužských jmen je zajímavá i v kontextu počtu obyvatel podle pohlaví, neboť počet žen převažuje nad počty mužů o hodnotu 61. Variabilita mužských jmen je tedy podstatně vyšší, zatímco jednotlivá ženská jména se častěji opakují.

Tab. č. 5: Chlapecká a dívčí jména r. 1651

<i>Chlapecké jméno</i>	<i>Četnost</i>	<i>Podíl v %</i>	<i>Dívčí jméno</i>	<i>Četnost</i>	<i>Podíl v %</i>
<i>Jan</i>	143	25,2	<i>Anna</i>	135	21,3
<i>Václav</i>	90	15,8	<i>Kateřina</i>	134	21,1
<i>Jiřík</i>	87	15,3	<i>Dorota</i>	131	20,6
<i>Matěj</i>	40	7,0	<i>Marjána</i>	48	7,6
<i>Jakub</i>	37	6,4	<i>Magdalena</i>	48	7,6
<i>Mikoláš</i>	27	4,7	<i>Lidmila</i>	31	4,9
<i>Martin</i>	23	4,0	<i>Alžběta</i>	31	4,9
<i>Tomáš</i>	18	3,1	<i>Salomena</i>	15	2,4
<i>Adam</i>	13	2,3	<i>Eva</i>	13	2,0
<i>Pavel</i>	11	1,9	<i>Barbora</i>	10	1,6
<i>Petr</i>	9	1,6	<i>Marie</i>	8	1,3
<i>Daniel</i>	7	1,2	<i>Marta</i>	7	1,1
<i>Matouš</i>	6	1,0	<i>Judita</i>	5	0,8
<i>Vít</i>	6	1,0	<i>Rozina</i>	3	0,5
<i>Štěpán</i>	5	0,9	<i>Voršila</i>	3	0,5
<i>Eliáš</i>	4	0,7	<i>Zuzana</i>	2	0,3
<i>Kryštof</i>	3	0,5	<i>Kristýna</i>	2	0,3
<i>Vavřinec</i>	3	0,5	<i>Veronika</i>	2	0,3
<i>Lukáš</i>	3	0,5	<i>Sibyla</i>	1	0,2
<i>Šimon</i>	2	0,4	<i>Regina</i>	1	0,2
<i>Samuel</i>	2	0,4	<i>Estera</i>	1	0,2
<i>Samohel</i>	2	0,4	<i>Juliána</i>	1	0,2
<i>Jindřich</i>	2	0,4	<i>neuvedeno</i>	3	0,5
<i>Jeremiáš</i>	2	0,4			
<i>Tobiáš</i>	2	0,4			
<i>Urban</i>	2	0,4			
<i>Bartoloměj</i>	2	0,4			
<i>Ondřej</i>	2	0,4			
<i>Zachariáš</i>	1	0,2			
<i>Zikmund</i>	1	0,2			
<i>Valentin</i>	1	0,2			
<i>Wolfgang</i>	1	0,2			
<i>Balcar</i>	1	0,2			
<i>Gabriel</i>	1	0,2			
<i>Havel</i>	1	0,2			
<i>Albrecht</i>	1	0,2			
<i>Burian</i>	1	0,2			
<i>David</i>	1	0,2			
<i>Fridrich</i>	1	0,2			
<i>Marek</i>	1	0,2			
<i>Stanislav</i>	1	0,2			
<i>Jařík</i>	1	0,2			
<i>Lorenc</i>	1	0,2			
<i>Celkem</i>	568	100,0		635	100,0

Výběr jména při křtu byl často motivován jménem kmotra, jménem jednoho z rodičů nebo podle svátku, který připadal na nejbližší dny kolem data narození dítěte.¹⁵⁷ Z toho důvodu docházelo k častému opakování jednotlivých jmen v dané lokalitě. Obecně lze říci, že křestní jména užívaná v polovině 17. století na panství Nasavrky a Seč se výrazně neodlišují od výsledků bádání jiných autorů.¹⁵⁸ I zde jsou v oblibě jména jako Jan, Václav, Anna, Kateřina či Ludmila.

5.3 Demografická struktura

V této části práce se budou mé výsledky plně opírat o data zaznamenaná v matrice, konkrétně se jedná o matriku farnosti Bojanov z let 1674 – 1765 a z let 1657 – 1705 pro územní obvod Nasavrky.¹⁵⁹ Obě knihy obsahují zároveň rubriky věnované křtům, sňatkům a pohřbům. V první řadě je však nutné uvést kritiku zmíněných pramenů, neboť výsledky, bez uvědomění si některých souvislostí, by se mohly jevit zkreslené.

První fázi tohoto procesu byla vlastní excerpce matrik, což byla velmi náročná práce, a to nejen z časového hlediska. Za první, matriky byly psány vlastní rukou farářů a v několika případech jsou tyto zápisky nečitelné. Za druhé, sledované prameny vznikly v době, kdy ještě neexistoval jednotný tabulkový formulář pro strukturu zápisů, praktikovaný v pozdější době. Údaje bylo zvykem psát ve formě vět a podle autora se také měnila jejich konstrukce. Tento fakt je zřejmě nejvíce patrný pro záznamy o územním obvodu Bojanov, kde např. pro léta 1674 až 1686 je sepisován pouze seznam zemřelých osob, bez jakýchkoli dalších informací. Pro dané období je tedy možné vyčíst jen celkové počty zemřelých, které lze rozšířit maximálně jen o strukturu zemřelých podle pohlaví, které je možno vyčíst ze zaznamenaných jmen.

S pečlivostí zápisů bojanovské matriky také souvisí další problém, a to chronologie

¹⁵⁷ HEŘMÁNKOVÁ, Marie. Demografický vývoj únětické farnosti v 18. století. In: *HD* 24, 2000, s. 96. ISBN 80-85950-87-1.

¹⁵⁸ Např. KOPECKÝ, František. *Průvodce našimi jmény*. Praha, 1974. nebo SALAJKA, Milan. *Kalendář, osobní jména a křesťanské svátky*. Praha, 1995.

¹⁵⁹ Státní oblastní archiv Zámrs, fond Sbírka matrik Východočeského kraje, Farní úřad Bojanov, inv. č. 267, sign. 833. *Matrika narozených, oddaných a zemřelých 1674 – 1765.*, Státní oblastní archiv Zámrs, fond Sbírka matrik Východočeského kraje, Farní úřad Bojanov, inv. č. 268, sign. 834. *Matrika narozených, oddaných a zemřelých 1675 – 1705*, územní obvod Nasavrky. (součástí této matriky je také přehled rolí a luk a jejich nájmu pro léta 1707 – 1785 – jim však pozornost nebyla věnována). Data z matriky pro Nasavrky jsou zapisována pouze do roku 1705 (poté byla tento obvod přiřazen k jinému farnímu obvodu), tudíž je nutné pracovat s těmito údaji opatrně – např. jej nelze srovnávat s údaji uvedenými v matrice farního úřadu Bojanova, neboť především rozsah území je neporovnatelný.

jednotlivých roků. Mám tím na mysli, že některá léta jsou přeházena, resp. některá jsou zpětně dopisována mezi jiná, což je patrné z rozdílných rukopisů. Zřejmě docházelo i k dodatečným zápisům v průběhu některých let, jako např. v roce 1699, kdy jsou měsíce uváděny velmi chaoticky (po červnovém zápise následuje údaj z května, poté je znovu uveden duben a následně opět květen).¹⁶⁰ Z hlediska chronologického je v matrice výrazným zlomem rok 1705 (a to ve všech dílčích částech – u křtů, sňatků i pohřbů). Ve všech třech případech po tomto roce následují nové záznamy, a to konkrétně z druhé poloviny roku 1720 a prvních měsíců roku následujícího. Poté je znovu veden soupis od 70. let 17. století odděleně pro „kolátorství bojanovské, licibořické, sečské a jakubské“¹⁶¹. Tyto záznamy jsou vedeny velmi pečlivě, a dle srovnání s tytéž léty, uvedenými na předchozích fóliích, je možné nalézt shody – jedná se zřejmě o přepis z některých jiných materiálů, doplněné o další skutečnosti. Následně již zápisy pokračují podle očekávané posloupnosti let, tedy po roce 1705 již není potřeba se obávat zdvojení dat.

Je také nutné brát v úvahu stáří pramene, neboť čas působí spíše v neprospěch archiválií. U některých stránek knihy jsou některé okraje zničeny, což díky úpravě textu znemožňuje odhalit některá data. Některé záznamy nelze přečíst díky prosakujícímu se inkoustu z druhé stránky listu, na druhou stranu existují případy, kdy je inkoustu natolik slabý, že jen těžko z něj lze cokoli vyčíst.

Všeobecně platí, že při práci s matrikami je také nutné počítat se skutečností, že některá data tu nejsou vůbec zanesena. Jedním z nedostatků matrik ze 17. a 18. století je fakt, že evidují křty, zatímco děti mrtvorozené nebo ty, které zemřely ještě před křtem, v mnoha případech nejsou zaznamenány. Stejně tak pohřby konané u některého z filiálních kostelů a bez přítomnosti faráře nemusely být vůbec nikde evidovány nebo naopak křest mohl provést i nekatolický kněz.¹⁶²

Jako poslední bych uvedla problematiku farních územních obvodů, které se v průběhu měnily. K roku 1677, který je téměř shodný se založením bojanovské matriky, zahrnovala fara v Bojanově několik desítek vesnic. Je tedy pochopitelné, že farář nemohl mít přehled o celém reprodukčním chování svých poddaných, čímž je částečně možné vysvětlit dodatečné

¹⁶⁰ Státní oblastní archiv Zámorsk, fond Sbírka matrik Východočeského kraje, Farní úřad Bojanov, inv. č. 267, sign. 833. *Matrika zemřelých 1674 – 1765*, fol. 12.

¹⁶¹ V polovině 17. století tvořily páteř církevní organizace farní obvody, které zahrnovaly několik původních (husitských) kolatur, jejichž územní rozsah se zpravidla dochoval v podobě jednotlivých filiálních kostelů – přesto někteří faráři udržovali záznamy v matrikách odděleně, podle kolatur. DOKOUPIL, Lumír – FIALOVÁ, Ludmila – MAUR, Eduard – NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha, 1999. s. 21. ISBN 80-85950-64-2.

¹⁶² DOKOUPIL, Lumír – FIALOVÁ, Ludmila – MAUR, Eduard – NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha, 1999. s. 21. ISBN 80-85950-64-2.

zápisy do knihy. V této souvislosti lze také uvažovat o situaci, že někteří poddaní z důvodu jiného vyznání nechtěli být zapisováni do matriky vedené pod dohledem katolické víry.

Matrika je zprvu vedena v češtině, od roku 1720 zápis probíhal v jazyce latinském. Od této doby je také možné sledovat počátek tabulkového zápisu, který obsahuje kolonky: den, místo, dítě, rodiče, kmotr či křtítel.

5.3.1 Porodnost

„V průběhu dlouhých období vývoje lidstva se zásadně neměnily hrozby a nebezpečí, které provázely příchod dítěte na svět. Bezmoc, pramenící z nevědomosti, vedla od nepaměti k představám o ohrožení ženy v těhotenství, během porodu a určitou dobu po něm zlými, tajemnými démony.“¹⁶³ Avšak při překonání těchto nástrah osudu byl okamžik porodu považován za něco výjimečného, téměř nadpřirozeného („s narozením člověka vychází hvězda, která ho provází životem“¹⁶⁴).

Porodnost je jev, jímž se určuje hrubá míra porodnosti, vykazovaná počtem narozených na 1 000 obyvatel středního stavu. V historické demografii tento pojem často splývá s ukazatelem živorodosti, což je míra počtu živě narozených dětí na 1 000 obyvatel středního stavu, neboť mrtvě narozené děti nebyly křtěné (stejně ani jako děti zemřelé krátce po porodu), a tudíž nebyly vůbec evidovány, a nejednalo se o nikterak nevýznamné číslo.¹⁶⁵ Proces rození je jedním z nejvýznamnějších ukazatelů celkové demografické reprodukce lidstva, avšak do 19. století, kdy se na celém našem území začaly vést statistiky, na některé otázky nelze z některých pramenů spolehlivě odpovědět (např. údaje o kojenecké úmrtnosti, apod.).

Obecně platí pro zápisy v matrikách v českých zemích, že ze sta zapsaných dětí se jich téměř 20 až 30 % nedožilo jednoho roku. Kromě špatných hygienických podmínek tomu přispívalo neodborné vedení porodu, špatná poporodní péče a ošetření novorozenat.¹⁶⁶ Lze také počítat s nedostatečnou kvalitní stravou od matky, což také mohlo podlomit zdraví dítěte.

¹⁶³ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha, 2004. s. 21. ISBN 80-7021-397-3.

¹⁶⁴ *Tamtéž*, s. 51.

¹⁶⁵ *Tamtéž*, s. 23., dále MAUR, Eduard. *Základy historické demografie*. Praha, 1978. s. 123. Odlišit oba pojmy lze díky definici narození živého plodu, podle níž se jedná o „úplné vypuzení nebo vynětí plodu z těla matčina (bez ohledu na délku těhotenství), jestliže plod po narození dýchá nebo projevuje jiné známky života, jako srdeční činnost, pulzaci pupečníku nebo aktivní pohyb svalstva, i když pupečník nebyl přerušen nebo placenta prorazena.“ PAVLÍK, Zdeněk – RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka – ŠUBRTOVÁ, Alena. *Základy demografie*. Praha, 1986. s. 83.

¹⁶⁶ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha, 2004. s. 23. ISBN 80-7021-397-3.

Dále je také správné uvažovat i o regionálních či sociálních rozdílech – právě venkovské děti bydlely v přeplněných místnostech a byly nedostatečně živeny. V 17. století připadalo na selskou rodinu v průměru 4 – 5 dětí, v rodinách podruhů byl tento počet menší a pohyboval se nejčastěji mezi 1 až 2 dětmi.¹⁶⁷

Při analýze porodnosti jsem se potýkala s problémem evidence tohoto jevu. Jak již bylo řečeno, souvislou řadu záznamů lze v matrice pro bojanovský územní obvod sledovat až od roku 1705, do této doby je však možné využít záznamů z matriky pro obvod Nasavrky pro obecný přehled vývoje – nelze však porovnávat absolutní hodnoty s daty bojanovské matriky, protože se jedná o jiné území, o jiném rozsahu, přesto trend vývoje porodnosti je možné považovat za obdobný. Proto jsem analýzu fenoménu porodnosti rozdělila do dvou základních skupin:

1. vývoj porodnosti v letech 1675 – 1705, kde data vycházejí z matriky pro územní obvod Nasavrky,
2. porodnost v letech 1705 – 1765, při níž data vychází ze záznamů matriky farního úřadu Bojanova.

Veškerá zjištění jsou omezena na informace zaznamenané v pramenech, z níž bylo možné vyčíst celkové počty narozených (resp. křtěných) dětí, které je možno dále zkoumat podle pohlaví nebo podle sezónního průběhu. Jak již bylo zmíněno, zápisy křtů byly do roku 1721 vedeny v češtině a měly podobu věty (poté vedeny v tabulkách a latinském jazyce) a měla vždy podobný obsah jako např. „26. Novembris (1679, bojanovské kolátorství – pozn. autora). Pokřtěn Mikoláš těž v Bojanově Václavovi Straškovi z Proseče a Dorotě, ženě jeho. Václav Matějka. Jiřík Němeček oba z Bezděkova. Anna Hrabšova z Proseče. Kmotrové.“¹⁶⁸ Křest byla důležitým aktem, kterým bylo narozené dítě přijato do společenství, potvrzovala jeho příslušnost k církvi, znamenala ochranu proti zlým duchům a také při jejím výkonu bylo dítěti uděleno jméno. Zvykem bylo pojmenovávat děti po jednom z předků, kmotrovi, významném příbuzném nebo nějakém místním činiteli. Obvykle se křtilo druhý den po narození, avšak jsou známy i případy, kdy se křest odehrála hned v den porodu, aby „dítě nepřišlo do království Božího nepokřtěno“.¹⁶⁹ Křtící kněz zpravidla provedl zápis do křestní matriky až dodatečně, když bylo jisté, že dítě zůstane při životě.¹⁷⁰ Zajímavou kategorií je pak

¹⁶⁷ KLABOUC, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha, 1962. s. 89.

¹⁶⁸ Státní oblastní archiv Zámorsk, fond Sbírka matrik Východočeského kraje, Farní úřad Bojanov, inv. č. 267, sign. 833. *Matrika narozených 1675 – 1765*, fol. 65.

¹⁶⁹ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha, 2004. s. 74 – 79. ISBN 80-7021-397-3.

¹⁷⁰ GRULICH, Josef. „Slavnostní okamžiky“ – svatební a křestní obřady v období raného novověku. In: *HD 24*, 2000. s. 55, ISBN 80-85950-87-1.

sledování počtu nemanželských dětí na základě seznamu, který je součástí matriky Bojanova, konkrétně pro léta 1740 – 1765.¹⁷¹ Nyní však pár slov k samotné porodnosti v letech 1675 – 1705.

5.3.1.1 Porodnost v letech 1675 – 1705

V polovině 17. století je soupisem obyvatelstva podle víry zaznamenáno pro Nasavrcké panství 525 osob starších 12-ti let, připočteme-li k tomu dětskou složku, která podle mých propočtů tvořila 34,5 %, celkem tedy na tomto panství žilo 802 osob. Předpokládám také, že rozsah farního územního obvodu Nasavrky byl podobný teritoriálnímu vymezení nasavrckého panství, které bylo tvořeno vesnicemi Hradiště, Obořice, Drahotice, Lukavice, Výsonín, Kunčí, Orel, Nová Ves, Travné, Rohozná a samozřejmě městečkem Nasavrky. V matrice je např. několikrát zmíněna ves Obořice, Orel, Drahotice nebo samotné Nasavrky, ale v mnoha případech jej nelze odvodit, neboť tu zcela chybí údaje o místě, odkud pochází otec dítěte. Kromě přesného vymezení územního obvodu Nasavrky farnosti v Bojanově, nejsou ani prameny, které by přinesly pohled na vývoj počtu zdejších obyvatel, nejedenkrát zasaženými morovými epidemiemi, proto předpokládám, že počet obyvatel se tu pohyboval okolo 1 100 osob¹⁷². Jedná se o dostatečně reprezentativní vzorek (obecně je doporučováno území přibližně s 1 000 obyvateli), který pro hrubý nástin zkoumání reprodukce obyvatelstva postačí. Zbylé informace budou doplněny následným srovnáním z farního obvodu Bojanova s ještě větším počtem farníků.

Ve zkoumaném období bylo do matriky zapsáno celkem 869 dětí (počítáno bez roku 1705, kdy evidence končí v únoru toho roku), z toho pouze ve dvou případech je napsáno „*pokřtěno dítě*“, odkud nelze určit jeho pohlaví. Často jsou tímto způsobem uváděna dítky, kterým se nedávala příliš velká šance na přežití. Tento fakt, potvrzuje skutečnost, že u jednoho z těchto uvedených případů je připsána poznámka, že dítě zemřelo devátý den po křtu (resp. po zápisu do matriky).¹⁷³ Podle pohlaví je častěji křtěno dítě mužského pohlaví (50,6 %), zatímco dívky tvořily 49,4 % křtů. Výsledné hodnoty odpovídají teoretickým

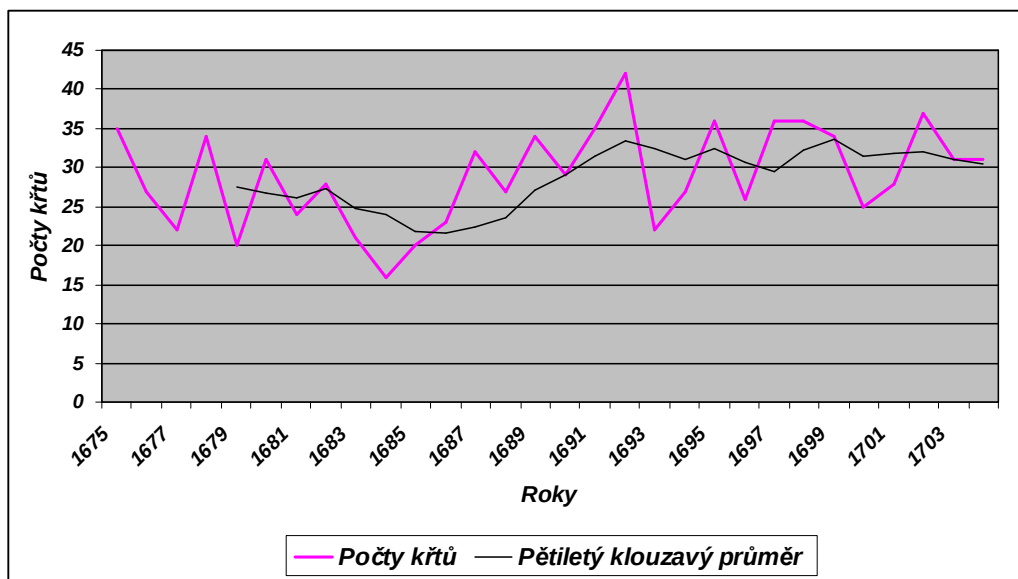
¹⁷¹ Státní oblastní archiv Zámorsk, fond Sbírka matrik Východočeského kraje, Farní úřad Bojanov, inv. č. 267, sign. 833. *Rubrika illegitimis 1740 – 1765*, fol. 1 – 7.

¹⁷² V úvahu byl brán průměrný přirozený přírůstek 13,5 promile, což pro léta 1651 – 1675 činí růst obyvatelstva okolo 280 osob. DOKOUPIL, Lumír – FIALOVÁ, Ludmila – MAUR, Eduard – NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha, 1999. s. 90. ISBN 80-85950-64-2.

¹⁷³ Státní oblastní archiv Zámorsk, fond Sbírka matrik Východočeského kraje, Farní úřad Bojanov, inv. č. 268, sign. 834. *Matrika narozených 1675 – 1705*, fol. 6.

předpokladům, podle nichž se chlapci rodí častěji než dívky (obecně platí, že na 100 dívek připadá 105 chlapců – v mém případě na 100 dívek připadne 102 chlapců).

Graf č. 2: Vývoj počtu narozených dětí v letech 1675 – 1704

Ve sledovaném období třiceti let činil počet narozených průměrně 29 dětí ročně. Velký pokles pod tuto hodnotu lze sledovat v první polovině 80. let 17. století, který lze vysvětlit jako důsledek morové epidemie, která zasáhla téměř celé území českých zemí, a ani Nasavrcko neminula. Jinak tu platí všeobecný trend druhé poloviny 17. století, ve kterém dochází k nárůstu počtu porodů.

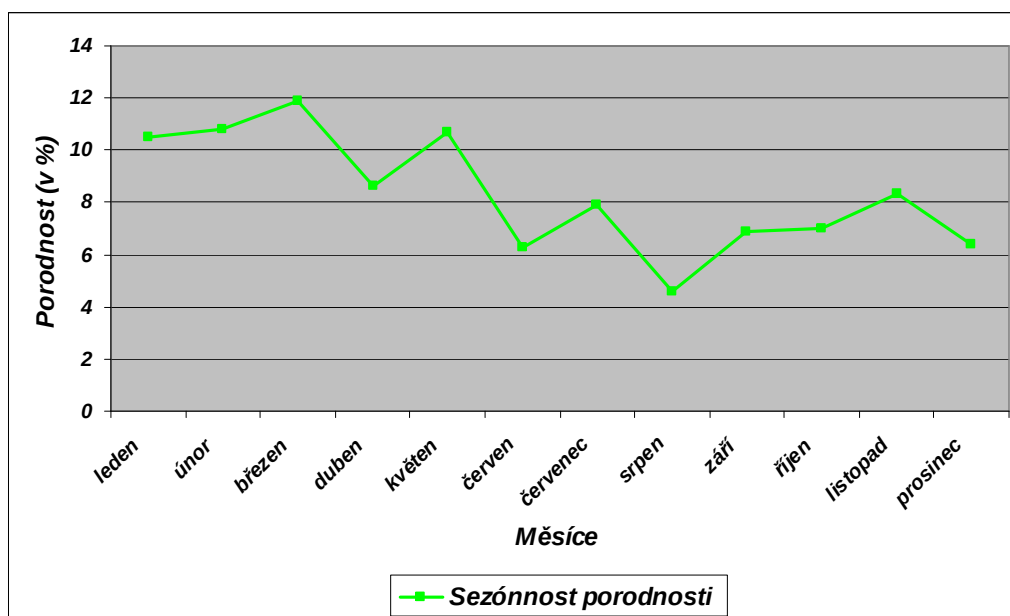
Zajímavý je také pohled na porodnost podle zastoupení v rámci jednoho roku (tzv. sezónnost porodnosti). Takzvaná sezónnost porodnosti souvisela nejen s hospodářským cyklem, ale především se odvíjela od církevních nařízení. Pohlavní styk byl například zakázán během významných církevních svátků (odpovídá téměř 1/3 dní v roce) či v době půstu, ale také byla sexuální zdrženlivost doporučována o nocích předcházejících každému církevnímu svátku.¹⁷⁴ U poddaných byl navíc oslaben v době namáhavých polních prací či během robotních povinností vykonávaných mimo bydliště. Obecně platí, že nejvíce dětí bylo počato od dubna do července, připočteme-li k těmto měsícům dobu trvání těhotenství (tradičně uvažují o devíti měsících), vychází, že nejvíce dětí se rodilo v období ledna až dubna. Naproti tomu měsíce srpen či září byly měsíce těžkých polních prací, během nichž docházelo

¹⁷⁴ GRULICH, Josef. „Slavnostní okamžiky“ – svatební a křestní obřad v období raného novověku. In: *HD* 24, 2000. s. 55, ISBN 80-85950-87-1.

k pohlavnímu styku v omezenější míře.¹⁷⁵ Na měsíc březen pak přicházel půst, během kterého bylo početí dítěte církví zapovězeno.

Nejvyšší porodnost na Nasavrcku vykazují měsíce leden (10,5 %), únor (10,8 %) a březen (11,9 %). Po těchto zimních měsících porodnost klesá (s výjimkou května a července) až do srpna, kdy je tento fenomén v průběhu roku nejnižší (4,6 %), poté opět mírně roste. Zajímavé je však sledovat prudký vzestup porodnosti v měsíci květnu, který se v tomto případě dostává až na rovnost porodnosti zimních měsíců (10,7 %), zatímco porodnost v měsíci červenci již nedosahovala takových velkých hodnot (7,9 %), ale v porovnání s červnem, a zvláště se srpnem, se jedná o velký rozdíl. Podobný trend je možné sledovat např. i na panství Choltice¹⁷⁶, kde však výrazný vzestup natality je patrný až od února, zatímco na Nasavrcku se rodí více dětí už od ledna. Uvedená data odpovídají vyslovené tezi, že k pohlavnímu styku docházelo především v jarních a letních měsících, což může souviset s celkovým ožitím po zimě. Pro děti narozené v červenci odpovídá doba početí v říjnu, avšak je možné počítat se zapojením žen do prací na polích při žních (odpovídá druhé polovině července), které tak mohly vyvolat i předčasný porod. Křivka sezónnosti pro léta 1675 – 1704 se svým průběhem shoduje např. s křivkou únětickou farností.¹⁷⁷

Graf č. 3. Sezónnost porodnosti v letech 1675 – 1704

¹⁷⁵ LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie – BEZECNÝ, Zdeněk – JIRÁNEK, Tomáš. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století II. Život všední a sváteční*. Pardubice, 2005. s. 59 – 60. ISBN 80-7194-756-3.

¹⁷⁶ DVORSKÁ, Petra – HALÍŘOVÁ, Martina. Demografická struktura panství Choltice v roce 1700. In: *Východočeský sborník historický* 12, 2005. s. 109 – 110.

¹⁷⁷ HEŘMÁNKOVÁ, Marie. Demografický vývoj únětické farnosti v 18. století. In: *HD* 24, 2000, s. 93. ISBN 80-85950-87-1.

5.3.1.2 Porodnost v letech 1706 – 1764

Stejně jako v předchozím případě uvažuji o rozsahu farního obvodu Bojanova, který se rozkládá přibližně na stejném území jako Sečské panství k roku 1651. Toho roku tu podle mých odhadů žilo přibližně 1 035 jedinců (vč. dětí předzpovědního věku), tudíž na počátku století osmnáctého tu lze předpokládat kolem 1 500 osob.¹⁷⁸ Pro dané území vycházím z dat matriky pro územní obvod Bojanov, která je sice datována již od roku 1675, avšak díky nesnadné orientaci v chronologii dat, jsem se rozhodla pro analýzu tohoto pramene až od roku 1705 (resp. od roku 1706, pro něhož je soupis křtů, svateb i úmrtí kompletní), kdy jsou zápisy řazeny plně podle chronologické posloupnosti. Nejprve tedy k porodnosti.

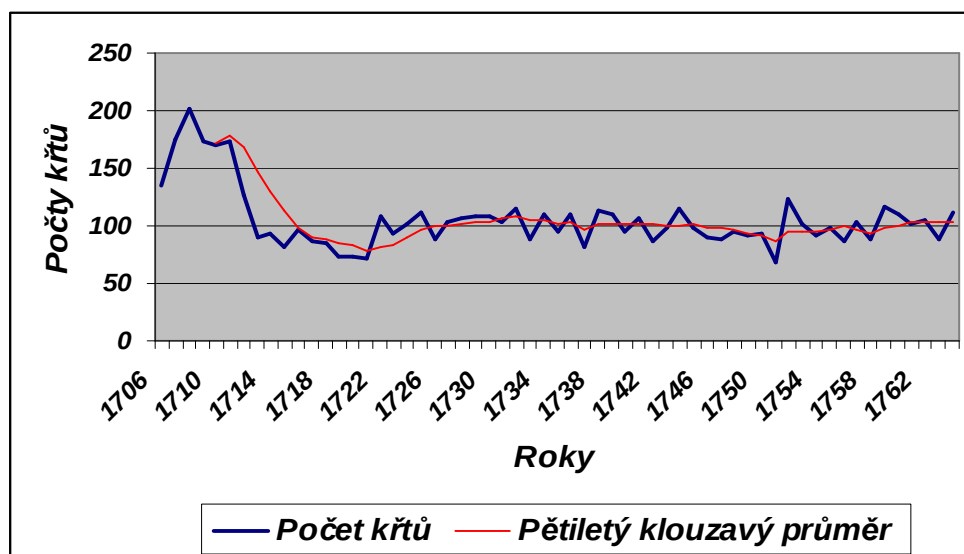
Ve sledovaném období bylo napočítáno celkem 6 209 křtů, z čehož 51,8 % tvoří křty chlapců a 48,2 % připadá na křty děvčat. Z těchto čísel vyplývá, že na 100 narozených dívek připadá 107 chlapců. Opět tu tedy platí pravidlo, že častěji se rodí chlapci. V porovnání se situací v okolí Nasavrk je toto číslo větší; je možné jej zdůvodňovat genetickými vlastnostmi zdejších obyvatel, avšak spíše jej lze považují za náhodný faktor.

Celkový vývoj porodnosti se shoduje s trendem vývoje v rámci českých zemí. Po roce 1713, kdy české země byly zasaženy velkou morovou epidemií, přichází pokles natality tehdejší populace. Na Sečském panství je tento pokles velmi patrný, v letech 1706 – 1713 je průměrná hodnota porodů 156 ročně, zatímco v následujících desetiletích je to v průměru pouhých 97 porodů za rok. Tento výrazný pokles (viz následující graf č. 4) natality však může mít jistou spojitost s vytvořením nové fary v Trhové Kamenici, do jejíž působnosti byly přiřčeny i některé vsi, doposud spadající do kompetence fary v Bojanově.

Zajímavé je též sledovat vztah porodnosti a sňatečnosti. K roku 1707 se vztahuje nejvyšší četnost sňatků v průběhu jednoho roku, kdy bylo oddáno celkem 50 párů. V tomto roce, a především v roce následujícím, pak bylo pokřtěno nejvíce dětí v sledovaném období (175 a 202 dětí). Pokud tedy budu uvažovat o devítiměsíční době trvání těhotenství ženy, k plození potomků docházelo často hned po svatbě. Stejně jej lze odůvodnit pro léta 1756 až 1758, kdy se zvýšil počet sňatků vůči ostatním létům, a tomu odpovídá i zvýšená porodnost v letech 1757 – 1760.

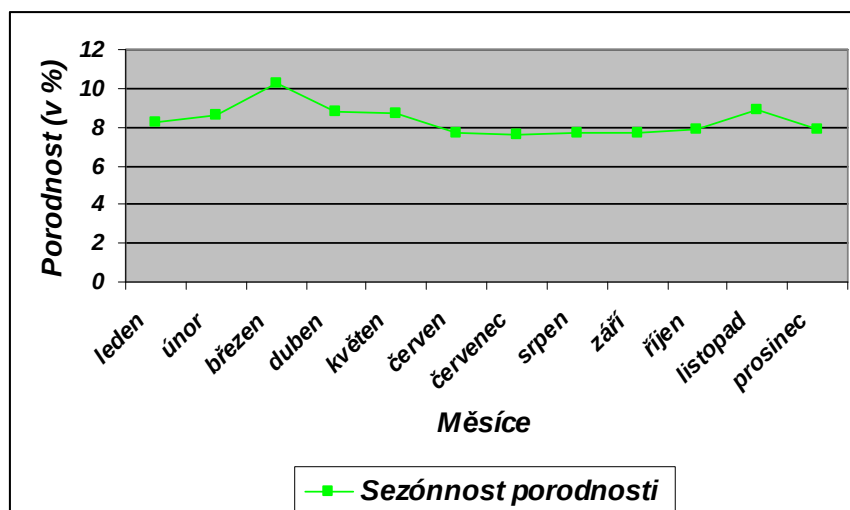
¹⁷⁸ V tomto případě bylo uvažováno o průměrném přirozeném přírůstku 9,5 promile, neboť v časovém období 1651 – 1706 se průměrný přirozený přírůstek postupně snižoval (DOKOUPIL, Lumír – FIALOVÁ, Ludmila – MAUR, Eduard – NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha, 1999. s. 90. ISBN 80-85950-64-2.

Graf č. 4: Vývoj počtu narozených dětí v letech 1706 – 1764

Porovnání sezónnosti porodů v rámci roku s nasavrckým obvodem vykazují nepatrně odlišné hodnoty. Měsíc, ve kterém proběhlo nejvíce porodů, je březen (10,3 %), následující měsíce natalita klesá a nevyskytují se tu natolik velké výkyvy, jako v případě Nasavrck. Tento rozdíl může nalézt vysvětlení ve větším počtu porodů, způsobené delším časovým obdobím a vyšším vzorkem počtu obyvatel, které tak rovnoměrněji zastupují porody v průběhu kalendářního roku. Dalším faktorem, který ovlivňuje především početí dětí, lze vidět v omezení počtu svátků za vlády Marie Terezie, čímž vznikl větší prostor pro početí. Zřejmě došlo v průběhu první poloviny 18. století i k jisté změně způsobu života a jeho vnímání ze strany poddaných, díky němuž dochází k četnějšímu zastoupení početí dětí v podzimních a zimních měsících.

Graf č. 5: Sezónnost porodnosti v letech 1706 – 1764

Pro léta 1721 až 1764 lze ilustrovat také počet vícečetných porodů, což má souvislost s novým způsobem evidence porodnosti v matrice, kde se farář výslovně vyjadřuje, že se jedná o „gemini“. Celkem za tuto dobu bylo nasčítáno 57 případů vícečetných porodů, mezi nimiž je započítán i jeden případ porodu trojčat Matyáše, Ludmily a Doroty¹⁷⁹ (následující měsíc však zemřel jak Matyáš, tak jedna z holčiček, jejíž jméno při úmrtí není uvedeno). Při celkovém počtu 4 376 porodů ve vymezeném období, tak připadá na jeden vícečetný porod téměř 77 jednočetných porodů. Jedná se téměř o průměrnou hodnotu, která je uváděna literaturou (v průměru připadá na 1 jeden porod dvojčat 80 jednoduchých porodů).¹⁸⁰

Nejčastěji se při vícečetných porodech rodí dva chlapci (42,9 %), naopak nejméně se rodí dvě dívky – viz tab. č. 6. Vícečetné porody tvořily ve vymezeném období jen 1,3 % ze všech porodů, a tak významně neovlivnily růst obyvatelstva.

Tab. č. 6: Vícečetné porody v letech 1721 – 1764

Vícečetné porody	Počet	Podíl v %
Chlapec + chlapec	24	42,9
Dívka + dívka	15	26,8
Chlapec + dívka	17	30,3
Celkem	56 ¹⁸¹	100

Poslední kapitolou, kterou lze v rámci dat zaznamenaných křestní matrikou pro bojanovskou faru studovat, je otázka legitimacy narozených dětí. Této problematice je vymezena celá rubrika nemanželských dětí vedená od roku 1740 (před tímto datem se v zápisech objevuje poznámka o ilegilititě dětí jen ve výjimečných případech, nemyslím si, že se děti tohoto sociálního statutu nerodily, spíše jej pokládám za nedůslednou evidenci ze strany faráře). Žena, která se dopustila „zločinu nemanželského mateřství“, a zvláště na venkově v malém kruhu osob, kde jen těžko mohla tento fakt utajit, automaticky ztratila práva na dědický podíl po rodičích. Často docházelo i k vyhnání ženy z usedlosti, a proto není divu, že se děvčata snažila usmrtit novorozené dítě, aby jejich poklesek nevešel ve známost. Ne vždy však platilo, že otec se k dítěti nehlásil, pouze rodiče nemuseli mít dostatek ekonomických prostředků na uzavření sňatku a následnou péči o celou rodinu. Studie Alice Velkové o nemanželských dětech ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století

¹⁷⁹ Státní oblastní archiv Zámorsk, fond Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad Bojanov, inv. č. 268, sign. 834. *Matrika narozených 1675 – 1705*, fol. 316.

¹⁸⁰ VAŇKOVÁ, Markéta. Demografický vývoj Žitenic v 19. století. In: *Historická demografie 30*, Praha, 2006. s. 165.

¹⁸¹ Číslo nezapočítává jeden porod trojčat.

potvrzuje, že tyto děti jistě nebyly plánovaný činem, pro jejich matky sice mohly představovat jisté komplikace, ale zároveň se tyto ženy mohly stát atraktivnějším z hlediska potenciálního manžela, neboť mohly do manželství přivést další pracovní sílu.¹⁸² Určitě však nemůžeme uvažovat o vědomém přístupu k regulaci úrovně reprodukce v první polovině 18. století. Jiří Klabouch dokonce odhaduje úmrtnost nemanželských dětí na venkově za téměř stoprocentní.¹⁸³ S tímto závěrem nelze příliš souhlasit, neboť během let 1740 – 1765 bylo na zkoumaném území zaznamenáno celkem 68 křtů nemanželského potomka (2,7 %), a pokud by se žena nechtěla stát terčem posměchů, jistě by se snažila zabránit této legalizaci zplození potomka. V porovnání se všemi křty za dané období znamená, že 1 křest nemanželského potomka připadne na 36 křtů „legálních“ dětí. Ani tento výsledek nevykazuje velké odchylky od průměru českých zemí, podle kterého se předpokládá 1 – 4 % podílu nemanželských dětí.¹⁸⁴ S Jiřím Klabouchem lze souhlasit, že úmrtnost těchto dětí byla vyšší než dětí pocházejících z manželského páru.¹⁸⁵

5.3.2 Sňatečnost

Sňatek byl významným životním mezníkem, při němž se mladí lidé stávali dospělými, měnil se jejich sociální statut. V českých zemích byl po dlouhou dobu vstup manželství povolován feudální vrchností. Svoboda vstupu a zákaz nátlaku třetích osob na volbu životního druhu, kterou garantovalo církevní právo, zůstávaly v poddanských kruzích jen iluzorní.¹⁸⁶ Teprve v 18. století začala vrchnost omezovat zásahy do sňatečnosti svých poddaných, oficiálně byla zrušena povinnost povolení sňatku vrchností dekretem Josefa II. o zrušení nevolnictví z 1. listopadu 1781. Přesto v mnoha případech jej faráři vyžadovali i nadále.¹⁸⁷

Nejen povolení ze strany vrchnosti bylo překážkou sňatku, např. v zemědělském statku platilo pravidlo, že dědic se ženil až tehdy, když hospodář odešel na výminek či zemřel, což někdy mohlo trvat i několik let. V oblasti kanonického práva mohla překážka švagrovství do 7. stupně znamenat ztížení výběru snoubence, zvláště když si uvědomíme, jak malé byly

¹⁸² VELKOVÁ, Alice. Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století. In: *Scientific Papers of the University of Pardubice*. Faculty of Humanities, series C, 5, 2002. s. 205 – 227.

¹⁸³ KLABOUC, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha, 1962. s. 85 – 89.

¹⁸⁴ DOKOUPIL, Lumír – FIALOVÁ, Ludmila – MAUR, Eduard – NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha, 1999. s. 47. ISBN 80-85950-64-2.

¹⁸⁵ *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha, 1996. s. 171 – 172.

¹⁸⁶ KLABOUC, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha, 1962. s. 80.

¹⁸⁷ LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie – BEZECNÝ, Zdeněk – JIRÁNEK, Tomáš. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století II. Život všední a sváteční*. Pardubice, 2005. s. 56. ISBN 80-7194-756-3.

často venkovské osady. Hříchem bylo též označováno manželství, které bylo uzavřeno proti vůli rodičů.¹⁸⁸

Po třicetileté válce, která české země značně vylidnila, dochází k rozšíření vrchnostenského práva povolovat sňatky na všechny kategorie poddanského obyvatelstva. Vrchnost se tak snažila zabránit úniku pracovních sil na cizí panství. Kdo se chtěl přivdat na jiné panství, musel získat povolení od vrchnosti, která jej udělovala za úplatu a za předpokladu kompenzace úbytku této pracovní síly.¹⁸⁹

Sňatkový věk uváděný v matrikách je v mnoha případech velmi nepřesný a je nutné jej ověřit metodou rekonstrukce rodin, která je velice pracná a její výsledky se vztahují jen pro usedlé obyvatelstvo či populaci, bez větších migračních procesů. Pro Nasavrcko lze však využít dat uvedených Soupisem podle víry, ačkoli si musíme být vědomi, že uvedený věk se neshoduje s věkem, ve kterém vstoupili lidé do manželství. Uvádí se, že dolní hranicí pro sňatek dívek bylo 15 let, ale jedná se spíše o výjimečné případy; s pravidelným zastoupením vdaných žen v populaci se na venkově setkáváme od 19 let.¹⁹⁰ Nejmladší manželce Václava Pískaly, devatenáctiletého ševce z Bojanova, tu bylo 14 let a tento věk se znovu objevuje u „ženy“ osmnáctiletého sedláka Jana Kroutila ze Samařova. Je otázkou, zda uvedený věk odpovídal skutečnému stáří dívky, přesto sňatky dívek v tak nízkém věku tu nejsou natolik výjimečným případem, jak se předpokládá. Z celkového počtu vdaných žen, u nichž je uveden věk, jich 12,5 % bylo do věku 20 let. Musíme počítat se situací, že ostatní manželky se také mohly vdávat v nižším věku, ale díky uplynuté době od jejich sňatku do roku 1651, jej nelze přesně určit. Ojedinele se vyskytují svobodné ženy po 24-ti letech (7,4 %). Nejstarší svobodnou dcerou byla Alžběta, dcera Václava Studeneckého, muže, který měl o 46 mladší manželku (viz s. 43). V tomto případě lze uvažovat o situaci, že otec Alžběty byl po nějaký čas vdovcem a dcera tak na sebe převzala veškeré ženské povinnosti související s hospodařením na statku. Přes tyto výjimky lze konstatovat, že sňatkový věk dívek v polovině 17. století se nejčastěji pohyboval v rozmezí 20 – 24 let.

U mužské části populace je situace týkající se sňatkového věku již trochu jiná. Především se muži ve srovnání s ženami ženili později, což lze doložit i na nejmladším ženatém muži z Nové Vsi, kterému bylo soupisem poddaných uvedeno 17 let. Ve věkové kategorii od 15 (resp. 17) do 19 let zde představovali 1,7 % všech ženatých mužů. Samozřejmě i v tomto případě musíme uvažovat o vyšším počtu uskutečněných sňatků mužů

¹⁸⁸ KLABOUCH, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha, 1962. s. 80 – 81.

¹⁸⁹ KLABOUCH, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha, 1962. s. 82.

¹⁹⁰ MAUR, Eduard. Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století. In: *ČsČH* 19, 1971, s. 855.

pro danou věkovou kategorii, které se odehrály již před rokem 1651. Kromě toho zůstávali chlapci déle v čelední službě (ve srovnání s dívkami), aby si zajistili dostatek prostředků pro vlastní živobytí. Zatímco dívky v čelední službě byly nad věk 25 let výjimkou, u mužské části populace u mužů je tato věková hranice vyšší. Nejstarším čeledínem byl čtyřicetiletý Jan u Jana Zemana v Trhové Kamenici, ale tak vysoký věk lze považovat spíše za výjimku (zřejmě stále neměl dostatek prostředků k ekonomickému osamostatnění nebo vyčkával na vhodnější příležitost)¹⁹¹. Tak, jak přibývalo mužů žijících v manželství, zároveň ubývalo svobodných. Většině „synů“, žijících ještě v rodině s rodiči, byl zaznamenán rodinný status svobodný do věku 26-ti let. Nad 30 let se svobodní muži vyskytují spíše sporadicky a jednotlivě.

Sňatečnost je dalším významným demografickým projevem populace, o jejímž vlivu na porodnost tu již byla řeč. Při svém bádání z dat zaznamenaných matrikou opět použiji rozdělení na 2 okruhy, a to sňatečnost na Nasavrcku v letech 1675 – 1705 a pro farní úřad Bojanov v letech 1705 – 1764.

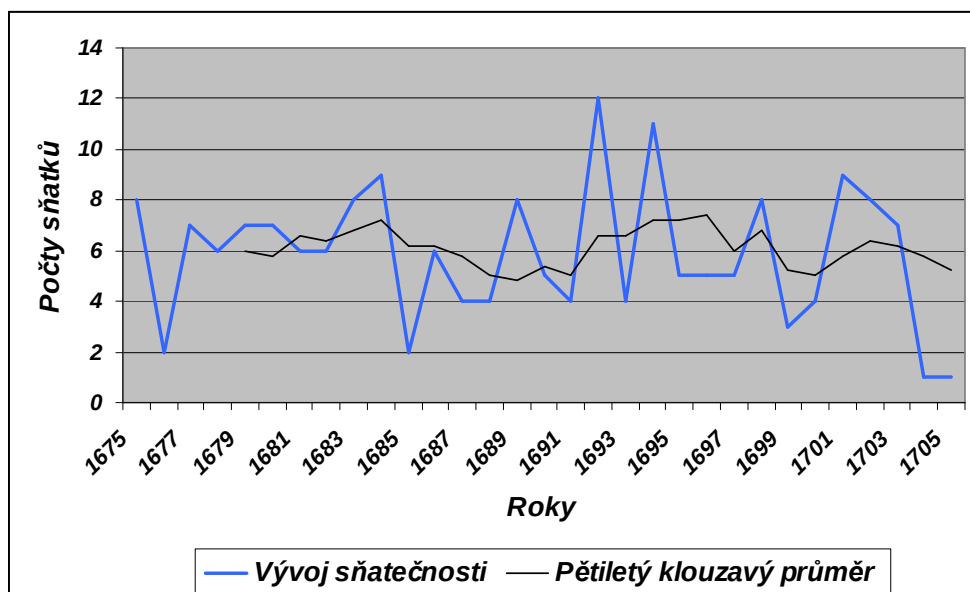
5.3.2.1 Vývoj sňatečnosti v letech 1675 – 1705

V letech 1675 – 1705 bylo na Nasavrcku uzavřeno celkem 182 sňatků, přičemž na jeden rok připadá v průměru 5,9 svateb. Existují však velké výkyvy mezi jednotlivými roky, což dokládá následující graf, tudíž mnohem prokazatelnější křivkou vývoje sňatečnosti se jeví křivka pro pětiletý klouzavý průměr. Na základě průběhu sklonu této křivky vyplývá, že v pětiletém cyklu již nedochází k výrazným výkyvům sňatečnosti, neboť křivka téměř pravidelně osciluje kolem hodnoty 6 sňatků ročně.

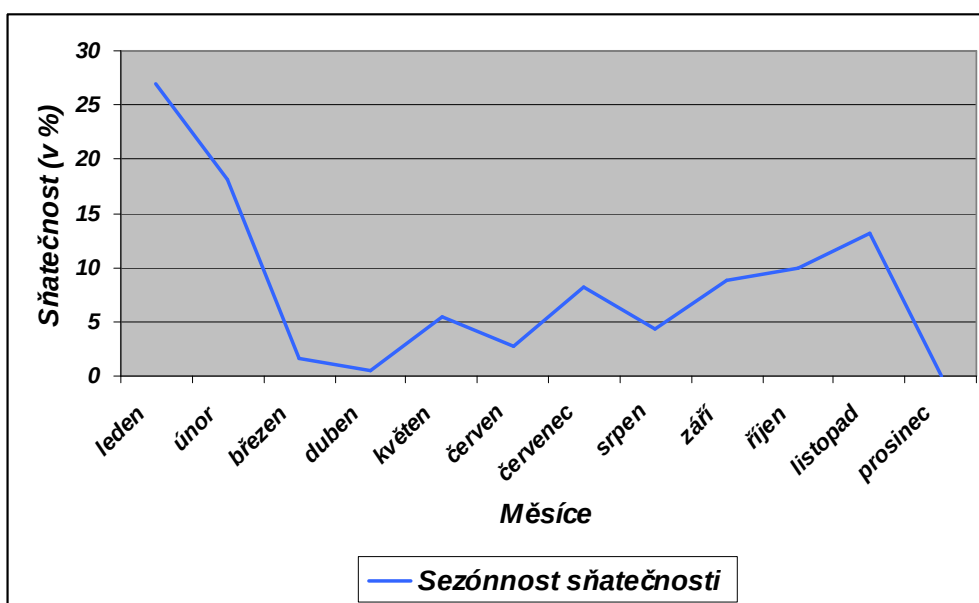
Sňatečnost, stejně jako porodnost, souvisí s hospodářským cyklem v průběhu ročních období i církevními předpisy. Avšak sezónní průběh sňatečnosti má vůči natalitě mnohem více specifik. Např. ze strany církve bylo zakázáno uzavírání sňatků v době Adventu a velikonočního půstu. Jelikož velikonoční půst připadá každý rok na jiné období, nelze jej porovnávat jako předvánoční advent, který je téměř pevným svátkem. Odtud tedy vyplývá skutečnost, že během sledovaného období na celém území Nasavrka (a to až do roku 1764) se neuskutečnila ani jedna svatba v prosinci! Lze z toho usuzovat, že zvyky a tradice byly pro zdejší obyvatelé velmi důležitou složkou života, nebo naopak to byla zásadní otázka pro faráře, kteří jej církevní nařízení plně respektovali a neoddávali tento poslední měsíc v roce.

¹⁹¹ MAUR, Eduard. Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století. In: *ČsČH* 19, 1971, s. 856.

Graf č. 6: Vývoj sňatečnosti v letech 1675 – 1705

Graf č. 7: Sezónnost sňatečnosti v letech 1675 – 1705

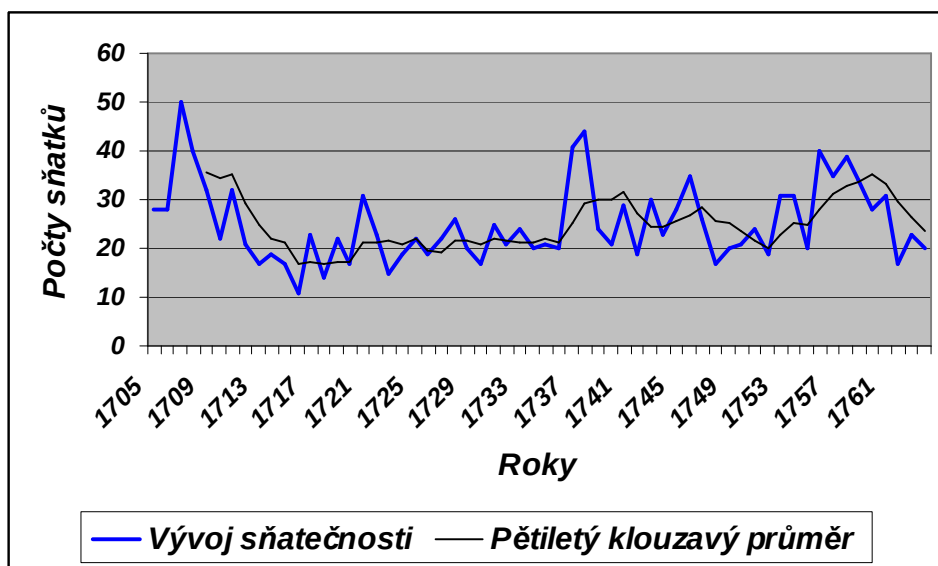
Nejvíce svateb se naopak odehrávalo v lednu, únoru a listopadu. V zimních měsících je trend konání svatby spojován s tradicí slavit jej během masopustního veselí. Pro vzestup sňatečnosti v listopadu se pak předpokládá, že v této době byly vesnické domácnosti zásobeny po právě skončených pracích na polích, a tradičně byl snižován stav dobytka, aby jej nebylo nutno živit přes zimu.¹⁹²

¹⁹² DOKOUPIL, Lumír – FIALOVÁ, Ludmila – MAUR, Eduard – NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha, 1999. s. 83. ISBN 80-85950-64-2.

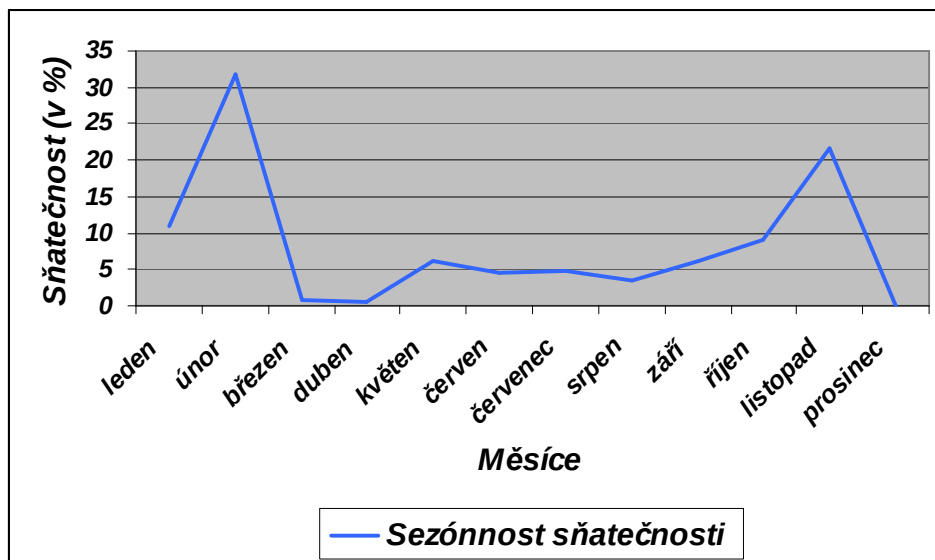
5.3.2.2 Vývoj sňatečnosti v letech 1705 – 1764

Za celé období bylo na farním území Bojanova ve sledovaných letech oddáno 1 508 párů, což v průměru odpovídá 25 sňatkům během jednoho roku. I v tomto případě však musíme brát v úvahu extrémní roky, při nichž se počet svateb vyšplhal až na dvojnásobnou hodnotu (konkrétně v roce 1707, kdy se uskutečnilo celkem 50 svateb; na druhou nejvyšší hodnotu dosáhl rok 1738, kdy proběhlo 44 svateb). Díky křivce klouzavého průměru můžeme vyslovit teze o vývoji sňatečnosti, neboť tato křivka neuvažuje o rozdílech v jednotlivých letech. Nejvyšší sňatečnost je dosahována na počátku sledovaného období, poté však kolem roku 1713 výrazně klesá. Tento fakt byl patrný již u vývoje porodnosti, který ve stejném období také výrazně poklesl. Znovu pak sňatečnost mírně stoupá od druhé poloviny 30. let 18. století, naopak v první polovině 50. let zase výrazně poklesla. Jednou z příčin je demografická krize této populace z počátku 50. let (konkrétně v roce 1751 nabyl přirozený úbytek hodnoty 34), která tak ovlivnila i vývoj sňatečnosti v letech následujících.

Graf č. 8: Vývoj sňatečnosti v letech 1705 – 1764

Graf č. 9: Sezónnost sňatečnosti v letech 1705 – 1764

Graf č. 8 přináší přehled svateb v sezónních intervalech, kde opět nejvýše zastoupeným měsícem je únor, následován listopadem. Při srovnání se situací na Nasavrcku je patrný pokles svateb v lednu, způsobených zřejmě přesunem konání svateb právě do února, naopak se zvýšil počet sňatků v letních měsících a sezónní průběh sňatečnosti se v období od května do září vyrovnal.

U obou uvedených příkladů uzavírali snoubenci sňatky nejvíce v prvních dvou měsících kalendářního roku, což se shoduje se závěry pro celý východočeský region.¹⁹³

5.3.3 Úmrtnost

V minulosti byla smrt vnímána zcela jinak, než je tomu v dnešní době. Lidská obeznámenost se smrtí byla odnepaměti velmi důvěrná, lidé umírali doma a častěji než dnes. Smrt byla centrem života, vždyť jen hřbitov ležel v centru každé větší obce.¹⁹⁴

Až do konce 18. století se průměrný věk obyvatelstva pohyboval v rozpětí 25 až 35 let, což bylo především dáno vysokou úmrtností dětské složky obyvatelstva. Dle výsledků bádání se předpokládá, že novorozenecká a kojenecká úmrtnost byla velmi vysoká, ze 100 narozených a do matriky zapsaných dětí umíralo v českých zemích asi 23 a 30 dětí dříve,

¹⁹³ HOFMAN, Václav. Sezónní průběh sňatečnosti v Čechách během 17. a 18. století. In: *HD* 26, 2002, s. 82. ISBN 80-7330-019-2.

¹⁹⁴ Hřbitov, zvláště ve středověku, sloužil jako fórum, veřejné prostranství či jako tržiště. V souvislosti s rozvojem měst a požadavky na větší hygienu byly hřbitovy za vlády Josefa II. rušeny a přemísťovány na okraje, resp. za hranice osad. MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina. Mýty a skutečnosti*. Brno, 1990. s. 32. Více o dějinách smrti a jejího vnímání lidmi viz ARIÉS, Phillipe. *Dějiny smrti I., II*. Praha, 2000. ISBN 80-7203-286-0.

nežli dosáhly 1 roku věku.¹⁹⁵ Jak již však bylo řečeno, tato čísla jsou založená na údajích zapsaných v matrikách, avšak novorozenci, kteří zemřeli při porodu nebo ještě před uskutečněním křtu, nebyli ani do matrik zapisováni. Navíc kojenecká mortalita byla rozlišná podle regionů, neboť chudé kraje (jako Nasavrcko) měly mnohem blíže k hladu a smrti, a tedy úmrtnost tu dosahovala vyšších hodnot. Ale ani ty děti, které přežily první rok života, neměly na růžích ustláno – přežívaly ty nejzdatnější, jak praví Ivo Možný „*slabé a od narození neduživé děti byly vyřazeny přirozeným výběrem*“.¹⁹⁶

Častá smrt dětí také znamenala, že lidé nemohli investovat tolik citu do vztahu ke každému sotva narozenému. V průměru připadlo na jednu rodinu 4,4 až 6,5 narozeného dítěte.¹⁹⁷ Vztah rodičů k narozeným potomkům nebyl tak vřelý a láskyplný jako je tomu dnes, proto ani péče o ně nebyla vyhovující. Mnoho nemluvnat se udusilo, neboť je matky nechávaly bez dozoru na celé dny, děti umíraly i na infekce, chladem, matky je často odstavovaly nebo je nekojily vůbec, ad.¹⁹⁸ Na druhou stranu, narození dítěte bylo považováno za naplnění manželství, které znamenalo pro rodiče pracovní sílu a jakou si záruku jejich zabezpečení na stáří.¹⁹⁹

Mortalita patřila ve starém demografickém režimu k nejvýznamnějším faktorům, ovlivňující demografický vývoj populace; byla základním regulátorem růstu, nezávislým na člověku, urychlovala jej i zpomalovala či přímo měnila v úbytek obyvatelstva.²⁰⁰ Jejím problémem je otázka evidence, protože zápis o úmrtí nebýval ve starší době pocíťován tak závažně jako zápis o křtu nebo sňatku.²⁰¹ Je tedy nutné počítat s hodnoty o smrti obyvatel velmi opatrně. V případě Nasavrcka zůstává stranou také zjišťování příčin úmrtí, o nichž se zápisy pravidelně nezmiňují.

¹⁹⁵ MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina. Mýty a skutečnosti*. Brno, 1990. s. 33.

¹⁹⁶ *Tamtéž*, s. 35.

¹⁹⁷ DOKOUPIL, Lumír – FIALOVÁ, Ludmila – MAUR, Eduard – NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha, 1999. s. 45. ISBN 80-85950-64-2.

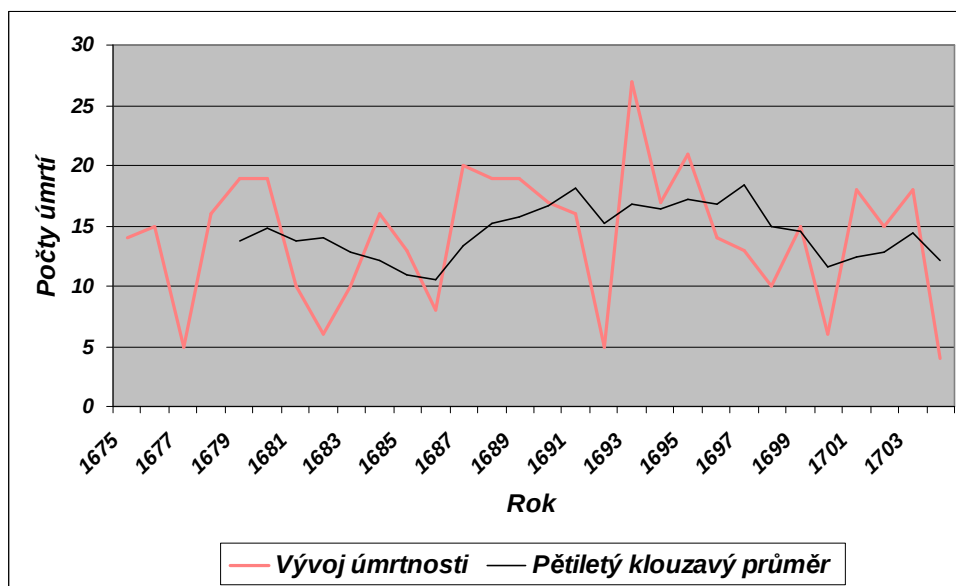
¹⁹⁸ MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina. Mýty a skutečnosti*. Brno, 1990. s. 42.

¹⁹⁹ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku I. Dům a jeho lidé*. Praha, 1999. ISBN 80-7203-116-3.

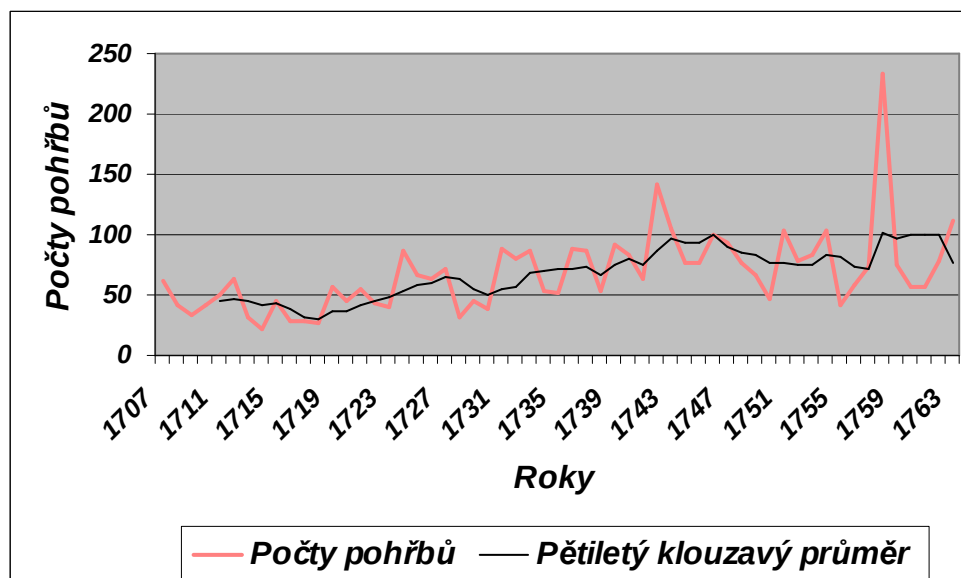
²⁰⁰ DOKOUPIL, Lumír – FIALOVÁ, Ludmila – MAUR, Eduard – NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha, 1999. s. 50. ISBN 80-85950-64-2.

²⁰¹ HEŘMÁNKOVÁ, Marie. Demografický vývoj únětické farnosti v 18. století. In: *HD 24*, 2000, s. 99 – 100. ISBN 80-85950-87-1.

Graf č. 10: Vývoj úmrtnosti v letech 1675 – 1705

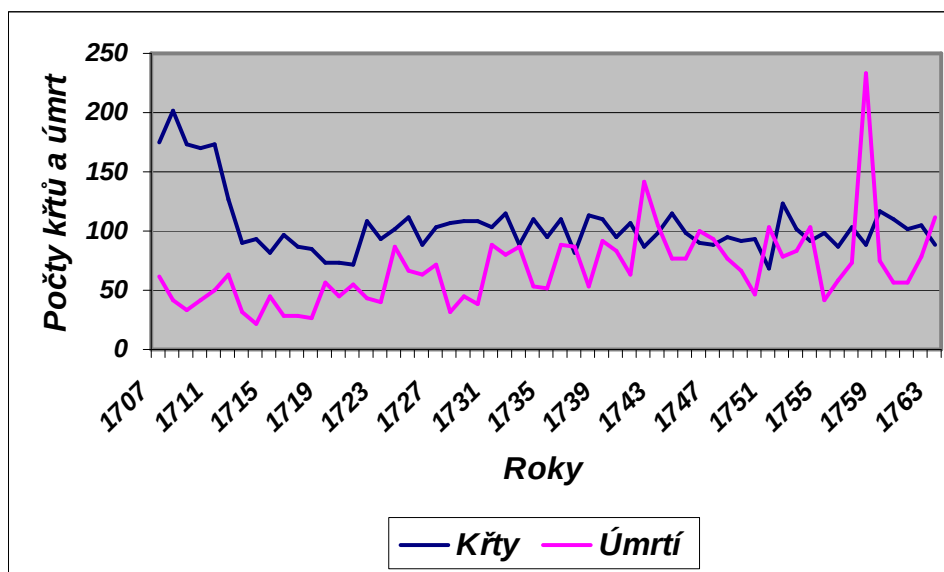
Graf č. 11: Vývoj úmrtnosti v letech 1707 – 1764

První uvedený graf pro nasavrcký obvod farnosti Bojanova nabízí pohled na vývoj úmrtnosti v letech 1675 – 1705. Stejně jako v případě sňatečnosti dochází k největším výkyvům mezi jednotlivými roky, tudíž mnohem průkaznější křivkou pro vývoj mortality se jeví křivka pětiletého klouzavého průměru. Z ní vyplývá vzestup tohoto demografického jevu od 90. let 17. století. Myslím, že tento fakt především souvisí s růstem natality, a tím většího zastoupení úmrtnosti u novorozenců. Druhý graf pak přináší poznatky o pozvolném růstu mortality v průběhu 20. let 18. století, který následně stoupá během let třicátých. Největších hodnot dosahuje úmrtnost v polovině let čtyřicátých a v první polovině šedesátých let. Obě tyto hodnoty souvisí s událostmi, během nichž se české země staly dějištěm válečných

konfliktů (viz války o rakouské dědictví nebo sedmiletá válka v letech 1756 – 1763). V souvislosti s válkami došlo k většímu daňovému zatížení poddaných, navíc domácí zemědělství nestačilo pokrývat potřeby země, což vedlo k růstu cen zemědělských výrobků i k vážným zásobovacím krizím a spolu s přesuny vojska se šířily různé nemoci.²⁰² Tyto skutečnosti potvrzuje i následující graf, jenž znázorňuje vztah mezi počty zemřelých a narozených v první polovině 18. století. Ani za těchto podmínek však růst počtu obyvatelstva neustal, pouze nabyl velmi pozvolného tempa.

Graf č. 12: Porovnání počtů křtů a úmrtí v letech 1707 – 1764

V rozmezí let 1707 – 1764 jsou zaznamenány dvě demografické krize, situace, kdy křivka úmrtí prudce a mimořádně stoupne tak, že dosahuje nejméně dvojnásobku průměrného ročního počtu zemřelých. Tento stav bývá obvykle doprovázen i změnami v úrovni sňatečnosti a porodnosti.²⁰³ Pro farnost Bojanov je hodnota průměrného ročního počtu zemřelých v daném časovém období rovna hodnotě 68. Dvojnásobku, konkrétně hodnot 142 a 233 úmrtí za rok, bylo dosaženo v letech 1742 a 1758. V obou případech se jednalo o válečná léta, v roce 1742 je zvýšení počtu úmrtí patrné zvláště v měsících květen a červen, které jsou naopak považovány za měsíce s nižší mírou mortality. V tomto případě lze tedy uvažovat o nějakém vnějším faktoru, snad s průchodem vojska, které sebou přineslo některé nemoci, resp. nedostatek potravin, které byly přednostně určeny vojsku. I v roce 1758 je zvýšená

²⁰² DOKOUPIL, Lumír – FIALOVÁ, Ludmila – MAUR, Eduard – NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha, 1999. s. 94. ISBN 80-85950-64-2.

²⁰³ HEŘMÁNKOVÁ, Marie. Demografický vývoj únětické farnosti v 18. století. In: *HD 24*, 2000, s. 101. ISBN 80-85950-87-1.

mortalita zvláště v jarních měsících (konkrétně březen, duben a květen) a je spatřována i na jiných místech českých zemí.²⁰⁴ Spolu s vyšším počtem úmrtí je v těchto rocích možné sledovat i pokles počtu narozených dětí. Např. v roce 1757 se narodilo 103 dětí, zatímco roku 1758 byl počet narozených 88. Zajímavý je fakt, že tato demografická krize neměla výrazné dopady na počet konaných svateb. V roce 1757 bylo oddáno 35 párů, avšak roku 1758 se tento počet ještě nepatrně zvýšil (uskutečněno 39 svateb, z nichž téměř polovina proběhla v říjnu a listopadu).

Úmrtí z hlediska jeho sezónnosti není natolik spjato s životním koloběhem a hospodářským cyklem, protože smrt si nevybírání ani roční období ani osoby. Přesto lze stanovit měsíce, v nichž úmrtnost během roku kulminuje, naopak úmrtí během některých měsíců výrazně klesá. Nejčastěji se na sledovaném území pohřbívalo v zimních a prvních jarních měsících (např. v letech 1675 – 1705 je nejvíce úmrtí v březnu -16,5 %, poté jsou téměř rovnoměrně zastoupeny měsíce prosinec, leden a únor v rozmezí 10,5 – 12,9 %, naopak nejméně úmrtí bylo zaznamenáno v letních měsících, konkrétně v červnu, červenci a srpnu, kdy po dlouhých zimách docházely zásoby potravy a lidský organismus nebyl již natolik odolným vůči jiným vlivům. Podobných závěrů dosahuje sezónnost úmrtnosti pro léta 1707 – 1764, kde kromě výrazného zastoupení úmrtí v březnu a dubnu jsou měsíce zastoupeny mnohem rovnoměrněji, než je tomu v minulém případě. Rozdíl je podle mého názoru způsoben velkými počty úmrtí v dobách demografických krizí, kdy lidé umíraly v průběhu celého roku. Mé závěry se shodují s výsledky jiných analýz.²⁰⁵

5.4 Vývoj počtu obyvatelstva

Na základě uvedených dat a poznatků je mou snahou vytvořit obraz o vývoji počtu obyvatelstva od poloviny 17. století do poloviny století následujícího. Kromě základních tezí o vývoji obyvatelstva v českých zemích jsem použila údaje uvedené v knize Zpovědní seznamy arcidiecése pražské z let 1671 – 1725²⁰⁶ a vlastních výsledků z předchozích analýz.

Dílo J. V. Šimáka seznamuje badatele se Zpovědními seznamy arcidiecése pražské,

²⁰⁴ Viz DOKOUPIL, Lumír – FIALOVÁ, Ludmila – MAUR, Eduard – NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha, 1999. s. 72 – 73. ISBN 80-85950-64-2.

²⁰⁵ Srov. např. DVORSKÁ, Petra – HALÍŘOVÁ, Martina. Demografická struktura panství Choltice v roce 1700. In: *Východočeský sborník historický* 12, 2005. s. 112.

²⁰⁶ Přehled je však veden pouze k roku 1711, neboť v následujícím období došlo k odtržení zřejmě celého územního obvodu Nasavrky, který byl součástí nově vytvořeného farního území s centrem v Trhové Kamenici. ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Zpovědní seznamy arcidiecése pražské z let 1671 – 1725*. I. díl, Boleslavsko, Kouřimsko, Chrudimsko, Čáslavsko. Praha, 1918.

které zachycují obyvatelstvo „zповědi schopné“, tedy obyvatele nad 12 let věku. „Každá kniha podává úplný statistický přehled z celé arcidiecése toho roku v čase velikonočním.“²⁰⁷ „Vnitřní pravdivost celého operátu prokazuje nejlépe skutečnost, že jde o plynulé, znenáhla rostoucí řady čísel, která v celozemském měřítku nemohla být falšována nebo odhadována a která zřejmě správně vyjadřuje celkové přírůstky obyvatelstva v krajích a zemi.“²⁰⁸

Následující tabulka přináší přehled, jak vypadala tato časová řada pro farnost Bojanov:²⁰⁹

Tab. č. 7: Vývoj počtu „duší“ v letech 1671 - 1725

Rok	Počet duší	Přirozený přírůstek	v %
1671	2146		
1672	2277	131	6,1
1673	2370	93	4,1
1674	2454	84	3,5
1675	2452	-2	0
1676	2499	47	1,9
1677	2525	26	1,0
1678			
1679			
1680	2574		
1681	2606	32	1,2
1682	2754	148	5,7
1683	2733	-21	-0,8
1684	2746	13	0,5
1685	2722	-24	-0,9
1686	2789	67	2,5
1687	2789	0	0
1688	2841	52	1,9
1689	2820	-21	-0,7
1690	2856	36	1,3
1691	2931	75	2,6
1692	2936	5	0,2
1693	3027	91	3,1
1694	2929	-98	-3,2
1695	2875	-54	-1,8
1696			
1697	2885		

²⁰⁷ Tamtéž, s. VI.

²⁰⁸ PLACHT, Otto. *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. – 18. století*. Praha, 1957. s. 304.

²⁰⁹ ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Zpovědní seznamy arcidiecése pražské z let 1671 – 1725*. I. díl, Boleslavsko, Kouřimsko, Chrudimsko, Čáslavsko. Praha, 1918. s. 466 – 473.

1698	2991	106	3,7
1699	2842	-149	-5,0
1700	2978	136	4,8
1701	3176	198	6,6
1702	3186	10	0,3
1703	3247	61	1,9
1704	3352	105	3,2
1705	3311	-41	-1,2
1706	3199	-112	-3,4
1707	3386	187	5,8
1708	3020	-366	-10,8
1709	3638	618	20,5
1710	3095	-543	-14,9
1711	3763	668	21,6
1712	3476	-287	-7,6
1713 ²¹⁰	212		
1714	1800		
1715	2128	328	18,2
1716	2110	-18	-0,8
1717	2200	90	4,3
1718	2006	-194	-8,8
1719			
1720	2100		
1721	2150	50	2,4
1722	2203	53	2,5
1723	2322	119	5,4
1724	2363	41	1,8
1725	2250	-113	-4,8

Sledované hodnoty vykazují velké výkyvy hodnot, nejvíce patrné zvláště v letech 1709 – 1711, kdy meziroční přírůstek pro rok 1710 je rozdílný vůči okolním létům o více než 550 obyvatel. Nepovažuji tento skok za důsledek některého z demografických jevů, protože to ani není možné, aby jeden rok vymizela významná část populace, zatímco následující rok se k velikonoční zpovědi dostavilo znovu o více než 600 věřících. Na jedné straně to může být důsledek špatné evidence ze strany farářů, lze jej také vysvětlovat malou motivací dostavit se ke katolické zpovědi, zatímco většina poddaných měla náklonnost spíše k protestantské víře. Za další faktor, který mohl ovlivnit účast věřících při velikonočních zpovědích, je možné považovat počasí. Zdejší členitý terén a relativně velká vzdálenost jednotlivých osad od

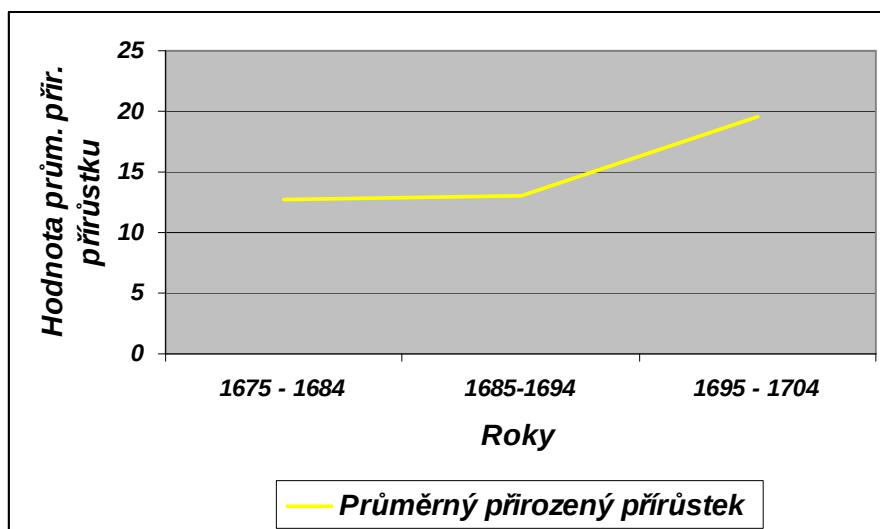
²¹⁰ Autor se domnívá, že se jedná o chybu, a skutečná hodnota měla být snad 2 120. ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Zpovědní seznamy arcidiecése pražské z let 1671 – 1725*. I. díl, Boleslavsko, Kouřimsko, Chrudimsko, Čáslavsko. Praha, 1918. s. 472.

Bojanova, v kombinaci s nepříznivým počasím mohla také ovlivnit účast poddaných při zpovědi. Pokud tedy nebudu brát v úvahu tyto velké výkyvy hodnot, Seznamy arcidiecése pražské vykazují fakt, že mezi léty 1671 až 1711 se zvedl počet zdejší populace o 175 %.

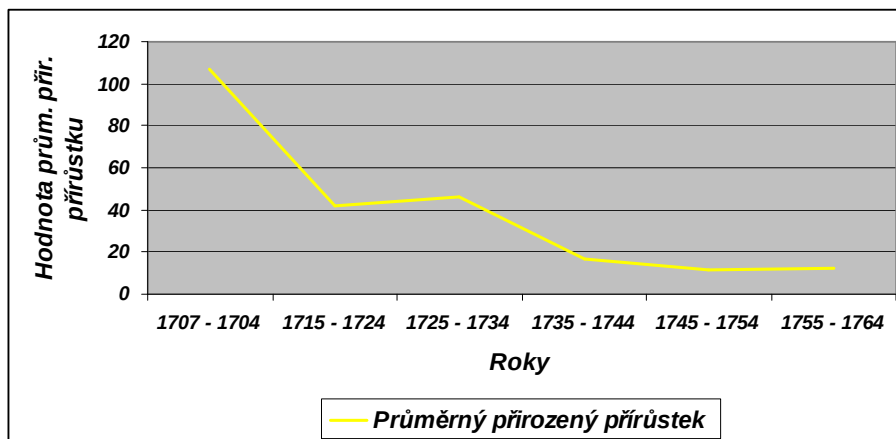
Mnohem snadněji lze odůvodnit výrazný pokles počtu zpovídaných po roce 1712, neboť toho roku byla nově založena fara v Trhové Kamenici, kam byly přiřazeny i některé vsi, doposud patřící k bojanovské farnosti.

Z uvedených grafů vyplývá, že přirozený přírůstek rostl v řešené farnosti od 90. let 17. století přibližně do prvního desetiletí století osmnáctého, poté výrazně ubyla porodnost, čímž se snížil přirozený přírůstek téměř na poloviční hodnotu. V následujících desetiletích souvisí pokles s demografickými krizemi, charakteristické pro české země na konci 30. let a v průběhu 40. let.

Graf č. 13: Průměrné přirozené přírůstky v letech 1675 – 1704

Graf č. 14: Průměrné přirozené přírůstky v letech 1707 – 1764

Tento vývoj odpovídá obecným trendům vývoje obyvatelstva českých zemí v daném období. Druhá polovina 17. století je dobou bez velkých válečných střetnutí a pobyt císařského vojska v zemi byl omezen na minimum. Ačkoli morové epidemie v roce 1680 a v letech 1713 – 1715 zasáhly české země, jejich důsledky nebyly natolik katastrofální, jako např. průběh moru v polovině 14. století. Rychlý růst obyvatelstva druhé poloviny 17. století souvisel také s ekonomickou expanzí země, která trvala až do přelomu století. Po roce zmizely rezervy pustých usedlostí a vznik dalších byl brzděn snahou vrchnosti i vesnických obcí zabránit dělení stávajících gruntů. Důsledkem těchto omezení se zvýšil počet podruhů či bezzemků, kteří měli menší naděje na vlastní existenci, poklesla i míra sňatečnosti a z ní vyplývající i nižší natalita.²¹¹ Z vysledovaných hodnot lze stejné závěry aplikovat i pro prostředí Nasavrckého panství.

²¹¹ DOKOUPIL, Lumír – FIALOVÁ, Ludmila – MAUR, Eduard – NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha, 1999. s. 93 – 94. ISBN 80-85950-64-2.

6. Sociální postavení poddaných

Poslední kapitolu této diplomové práce věnuji problematice sociálního postavení poddaných na Nasavrcku v 17. a 18. století. Hlavními zdroji informací jsou v tomto případě dva významné celozemské katastry, které přenáší přehled majetkových a hospodářských poměrů poddaných v polovině 17. a první polovině 18. století – jedná se o Berní rulu a Tereziánský katastr, a dále urbář sečského panství z roku 1647 a nasavrckého panství z roku 1686.

Třicetiletá válka znamenala těžké ztráty nejen pro domácnosti a jednotlivé obyvatele českých zemí, ale boje zanechaly stopu i ve státní pokladně, kterou bylo nutno smazat a do pokladny doplnit chybějící finance. Na základě těchto požadavků došlo k sepsání všech pozemků a usedlostí, které drželi poddaní, z nichž byla následně odváděna daň. Tak vznikla Berní rula. Na počátku 18. století však berní rula začala být nevyhovujícím podkladem pro výběr daní, proto bylo rozhodnuto o sepsání nového katastru, a právě přípravný materiál pro tento nový katastr (tzv. poddanské fase) nám dává možnost nahlédnout do sociálního postavení poddaných v první čtvrtině 18. století v celozemské měřítku. Kromě samotného sociálního postavení bude má pozornost věnována socioprofesní struktuře tehdejší populace, na jejímž základě bych ukázala některá specifika spojená s touto oblastí českých zemí, vyplývající nejen ze zdejších přírodních podmínek, ale též z historického vývoje.

6.1 Přírodní podmínky

V následujících řádcích je mou snahou představit základní charakteristické rysy sledované lokality, které spoluvytvářely podmínky pro zemědělskou a řemeslnou činnost zdejších obyvatel. Většinu údajů čerpám z prací Petra Vepřeka Chrudimsko a Nasavrcko²¹², věnované zemědělským a národohospodářským poměrům na území chrudimského a nasavrckého okresu k roku 1900, a z díla Karla Václava Adámka a kol. o popisu Království českého, konkrétně o Východních Čechách²¹³. Podle mého názoru, údaje v knihách uvedených odpovídají mnohem více situaci na témže území o dvě staletí dříve, než by tomu bylo při použití soudobých popisů dané oblasti. „*V okrese nasavrckém stojí* (polařství – pozn.

²¹² VEPŘEK, Petr. *Chrudimsko a Nasavrcko II. Poměry zemědělské a národohospodářské*. Chrudim, 1909.

²¹³ ADÁMEK, Karel Václav. *Království české VI. Východní Čechy*, část II. Praha, 1914.

autora) *od dávných let na stejném stupni; nebyloť podnětu, jakým byla řepa pro okres chrudimský, jímž byl mocný krok ku předu nastati mohl.*²¹⁴

Nasavrcko se nachází v Železných horách, které tvoří severní výběžek Českomoravské vrchoviny a průměrná nadmořská výška se zde pohybuje okolo 400 m n. m. Nejdůležitějším tokem tu je bezpochyby řeka Chrudimka, dříve nazývaná těž Kamenice (odtud pochází jméno obce Trhová Kamenice) nebo také Ohebka. Nachází se tu i několik rybníků, mezi nimiž za zmínku stojí rybníky u Trhové Kamenice, Libáně, Včelákova či Havlovic. Některé rybníky zanikly např. i v důsledku velmi příznivých podmínek pro polaření v 18. století, kdy právě obilnictví a lukařství bylo mnohem výnosnější.²¹⁵

Pro představu, jak zdejší krajina vypadala na počátku 20. století, nám umožňuje popis Karla Václava Adámka pro okres Nasavrky, podle něhož tu 39,5 % zaujímala pole, lesy 35,2 %, louky 13,5 %, pastviny a pláně 5,8 % a zahrady 1,6 % z celé plochy okresu.²¹⁶ Z uvedených čísel tedy vyplývá, že krajina tu měla především zemědělský ráz, který ovlivňoval profesní zaměření obyvatel.

Významné postavení tu zaujímaly lesy, zvláště jehličnaté, které byly symbolem Nasavrcka již v dobách dávno minulých. V roce 1564 byla na řece Chrudimce, nedaleko Seče, vystavěna panská pila, která měla sloužit k zužitkování dříví z těchto lesů.²¹⁷ Myslivost v lesích panských, poddanských a selských byla vyhrazena výhradně vrchnosti, která vydávala mandáty, předpisy či řády, podle nichž se měli lidé řídit, a jejich porušení bylo pokutováno.²¹⁸ Častá vydání a opakování některých nařízení dají však za pravdu, že pytláčení v lesích probíhalo i nadále a zvláště tam, kde „hajní přimhouřili obě oči“. Právě hajní vykonávali bezprostřední dozor na lesy. Byli to především poddaní, kteří za obchůzku lesem nerobotovali, a ani nemuseli platit úroky. Hajný byl však podřízen polesnému, kterému

²¹⁴ VEPŘEK, Petr. *Chrudimsko a Nasavrcko II. Poměry zemědělské a národohospodářské*. Chrudim, 1909. s. 76.

²¹⁵ Tamtéž, s. 253.

²¹⁶ ADÁMEK, Karel Václav. *Království české VI. Východní Čechy, část II*. Praha, 1914.

²¹⁷ Tamtéž, s. 192.

²¹⁸ Příkladem by mohl být rozkaz vydaný Františkou Hippolytou Eusebií, hraběnkou Berkovou, z roku 1626, a vztahující se pro nedaleká panství rychmburské, rosické a slatiňanské. Práví se v něm: „Všeliká myslivost buď v lesích, při rybnících, potocích aneb jakými by jmény jmenována býti mohla, na tom celém panství se zapovídá; jestli by pak kdokoli na jaké myslivosti postižen byl, ten aby s tím se vším, což by při sobě měl, skrze hajného, myslivce, rychtáře, konšely neb jiného souseda na zámek přiveden byl. Pakli by kdo co takového věda o tom, přehlídal, aneb kdež náleží neoznánil, má ihned s úřadu sesazen a skutečně ztrestán býti. Nadto jestli by kdo z poddaných mých někoho buď stavu panského a rytířského aneb z okolních sousedův na gruntech mých jakou myslivost provozovati viděl, ten ihned, může-li koho na zavlání míti, mezi ně pospíšiti, na jich jména se ptáti; jestliže by se pak toho zbraňovali, tedy je, pokud možné, osvědčiti a jim chrty, koně aneb cožkoliv jiného, postiženo, pobrati, na zámek přivesti a o tom úředníku oznámiti mají, kterýžto dále bude věděti, jak takového opatřiti.“ VEPŘEK, Petr. *Chrudimsko a Nasavrcko II. Poměry zemědělské a národohospodářské*. Chrudim, 1909. s. 199.

zpravidla několik poddaných robotovalo na myslivně.²¹⁹

Lesy tu mají téměř ideální podmínky pro růst, neboť Nasavrcko se rozkládá na geologickém útvaru, pocházejícího z prvohor, a zdejší ruly a žuly díky zvětrávání poskytly velmi dobré podmínky pro lesní půdy. Kromě toho lesy zde mají vhodné klimatické podmínky, zvláště přiměřenou vlhkost.²²⁰

Pěstování zemědělských plodin se hodně odvíjí od zdejších klimatických podmínek. Délka trvání vegetace je tu přibližně šest a půl měsíce, navíc velké škody zde často dělá sněhová pokrývka, která ve vyšších polohách na počátku 20. století dosahovala pravidelně výšky 0,4 m až 1 m. Některé nesnáze tu mohou způsobit sněhové nadílky většího množství vlhkého sněhu, které poškozují zvláště mladé stromy, nebo např. jarní mrazíky. Nerovná poloha tohoto kraje je také vystavena silným větrům, především v jarních a podzimních měsících. Tak roku 1854 byl větrem položen veškerý vysoký les ve slavickém revíru a „dva roky trvalo, než bylo dříví poděláno“.²²¹

Nejdůležitější plodinou pěstovanou na Nasavrcku byl od druhé poloviny 19. století len, dále z obilnin bylo nejvíce zastoupeno žito či oves, naopak ječmen zde byl zastoupen jen na několika málo místech, protože zdejší vyšší polohy a neúrodná půda mu příliš nesvědčí. Z okopanin se nejvíce pěstovaly brambory, ale jejich problémem byla nestálost odbytu, proto byla často dávána přednost již zmíněnému žitu nebo ovsu. Na druhou stranu horská krajina s rozsáhlými pastvinami, extenzivním hospodařením a zdravým vzduchem je vhodná pro chov dobytka. Například krávy se zde vyznačují vynikající dojností, ale pro špatný odbyt mléka se jich zde chovalo málo a mléko se většinou spotřebovalo v domácnostech. Nevýhodou chovu dobytka je však nedostatek pícnin, pro jejich krmivo. Z toho důvodu byl chov koní zastoupen na Nasavrcku jen minimálně.²²²

Tento nástin měl představit základní charakteristiky nasavrckého kraje, které určovaly profesní zaměření zdejších obyvatel: Než přistoupím k otázce, jak se tyto podmínky projeví ve struktuře řemesel v historické praxi v 17. a první polovině 18. století, ráda bych poukázala na sociální rozvrstvení zdejších obyvatel na základě dochovaných pramenů.

²¹⁹ VEPŘEK, Petr. Chrudimsko a Nasavrcko II. Poměry zemědělské a národohospodářské. Chrudim, 1909. s. 199.

²²⁰ *Tamtéž*, s. 206.

²²¹ *Tamtéž*, s. 217.

²²² *Tamtéž*, s. 77 – 79.

6.2 Sociální struktura obyvatelstva

Podle katastrů je obyvatelstvo rozděleno do tří sociálních kategorií, a to na sedláky, chalupníky a zahradníky. Základní jednotkou berní ruly byl osdlý (sedlák), chalupník byl pak považován za $\frac{1}{4}$ osdlého a zahradník za $\frac{1}{8}$ osdlého (většinou podle výměry polí). Vrchnostenská půda nebyla do soupisu zahrnuta, protože stále nepodléhala zdanění.²²³ Všechny tyto kategorie jsou považovány za usedlé obyvatelstvo, vedle toho existovaly další skupiny obyvatelstva (především čeled' a podruzi), kterým bude pozornost věnována v následujících podkapitolách.

6.2.1 Usedlé obyvatelstvo

Při porovnání sociálních kategorií usedlého obyvatelstva je možné využít informací z katastrů. Sociální kategorie sedlák či chalupník zachycuje i soupis poddaných, ale při jeho zpracování vzniká problém, protože roku 1651 nebyl na nasavrckém panství u přednostů domácnosti v mnoha případech zapsán ani jejich sociální statut, ani vykonávané řemeslo (ze 131 domácností, bez podruhů, není uveden žádný zápis ohledně postavení nebo řemesla pána domu u 91 případů, tedy 69,5 %). Prokazatelnějším by se zdála tedy být situace na Sečském panství, ale i tady se výsledky mohou jevit zkreslené, neboť tu např. není ani jeden zástupce kategorie zahradník. Nelze uvažovat, že by tu nikdo nepatřil do této sociální kategorie, spíše místo jeho sociálního postavení bylo uvedeno řemeslo, jemuž se dotyčný věnuje. Naopak, v berní rule mohou být v kategorii zahradník zahrnuti i osoby v podružství, neboť berní rula jej neeviduje jako další kategorii. Například Jan Jedlička z městečka Bojanov je podle soupisu poddaných uveden jako podruh²²⁴, zatímco v berní rule je uveden jako krejčí ve skupině zahradníků²²⁵. Dalším příkladem může být případ Matěje Krejčího z Vršova, který je v roce 1651 uveden také jako podruh²²⁶, ale již o tři roky později je berní rulou řazen mezi sedláky²²⁷. Jen těžko si lze představit, že se za tak krátkou dobu jeho postavení natolik vylepšilo (jediným

²²³ ČERVENÝ, Václav – ČERVENÁ, Jarmila. Berní rula. Generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651 (A-L) I. Praha, 2003. s. 8. ISBN 80-7277-058-6.

²²⁴ MATUŠÍKOVÁ, Lenka. Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko I. Praha, 2000. s. 1027. ISBN 80-85475-74-X.

²²⁵ Národní archiv Praha, fond Berní rula, Chrudimsko, inv. č. 13, fol. 259.

²²⁶ MATUŠÍKOVÁ, Lenka. Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko I. Praha, 2000. s. 1032. ISBN 80-85475-74-X.

²²⁷ Národní archiv Praha, fond Berní rula, Chrudimsko, inv. č. 13, fol. 263.

možným řešením by byl sňatek s vdovou, ale při faktu, že již roku 1651 byl ženatý, se i toto vysvětlení zdá být těžko uskutečnitelné), proto se domnívám, že podmínky pro určení sociálního statutu poddaných v soupisu poddaných a berní rule byly natolik odlišné, že jej nelze porovnat.

Vedle soupisu poddaných podle víry jsou pro dané období dochovány dvě knihy urbářů, díky nimž je možné porovnat některé hodnoty v nich uvedených se záznamy katastrů. V první řadě bych však ráda uvedla svou kritiku urbářů.

Časově starším je Urbář sečského statku z roku 1647. V první části pramene je uveden soupis „příslušenství“ panství, konkrétně tu jsou vyjmenovány poplužní dvory, louky a palouky, rybníky, mlýny, pily, lesy a háje nacházející se na daném území. Kromě samotného výčtu vrchnostenského majetku tu jsou informace pouze o jejich poloze, která je často odvozená od nejbližší vsi (jako např. „*1 les při vsi Deblově a Petříkově*“, nebo rybník „*při Vohebském mlejně*“)²²⁸. V některých případech jej doplňují další údaje (např. „*jedna štěpnice při zámku Seči, zdí ohrazená*“²²⁹), ale záznamy o jejich rozloze či bonitě ad. tu již nenalezneme.

Další částí pramene je soupis všech hospodářských stavení, které jsou řazeny podle jednotlivých vsí. Celkem je urbářem uvedeno 26 vsí a 2 městečka. Při srovnání se soupisem poddaných z roku 1651 a berní rulou z roku 1654 se jedná o tytéž vesnice, tedy rozsah sečského panství se během tohoto období nezměnil. Jiné závěry lze však vyvodit při srovnání jednotlivých gruntů. Co se týká samotných počtů usedlostí ve vsích, jejich počet se nikterak významně neodlišuje od berní ruly – ve většině vsí je rozdíl tvořen jednou usedlostí. Výjimkou je pouze ves Lhotičky (dnešní název České Lhotice), kde je urbářem zaznamenáno 11 usedlostí, zatímco berní rula jich uvádí pouze 6. Spíše se domnívám, že chyba bude na straně urbáře, protože počet šesti domácností uvádí též Soupis poddaných podle víry. Velké rozdíly jsou patrné z hlediska dělení obyvatelstva na sedláky, chalupníky a zahradníky.

Urbář zaznamenává pouze jednotlivé dávky, kterými byl daný hospodář vázán vrchnosti (a to ve formě naturální, robotní i peněžní, jenž byly odváděny vždy na sv. Jiří a sv. Havla), opět tu nelze vyčíst informace o rozloze jednotlivých gruntů, ani samotné rozdělení obyvatelstva do jednotlivých sociálních kategorií lze není uvedeno. Dalším problémem souvisejícím s urbářem je fakt, že uvedené výnosy, platy a dávky nebyly často naplňovány do té výše, která jim byla předepsána, jejich skutečná hodnota tak byla nižší. Přesto lze ze zapsaných povinností vysledovat určité zákonitosti, které v porovnání s berní rulou mohou

²²⁸ Státní oblastní archiv Zámorsk, Velkostatek Nasavrky, č. kn. 1A, *Urbář statku Seč z roku 1647*, fol. 3 – 4.

²²⁹ *Tamtéž*, fol. 2.

objasnit postavení některých hospodářů. Např. Jan Pavlátko z městečka Bojanova odváděl vrchnosti pouze 11 grošů, vždy na sv. Jiří a sv. Havla. Podle berní ruly je tatáž osoba uvedena jako zahradník, z čehož lze vyvodit závěr, že zahradníci byli vázáni pouze peněžními dávkami, zatímco hospodáři s větším rozsahem svého gruntu odváděli mnohem vyšší dávky. Hodnota peněžní dávky, která by znamenala hranici mezi jednotlivými sociálními kategoriemi, se zřejmě pohybovala v rozmezí 15 až 20 grošů, záleželo však na konkrétní vsi. Tak například Jakub Štěpánů z Lhotic platil 42 grošů a podle berní ruly byl sedlákem (sousedem), Václav Utíkal z Proseče 19 gr. (těž označen berní rulou za sedláka) a Bartoň Rohan z Petříkovic platil 14 gr. a v berní rule je uveden jako chalupník. Další možnosti srovnání jsou však omezeny z důvodů neshody jmen, kdy tedy není možné porovnat, zda se skutečně jedná o totéž stavení. Výše uvedené příklady byly použity za předpokladu plné shody jména podle urbáře a berní ruly. Stačí uvést ukázkou vsi Vršov, tedy vsi, která má stejný počet stavení v roce 1647 a 1654, pro zajímavost byly k této tabulce připojeny i údaje o hospodářích podle soupisu poddaných z roku 1651.

Tab. č. 8: Porovnání údajů uvedených v urbáři, soupise poddaných a berní rule pro ves Vršov

	Hospodář r. 1647	Hospodář r. 1654	Hospodář r. 1651	Sociální status r. 1651
1.	Michal Němec	Martin [?]	- ²³⁰	-
2.	Michal Němec	Jiřík Kovácký	Jiřík Sklenář	podruh
3.	Adam Krejčí	Matěj Krejčí	Matěj Krejčí	podruh
4.	Mates Komínků	Matuš Komínek	Matouš Komínek	sedlák
5.	Jakub Dostál	Jakub Dostál	Jakub Dostál	chalupník
6.	Jan Drobil	Mikuláš Drobil	Matěj Starýho	chalupník
7.	Jan Žemlička	Jakub Žemlička	Jakub Žemlička	sedlák
8.	Václav Bubla	Jan Pilnej	Jan Pilnej	chalupník

Z uvedené tabulky vyplývá, že pouze ve dvou případech se jméno hospodáře z roku 1647 shoduje se stavem z roku 1654, resp. 1651. U dalších dvou hospodářů došlo ke změně křestního jména, z čehož lze zřejmě usuzovat, že správu nad statkem převzal syn hospodáře z roku 1647 (dokládá jej shodné příjmení a také relativně nízký věk nových majitelů – 20 a 26 let). Přesto v 50 % se jména naprosto liší a není zde shledána žádná podobnost. Na příkladě Vršova je také dobře patrný rozdíl mezi sociálním postavením jednotlivých hospodářů. Mates Komínků platil podle urbáře „jirské a havelské činže“ 16 gr., v naturáliích 3 slepice a 18 vajec a robotoval 3 dny, berní rulou je označen za sedláka (podobně jako všichni uvedení obyvatelé

²³⁰ Soupisem zaznamenáno pouze 7 domácností.

Vršova) a stejné postavení mu bylo přirčeno soupisem poddaných. Vedle toho Jakub Dostál platil zcela stejné dávky, ale podle soupisu poddaných je označen za chalupníka. V této souvislosti lze tedy považovat za nepřesný soupis z roku 1651. Je však nutné si uvědomit, že každý pramen vznikl za jiným účelem, a uvedená data sledují vždy jinou problematiku. Zatímco soupis poddaných zachycuje veškeré obyvatele starší 12-ti let, včetně tovaryšů a čeledí, berní rula spolu s urbářem zaznamenává pouze hlavního představitele domácnosti. Nižší sociální vrstvy tu nejsou evidovány, neboť pro vrchnost neznamenal ekonomický výnos.

Druhým dochovaným urbářem pro sledované území je urbář nasavrckého panství z roku 1686. I v tomto případě se jedná o „pouhý“ soupis poddanských povinností vůči vrchnosti, v porovnání s urbářem sečským tu chybí i popis rozsahu vrchnostenského majetku. Stejně tak je tento pramen nedůsledný z pohledu počtu obcí, neboť zcela opomíjí existenci některých vsí. Konkrétně se jedná o vsi Hradiště, Nová Ves, Rohozná, Travné, Lupoměchy, Javorné a Trhová Kamenice. Všechny tyto osady jsou jak berní rulou, tak pozdější tereziánskou fasí řazeny k nasavrckému panství, nelze tedy uvažovat o jejich odprodeji jiné vrchnosti apod. Vysvětlení této situace vidím snad jen v nedůslednosti vrchnostenských úředníků, protože úmyslné opomenutí ze strany vrchnosti by znamenalo nezanedbatelnou ztrátu příjmů (zvláště když si uvědomíme, že urbář neeviduje ani městys Trhová Kamenice). Pokud porovnáme hospodáře v zaznamenaných vsích se situací v roce 1654, stejně jako v případě Seči, je rozdíl v jejich počtech nepatrný (ve vesnici Vorel se počet usedlostí o jedno rozrostl, zatímco v obcích Ochoz a Drahotice naopak jedna usedlost ubyla). Při porovnání konkrétních osob, opět nedocházím k příliš velkým shodám. Oproti sečskému urbáři tu hraje důležitou roli i mnohem delší časové období mezi dobou sepsání berní ruly a urbářem nasavrckého panství (32 let), během níž došlo k nejedné změně v majitelích jednotlivých usedlostí.

Vedle toho je možné srovnat stav usedlého obyvatelstva z poloviny 17. století a v první polovině 18. století díky vzniku přípravného materiálu, které mělo být základem pro vydání druhého zemského katastru. tzv. tereziánské fáse vychází ze struktury berní ruly, neboť nejprve jmenuje hospodáře a rozsah polí a luk, které držel roku 1654 (v době sepisování Berní ruly), a teprve následující kolonka obsahuje jméno majitele statku z roku 1713. Oproti berní rule je půda rozdělena podle bonity na dobrou, prostřední a špatnou, navíc tu je uvedena kolonka pro zápis počtu koz a kategorie potah z berní ruly je nově rozdělena na dvě dílčí: koně a voly.

Nyní tedy k rozdílům v počtech hospodářů uvedených jednotlivými katastry. Jak již

bylo řečeno, Nasavrcké panství se ve sledovaném území rozrostlo o nejednu osadu, ale při svých výpočtech na ně nebudu brát zřetel, neboť jejich vývoj v rámci zmíněného panství není možné porovnat.²³¹ V úvahu tedy přichází celkem 43 vsí, které jsou zmíněny jak berní rulou, tak i tereziánským katastrem.²³² Mezi dobou vzniku berní ruly a tereziánských fasí však uběhlo téměř 60 let, a tedy musíme brát v úvahu populační vývoj, který během tohoto období proběhl. Ani v jediném případě se neshoduje majitel gruntu z roku 1654 se stavem z roku 1713 – není se však čemu divit, když uvážím, že by jeho hospodaření trvalo minimálně 59 let (hospodář však mohl spravovat daný grunt již několik let před sepsáním berní ruly, čímž by se tento časový interval ještě zvětšil), navíc k tomu je nutné připočítat věk, ve kterém převzal starost o daný statek, pak by mu bylo v roce 1713 bylo minimálně 80 let, a tedy již ve věku, kdy starost o hospodaření statku přebraly mladší generace.

Kromě samotného populačního vývoje došlo mezi léty 1654 a 1713 ke zvýšení počtu zvláště nájemníků, podruhů a zahradníků, a též k osazení pustých a rozbořených stavení, uvedených v berní rule. V této souvislosti je však nutné zmínit, že za pusté usedlosti, tzv. poustky, nebyly berní rulou označovány jen „*neobydlené a zbořené domy, ale i usedlosti, kde majitelé zemřeli a kde zbyli jen sirotci, i hospodářství, jejichž ekonomická síla poklesla natolik, že se stala nesolventními*“²³³. Každopádně, zatímco na sledovaném území 41 vsí bylo v roce 1654 napočítáno 270 sedláků (sousedů), 124 chalupníků a 17 zahradníků (vč. poustek), v roce 1713 bylo evidováno 262 sedláků, 139 chalupníků, 48 zahradníků a 163 nájemníků a podruhů. Právě vyšší počet zahradníků, nájemníků a podruhů (ti, kteří byli držiteli půdy) na počátku 18. století je možné vysvětlit růstem zdejší populace, proč se však také nezvětšily hodnoty u sedláků či chalupníků? Odpověď na tuto otázku lze hledat v majetkoprávních vztazích, podle nichž nebylo možné dělit grunt, a to až doby Josefa II. (zrušeno r. 1781), proto noví usedlíci se často stali právě nájemníky nebo vlastníky drobných usedlostí (např. v případě podruhů).

Do této chvíle bylo hovořeno jen o usedlém obyvatelstvu, ale tehdejší společnost

²³¹ Jedná se o vsi Lukavička, Vížka, Loučky, Radochlín, Zaječice, Bítovany, Žumberk, Smrček, Prostějov, Částkov, Havlovice, Hoříčka, Habroveč, Louka, Vrbatův Kostelec, Cejřov, Bošov, Švihov, Podlíšťany, Krupín, Strkov, Ctětín, Bratroňov, Rváčov, Všeradov, Dubová, Vranov, Libanice, Vlčnov, Nabočany, Honbice, Slatiňany, Škrovád, Trpišov, Smrkový Týnec, Rabštejnská Lhota, Sobětuchy, Pouchobradý, Třebřichy, Markovice, Zubří, Kameničky a Lipina.

²³² Mezi tyto vsi patří: Bezděkov, Bojanov, Deblův, Drahotice, Hodonín, Hradiště, Hůrka, Chlum, Kamenice (Trhová), Kovářov, Krásné, Křižanovice, Kunčí, Lhotice (nebo též Německé Lhotice), Lhotičky (nebo též České Lhotice), Liboměřice, Licibořice, Lipkov, Lukavice, Mladoňovice, Nasavrky, Nová Ves, Obořice, Ochoz, Orel, Petrkov, Petřkovice, Polánka, Proseč, Prosička, Přemilov, Rohozná, Rtenín, Samařov, Seč, Svídnice, Šiškovice, Travné, Vršov, Výskov, Výsonín, Javorné a Lupoměchy (poslední dvě jmenované vsi byly uvedeny již berní rulou, nikoliv však soupisem poddaných podle výry).

²³³ MAUR, Eduard. Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté. In: *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica* 3, 1972. s. 26.

obsahovala další sociální kategorie, jako např. podruhy a čeledníky.

6.2.2 Podruzi

Zvláštní sociální kategorií, nacházející se na pomezí usedlého obyvatelstva a čelední služby, byli podruzi. „Podruh“ bylo označení především právní, ale též určovalo sociální postavení poddaného. Od usedlého hospodáře se lišil tím, že neměl vlastní obydlí, žil sám nebo s rodinou v nájmu, někdy v jediné komůrce, jindy v podružské chalupě. Naopak od ostatního neusedlého obyvatelstva se lišili především tím, že neuzavírali dlouhodobý pracovní poměr, který jej zařazoval do zaměstnavatelovy domácnosti a podřizoval je tak jeho pravomoci. Někteří z nich se živili řemeslem, většina jich však byla najímána na námezdní práci.²³⁴ Teoreticky vzato si podružná vrstva na venkově utvářela vlastní reprodukci (z podružných dětí), na druhé straně byla doplňována z řad usedlého obyvatelstva, kde na základě jednonástupnického dědického práva zdědil grunt pouze jeden nástupce hospodáře a ostatní (rodinní příslušníci, sourozenci, starý usedlý hospodář, vdovy ad.) tak rozšiřovali počty podruhů.²³⁵ Navíc velká část podružných rodin byla často neúplná, v níž chyběl jeden z partnerů (např. již zmíněné vdovy, staří hospodáři nebo neprovdané dcery).

Problémem souvisejícím se studiem podruhů je otázka pramenů. Při sepisování soupisu poddaných podle víry hodně záleželo na důslednosti jejich autorů, což dokládají i soupisy pro panství Nasavrky a Seč. Zatímco u prvně jmenovaného panství jsou podruzi vedeni ve zcela zvláštní kategorii, na panství Seč jsou vždy připojeni na konci soupisu obyvatel dané obce a v kolonce řemesla či sociálního statutu je napsáno „podruh“. Takto označení podruzi, spolu s manželkami a případně jejich potomky, představují 20,4 % všech poddaných uvedených v soupise z roku 1651. Navíc podle předchozího výkladu je k nim nutné započítat vdovy, které jsou na Sečském panství s podruhy taktéž vedeni na konci seznamu obce (nezapočítána jen vdova v Bojanově, která je vedena mezi sedláky, a pro níž tedy předpokládám, že po smrti svého manžela sama převzala starost o celé hospodářství). Celkem tato skupina obyvatelstva tvořila 22,4 % populace, což se shoduje s výsledky studia pro jiné lokality (např. na panství Dymokury byli podruzi zastoupeni 22,5 %, na panství Poděbrady 22 %)²³⁶. Naproti tomu je na Nasavrcku nižší poměr dospělých žen a mužů

²³⁴ MAUR, Eduard. Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté. In: *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica* 3, 1972. s. 41.

²³⁵ HORSKÝ, Jan – SELIGOVÁ, Markéta. *Rodina našich předků*. Praha, 1996. s. 92. ISBN 80-7106-195-6.

²³⁶ RUMLOVÁ, Eva. Demografická a sociální struktura obyvatelstva panství Dymokury v polovině 17. století.

(výsledky dosavadních bádání poukazují na výraznou převahu ženské složky, obvykle v poměru 1:1,5)²³⁷, a to v poměru 1:1,3. Tuto odlišnost lze vysvětlit relativně vysokým počtem manželských párů podruhů, zatímco osamělé ženy (vdovy), bezdětné nebo s dětmi, tu představovaly „pouhých“ 24,4 % všech domácností podruhů. Na jiných panstvích byl tento počet vyšší, např. na poděbradském panství činil 35 % a na pardubickém panství přibližně 44 %, kde jsou tato vysoká čísla zdůvodňována důsledky třicetileté války, doprovázenou morovou epidemií.²³⁸ Malé zastoupení mají též rodiny podruhů s vlastními potomky (16,3 %), což poukazuje na těžké životní podmínky, které měly za následek nižší počet podružských dětí.²³⁹

Věková analýza dospělých podruhů po desetiletých periodách ukazuje nejpočetnější složku ve věku 25 – 34 let, kteří představovali 37,3 %. Velký rozdíl v počtech podle pohlaví je věkové kategorii 15 – 24 let, kde výrazně převládá ženská složka. Tento rozdíl je způsoben nižším sňatkovým věkem u dívek, kdežto chlapci se ženili až v pozdějším věku, teprve poté, co prošli čelednickou službou (viz následující podkapitola). Nejstarším podruhem byl Mikoláš Poláků ze Seče ve věku 70 let, tentýž věk byl zaznamenán také u vdovy Lidmily Sládkové, rovněž ze Seče. Nejmladší osobou v podružství (kromě dětí podruhů) byl bratr podruha Jana Utíkala, kterému bylo 15 let, a který zřejmě setrval v bratrově stavení jen do doby, než si založil vlastní rodinu. Druhou nejmladší osobou je šestnáctiletá manželka Matěje Krejčího (26 let) z Vršova.

Tab. č. 9: Věkové složení podruhů v r. 1651

Věkové kategorie	Muži	v %	Ženy	v %	Celkem	v %
15-24	13	12,7	41	30,6	54	22,9
25-34	39	38,2	49	36,6	88	37,3
35-44	26	25,5	23	17,2	49	20,8
45-54	11	10,8	10	7,5	21	8,9
55-64	10	9,8	5	3,7	15	6,3
65 +	2	2,0	3	2,2	5	2,1
Ostatní²⁴⁰	1	1,0	3	2,2	4	1,7
Celkem	102	100,0	134	100,0	236	100,0

In: *Historická demografie* 17, 1993. s. 182.

²³⁷ Např. pro panství Pardubice 1:1,4 nebo panství Poděbrady 1:1,5. MAUR, Eduard. Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté. In: *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica* 3, 1972. s. 42.

²³⁸ RUMLOVÁ, Eva. Demografická a sociální struktura obyvatelstva panství Dymokury v polovině 17. století.

In: *Historická demografie* 17, 1993. s. 182.

²³⁹ PLACHT, Otto. *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. – 18. století*. Praha, 1957. s. 150.

²⁴⁰ Osoby, u nichž nebyl uveden věk.

Berní rula podruhy neeviduje vůbec, v porovnání se soupisem poddaných jsou v některých případech podruzi (z roku 1651) řazeni mezi sedláky, chalupníky či zahradníky, nebo nejsou uvedeni vůbec (především vdovy). Zmíněná slova dokumentuje následující tabulka (tab. č. 10):

Tab. č. 10: Rozdílů postavení hospodářů v letech 1651 a 1654

<i>Jméno</i>	<i>Ves</i>	<i>Sociální postavení v r. 1651</i>	<i>věk (r. 1651)</i>	<i>Sociální postavení v r. 1654</i>
Václav Šmatlán	Křižanovice	podruh	51	chalupník
Jiřík Koblížků	Petřkovice	podruh	46	sedlák
Matěj Stárků	Seč	podruh	30	zahradník

Znovu se kategorie podruhů objevuje v tereziánské fázi, kde jsou u většiny obcí rozlišovány vůči nájemníkům, ale v obcích Nasavrky, České Lhotice a Výskov jsou vedeni jako společná kategorie „nájemníci a podruzi“. Celkový počet všech zaznamenaných podruhů (vč. tří obcí se společnou kategorií nájemníků a podruhů) je 116, v procentuálním vyjádření 19,0 %. V porovnání se stavem z roku 1651 je to nižší číslo, je nutné však počítat s variantou, že v polovině 17. století mohli být do kategorie podruhů započítáni též nájemníci některých vrchnostenských podniků, kováren, mlýnů, krčem apod.²⁴¹ Pokud tedy k podruhům připočtu ještě 47 nájemníků, jejich poměr tedy bude 26,6 %. Tato hodnota je vyšší než v roce 1651, musíme však počítat s přirozeným přírůstkem obyvatelstva, a to především v sociálních kategoriích nájemníků a podruhů, tedy 26,6 % lze považovat za hodnotu odpovídající vývoji zdejšího kraje.

6.2.3 Čelední služba

Poslední významnou skupinou obyvatelstva byla čeled', která je evidována pouze v Soupise poddaných podle víry, proto mé výsledky bude možné porovnat se závěry jiných badatelů pro jiné lokality.

Čelednická služba vytvářela početnou vrstvu prostorově mobilních, nicméně nezadaných a neprovdaných mladých lidí. V novověké době byl pojem čeled' vztahován mimo jiné i na „kvalifikované pracovníky, pokud jejich pracovní poměr měl dlouhodobý

²⁴¹ MAUR, Eduard. Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté. In: *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica* 3, 1972. s. 41.

charakter založený na smlouvě se zaměstnavatelem, dávající základ osobnímu svazku mezi oběma subjekty smlouvy“²⁴². Z této definice lze pod čeled' zahrnout pacholky, děvečky, ale též řemeslníky působící ve službě vrchnosti, zámecké kaplany či zahradníky nebo i tovaryše. V případě tovaryšů je však jejich specifické postavení dáno podmínkou uzavření tovaryšské smlouvy, při níž byla vyžadována jistá kvalifikace, i závazkem mistra nevyžadovat od tovaryše jinou než tuto kvalifikovanou práci.²⁴³

Množství čeledi se odvíjelo i od polohy a úrodnosti daného území. Na Nasavrcku bylo zaznamenáno celkem 136 osob v čelední službě, tvořili tedy 11,2 % zdejší populace. V porovnání s jinými oblastmi se jedná o nižší procentuální hodnoty, což právě ukazuje na méně úrodnou půdu. Např. na dymokurském panství, kde půda patří k těm úrodnějším, tvořila čeled' 13 % obyvatelstva.²⁴⁴ Nejvíce čeledníků bylo zastoupeno u panských mlýnů a dvorů. Jejich skladba se odvíjí podle hospodářství, které je zde vykonáváno. Panský dvůr se tradičně sestával z šafáře a jeho ženy, dále tu byli přítomní pacholci, pohůnci, děvečky, pastevec dobytka a případně další pracovníci.²⁴⁵ Ani Nasavrcko nebylo výjimkou, např. ve dvoře orelském se nacházel „šafář, šafářka (manželka jeho), pacholek přední a druhý, pohůnek, děvka a pastvice“²⁴⁶.

Nejčastěji byly ve venkovské společnosti posílány do čelednické služby děti, pro které byla služba důležitá pro získání životních zkušeností a přípravou na vlastní nezávislou existenci, proto je možné se setkat v nádenických pracích i se syny a dcerami sedláků. V rodině podruhů bylo posílání dětí do služby často existenční nutností, neboť vlastní rodina by jej často sama neuživila. Tito potomci tak odcházeli z rodného domu mnohem dříve než děti selských rodin. Zatímco selské rodiny si mohly dovolit nechat doma své potomky třeba až do 15. roku věku, z chalupnických a podružských rodin odcházely děti do služby nezřídká sedmi- či osmileté.²⁴⁷ V těchto souvislostech je zajímavá situace na Nasavrckém panství, kde se v rodině podruhů nenachází ani jeden čeledník, zřejmě tedy pro pomoc v domácnosti bylo využíváno vlastních potomků. Při studiu jejich věku je však totiž zajímavé, že se nejedná o nejmladší ročníky, naopak jejich věkový průměr je 19,4 let. Lze také uvažovat o tom, že díky

²⁴² MAUR, Eduard. Čeled' a tovaryši v Čechách v soupisu podle víry z roku 1651. In: *Historická demografie* 23, 1999, s. 92. ISBN 80-85950-72-3.

²⁴³ MAUR, Eduard. Čeled' a tovaryši v Čechách v soupisu podle víry z roku 1651. In: *Historická demografie* 23, 1999, s. 92. ISBN 80-85950-72-3.

²⁴⁴ RUMLOVÁ, Eva. Demografická a sociální struktura obyvatelstva panství Dymokury v polovině 17. století. In: *Historická demografie* 17, 1993. s. 187.

²⁴⁵ MAUR, Eduard. Čeled' a tovaryši v Čechách v soupisu podle víry z roku 1651. In: *Historická demografie* 23, 1999, s. 129. ISBN 80-85950-72-3.

²⁴⁶ MATUŠÍKOVÁ, Lenka. *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko II.* Praha, 2000. s. 653. ISBN 80-85475-74-X.

²⁴⁷ HORSKÝ, Jan – SELIGOVÁ, Markéta. *Rodina našich předků.* Praha, 1996. s. 86 – 87. ISBN 80-7106-195-6.

malým výměrám svých usedlostí stačili podruzi na svou práci sami, resp. si námezdní pracovníky mohli najímat jen na sezónní práce.

Na základě soupisu poddaných podle víry nelze stanovit věk, ve kterém čeledníci skutečně vstoupily do služby, lze však určit jejich věk v roce 1651. Nejmenší evidovaný věk je u čeledníků 12 let a to celkem ve 13 případech, které jsou téměř rovnoměrně rozloženy podle pohlaví (7 dívek a 6 chlapců).²⁴⁸ Podle postavení, které ve službě zastávají, jsou zastoupeny schovanka, pastvice, děvka, pohůnek a jeden učedník. Naopak nejstarším „čeledínem“ je šafář ve slavickém dvoře při sečském panství, u kterého je zaznamenán věk 62 let. Průměrný věk čeledníků podle soupisu poddaných podle víry v roce 1651 je 20,7 let, přehled jejich struktury nabízí následující tabulka (kategorie ostatní zahrnuje např. čeledína, ovčáka, mládka nebo učedníka).

Tab. č. 11: Struktura čeledínů a jejich věkový průměr

Čeledíni	Počet osob	Podíl v %	Věkový průměr
děvka	60	44,1	17,4
pacholek	22	16,2	20,7
pohůnek	12	8,8	15,3
ostatní	8	5,9	27,9
pastvice	7	5,2	14
šafář	7	5,2	40,9
šafářka	7	5,2	41,9
tovaryš	4	2,8	25,3
děvče	3	2,2	16
schovanka	3	2,2	12,3
skoták	3	2,2	22
Celkem	136	100	20,7

Většina čeledi byla mladá a svobodná, mezi výjimku lze zařadit šafáře a šafářku, kteří byli v zásadě ženatí, často vyššího věku (nejmladšímu šafáři bylo 30 let), lépe placeni a do panské služby byli najímáni na delší dobu. Tím se odlišovali od ostatní čeledi, které byli nadřazeni.²⁴⁹ Podobné postavení lze předpokládat i pro pastýře Jiříka (50 let), podruha v Nasavrkách, který již měl dvaadvacetiletého syna a jednadvacetiletou dceru, nebo ovčáka (33 let) v sečském ovčíně, s nímž sdílela domácnost jeho manželka a jeden pacholek.²⁵⁰

²⁴⁸ Soupis poddaných eviduje děti zpovědního věku (viz kapitola o demografickém vývoji), tudíž některé mladší děti v námezdnickém postavení nemusí být zapsány.

²⁴⁹ MAUR, Eduard. Čeleď a tovaryši v Čechách v soupisu podle víry z roku 1651. In: *Historická demografie* 23, 1999, s. 129. ISBN 80-85950-72-3.

²⁵⁰ MATUŠÍKOVÁ, Lenka. *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko III.* Praha, 2000. s. 1023. ISBN 80-85475-74-X.

Dalším možným hlediskem pro studium čeledi je její rozdělení podle pohlaví, na mužskou a ženskou čeleď. Zatímco mužů, resp. chlapců bylo v námezdnickém poměru 54 jednotlivců (39,7 %), počet ženské čeledi byl vyšší (celkem 82 dívek a žen představovalo 60,3 %). Mezi ženskou čeleď jednoznačně převažovaly děvky, resp. děvčata a děvečky. Rozdíl v těchto pojmech je nepatrný, děvečka byla často mladší než děvka (viz tabulka) a pomáhala v domácnosti, při pracích na poli a ve chlívě. Vždy však záleželo na konkrétním typu hospodářské jednotky a v případech, že v domácnosti byla zastoupena jen jedna pomocnice, rozdíl mezi funkcí děvečky a děvky zcela splýval. Nejstarší ženskou čeleď, kromě šafářek, o nichž tu již byla řeč, byla chůva a děvka v domácnosti důchodního písaře na Nasavrckém panství.²⁵¹ Věk ostatních dívek odpovídá faktu, že jejich zaměstnání bylo pouze dočasným pracovním zařazením, fází životního cyklu, která předcházela definitivnímu zařazení do určité sociální struktury. Dívky do věku 20 let včetně tvořily 81,7 % ženské čeledi, pokud z této skupiny vyřadím ještě šafářky, věkovou hranici 20 let přesáhlo jen 10,7 %. Po dvacátém roce dívek pak jejich četnost výrazně klesá, což koresponduje se skutečností, že dívky vstupují do manželského svazku a přebírají starost o svou vlastní rodinu (průměrný sňatkový věk venkovských žen při prvním sňatku činil v Čechách v 17. století asi 23 – 24 let)²⁵².

Ačkoli muži v námezdním poměru byli méně početnější než ženy, jejich průměrný věk 23,3 let byl naopak vyšší (u ženského pohlaví byl 19,0 let), neboť v mnoha případech zakládali vlastní rodiny v pokročilejším věku, než tomu bylo u dívek (zřejmě tu platilo nepsané pravidlo, že řemeslník může založit rodinu a domácnost teprve po svém osamostatnění)²⁵³. Mezi mužskou čeleď je nejčastěji zastoupen pacholek, který představuje 40,7 %. Další početnou skupinou mužské čeledi byli pohůnci (22,2 %) a šafáři (13,0 %). Obecně platí, že pohůnek tvořil s pacholkem nerozlučnou dvojici, danou tehdejší dělbou práce při orbě s rámovým pluhem středověkého původu. Zatímco pacholek (též oráč) vedl při orbě pluh, pohůnek poháněl voly nebo koně zapřažené do pluhu.²⁵⁴ Po pacholkovi byla tedy vyžadována větší fyzická námaha, od níž se vyvíjel i vyšší věk. Zatímco pohůnek byl v průměru 15,3 roků starý, průměrný věk u pacholka na Nasavrcku byl 20,7 let. Na nasavrckém panství však neplatí teze o „nerozlučné dvojici pohůnka a pacholka“. Pohůnek se na sledovaných panstvích vyskytuje ve 12 domácnostech, z čehož pouze ve třech případech je členem stejné domácnosti i pacholek (z toho dva pohůnci na nasavrckém dvoře, kde je

²⁵¹ MATUŠÍKOVÁ, Lenka. *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko II.* Praha, 2000. s. 652. ISBN 80-85475-74-X.

²⁵² MAUR, Eduard – HORSKÁ, Pavla. Poznámky k otázce studia dlouhodobých populačních trendů na území ČSR. In: *Acta demografica* 4, 1981, s. 43.

²⁵³ Tamtéž, s. 106.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 95.

přítomen pouze jeden pacholek). Ostatní pohůnci byli součástí hospodářství sedláka, kde zřejmě roli pacholka přebíral sám sedlák.

Další skupinou mužské čeledi byli tovaryši, pro které byl pracovní poměr přípravnou fází na získání mistrovského titulu a založení vlastní existence, na nikom nezávislé. Na Nasavrcku se vyskytují celkem 4krát, z čehož jednou je tovaryš označen německým pojmem „knecht“. Jejich věk byl relativně vyšší než ostatních čeledínů (18, 24, 24 a 35 let), avšak nikterak neobvyklý a pro založení vlastní rodiny téměř ideální (až na hodnotu 35 let, kterého je možné zařadit do kategorie tzv. věčných tovaryšů). Nižší věk je charakteristický pro učedníky, což na sledovaném území dokládá jediný případ, a to učedník Pavel N. ze Seče, sloužící v domácnosti kováře Příhody, u nějž byl zaznamenán věk 12 let.²⁵⁵

6.3 Socioprofesní skladba obyvatelstva

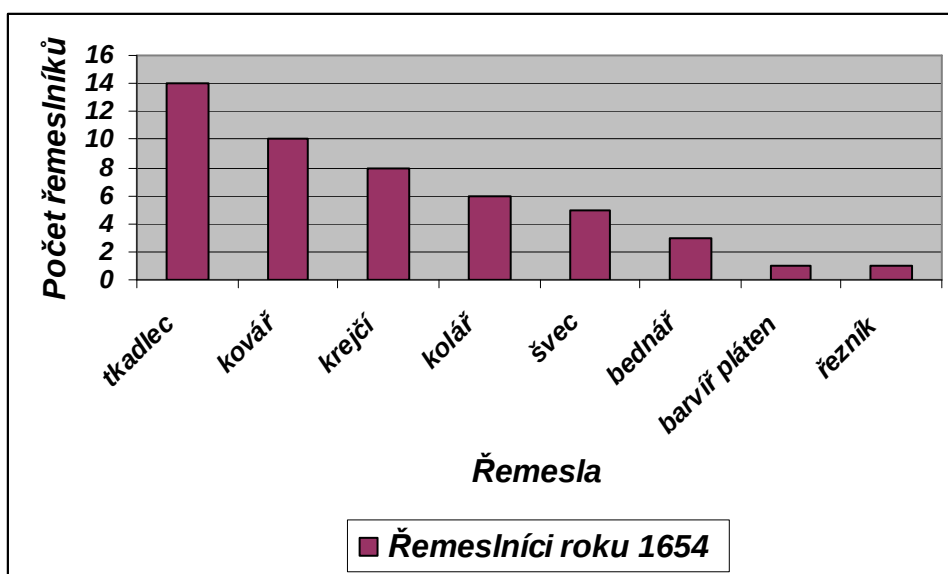
První pramen, který nám nabízí pohled do socioprofesní skladby obyvatelstva, je Soupis poddaných podle víry. Je však nutné jej brát s jistým odstupem, protože otázka vykonávaného řemesla se mohla skrýt za označením sedláka nebo podruha. Mám tím na mysli, že podruh mohl vykonávat jisté řemeslo, avšak do soupisu bylo nutné uvést jen charakteristiku jeho sociálního postavení. V této souvislosti se také nabízí otázka, zda některá povolání lze považovat za řemeslo či za čelední službu. Tak např. mlynář, který se podle soupisu objevuje na zkoumaném území celkem šestkrát, je řemeslo samo o sobě, ale také o něm lze uvažovat jako o čelednické síle, kterou si najímala vrchnost na obstarávání daného mlýna. Jelikož je „mlynář“ uveden též v tereziánské fasi, jako jedno z řemesel poddaných, není důvod jej nepovažovat za řemeslo ani roku 1651. V tomto případě je pak mlynář nejčastějším uváděným řemeslem (30 %) z celkového počtu 20 řemeslníků. Na pomyslném druhém místě se umístil pilař (10 %), dále jsou ve shodném počtu zastoupeni kovář, řezník a sládek (všichni po 6,7 %) a v jednom případě je zastoupen mládek, punčochář, švec, tkadlec a truhlář (3,3 %).

Dalším, již mnohem důvěryhodnějším pramenem je berní rula, podle níž se na nasavrckém a sečském statku nacházelo po polovině 17. století 48 řemeslníků. Toto číslo je ve srovnání se soupisem z roku 1651 vyšší, a zřejmě tak mnohem lépe vystihuje realitu své doby. Absolutně nejčastěji je uvedeno tkalcovské řemeslo (29,2 %), následováno kovářem

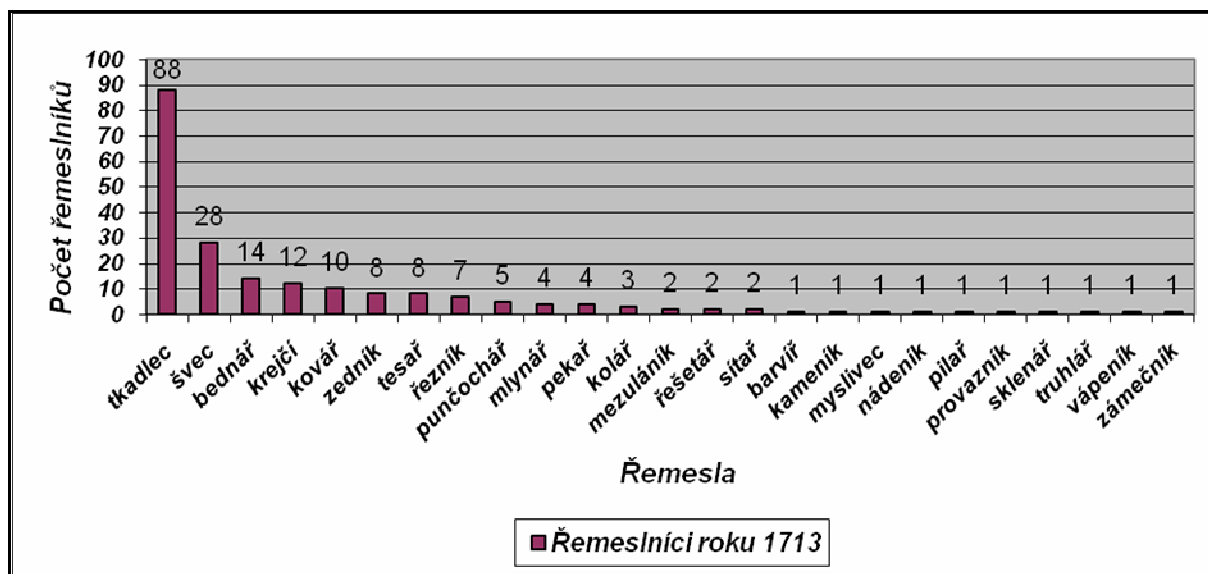
²⁵⁵ MATUŠÍKOVÁ, Lenka. *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko III.* Praha, 2000. s. 1023. ISBN 80-85475-74-X

(20,8 %), krejčím (16,7 %), kolářem (12,5 %), ševcem (10,4 %) a bednářem (6,25 %) – viz graf č. 15. V jednom případě jsou zastoupeni barvíři a řezníci (oba po 2,1 %). Situaci řemeslné výroby první poloviny 18. století pak dokumentují tereziánské fasy. I v tomto případě omezím svou analýzu na vsi, které byly vedeny v berní ruce, aby výsledky srovnání odpovídaly stavu rozvoje řemeslné výroby, nikoli aby vyšší počet zastoupených řemesel nemohl být vykládán větším rozsahem zkoumaného území. Jak lze z těchto slov vyvodit, při porovnání berní ruly a tereziánských fasí je patrná vyšší variabilita řemesel. Zatímco v berní ruce je jmenováno pouze 8 typů řemeslné výroby, roku 1713 je jich uvedeno celkem 27. Tento vysoký rozdíl je dán vyšší specializací řemesel, ale také je nutné počítat s jistým zanedbáním evidence při sepisování berní ruly. Jasným důkazem těchto slov jsou mlynáři, kteří byli zapsáni jak v soupise poddaných, tak i v tereziánské fazi z roku 1713, ale berní rula jej nezaznamenává. Díky této situaci je patrné, že mlýny na daném území existovaly i při sepisování berní ruly, a právě mlynáři byli těmi, kdo se starali o jejich chod. Také je důležité počítat se situací, že tereziánské fasy zahrnují kromě sedláků, chalupníků a zahradníků i podruhy, kteří v nejednom případě byli zástupci některého z uvedených řemesel.

Graf č. 15: Řemeslná výroba podle berní ruly

Graf č. 16: Řemeslná výroba podle tereziánských fasí

Jak v roce 1654, tak následně i roku 1713, je nejčastěji zmiňováno řemeslo tkalce. Tento vysoký počet tkalců koresponduje s faktem, že na Nasavrcku bylo značně rozšířeno plátenictví, které při své výrobě zpracovávalo především len. Této rostlině maximálně vyhovují zdejší klimatické podmínky a díky jejímu rozšíření zaznamenala v druhé polovině 17. století prudký rozvoj i plátenická výroba, což dokumentuje i větší specializace řemeslníků v roce 1713 (např. sítaři a řešetáři, kteří při výrobě sítí zpracovávali tzv. koudel) a především počet samotných tkalců, který s v letech 1654 – 1713 zvětšil šestinásobně. S rozmachem plátenické výroby, jenž je spojována s celými východními Čechy, a zvláště pak s jejími horskými a podhorskými oblastmi, tu pracovali např. barvíři plátna, kteří byli na jiných panstvích něčím neznámým.²⁵⁶ Kromě tkalců tu měli významné postavení též krejčí a ševci, kteří svou prací podtrhávali zaměření zdejší produkce na textilní a oděvní výrobu.

Dalším specifikem Nasavrcka je nízký podíl potravinářských řemesel. V případě berní ruly je možné vysvětlit minimální zastoupení těchto řemeslníků, kdy dané řemeslo mohli provozovat někteří podruzi, které však tento historický pramen z roku 1654 nezaznamenává. Malé zastoupení tohoto výrobního odvětví může být také dáno faktem, že lidé vyráběli potraviny jen pro svou vlastní potřebu, v malém množství. Nelze ani počítat s větší produkcí určenou pro města a vzdálenější kraje, jako tomu bylo u plátenictví, protože významnější města byla vzdálena několik desítek kilometrů (např. Chrudim nebo Pardubice) a zaručit tak dopravu čerstvých surovin v té době bylo takřka nemožné, což však neplatí pro skladování

²⁵⁶ MAUR, Eduard. Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté. In: *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 3, 1972. s. 31 – 34.

vyrobeného plátna, ad. Lze tak konstatovat, že hospodářské usedlosti byly po stránce obživy soběstačné.²⁵⁷

Ve výčtu řemesel tereziánské fáse se také objevuje několik nových povolání, jako např. vápeník z Chlumu nebo kameník z Kunčí, kteří tak dokládají rozvíjející se těžbu, resp. dolování kamene a jiných nerostů na nasavrckém panství. V této souvislosti stojí za zmínku i řemeslo „štajgr“, jakýsi vedoucí v dole, který však není uveden v grafu č. 16, neboť byl zapsán ve vsi Vížky, která se stala součástí nasavrckého panství až po roce 1654. Jeho povolání však potvrzuje rozvinutý systém důlních prací na Nasavrcku, zvláště pak v okolí Lukavice, kde již od roku 1620 probíhala systematická těžba pyritu (viz kapitola o sídelním vývoji Nasavrckého panství v 17. a 18. století).

Je zajímavé, že žádný výše uvedený soupis neuvádí krčmáře, ačkoliv podle urbáře z roku 1647 byla na sečském panství nejedna krčma (urbář zaznamenává obecní krčmu v Kovářově, Lhoticích, Proseči, Lipkově, Polánce, Prosičce, Českých Lhoticích, Hodoníně, Křižanovicích, Liboměřicích, Licibořicích, Mladoňovicích, Petříkovicích a ve vsi Svídnice)²⁵⁸. Zřejmě byli krčmáři evidováni mezi sousedy, nebo mohl mít šenkovní dům některý z místních konšelů.²⁵⁹

V běžné praxi 17. století se řemesla převážně vyskytovala ve městech a zajišťovala řemeslné výrobky pro své venkovské okolí. Jelikož se na Nasavrcku nenacházelo žádné město, tuto funkci přejímala zdejší městečka. Vyšší zastoupení řemesel v městských lokalitách je také způsoben větší koncentrací obyvatel, než tomu bylo na vesnicích. Berní rula zaznamená nejvíce řemeslníků v městečku Bojanově (27,1 %) a dále pak v městečku Trhová Kamenice (18,8 %). Pokud k těmto hodnotám přičtu i řemeslníky ve dvou zbývajících městysích, Seči a Nasavrkách, zjistím, že 56,3 % řemeslníků žilo právě v městečkách. Téměř stejný výsledek přináší situace z roku 1713, kdy řemeslníci ve čtyřech zmíněných městečkách představují 50,8 %. Změnilo se však zastoupení řemeslníků v těchto sídlech, kde nejvíce řemeslníků bylo v Trhové Kamenici (17,1 %), poté v Seči (16,1 %), Bojanově (9,8 %) a Nasavrkách (7,8 %). Jak v roce 1654, tak i roku 1713 je v městečku Nasavrky napočítáno nejméně řemeslníků ze všech zdejších městysů, ačkoli v první polovině 18. století bylo centrem stále se rozrůstajícího panství.

Řemeslná činnost nebyla výsadním znakem některé ze skupin poddaného

²⁵⁷ RUMLOVÁ, Eva. Demografická a sociální struktura obyvatelstva panství Dymokury v polovině 17. století. In: *HD* 17, 1993, s. 180.

²⁵⁸ Státní oblastní archiv Zámorsk, Velkostatek Nasavrky, č. kn. 1A, *Urbář statku Seč z roku 1647*.

²⁵⁹ HOLUBOVÁ, Michaela. Obyvatelstvo Dobrovské farnosti v Soupisu poddaných podle vír y z roku 1651. In: *HD* 26, 2002, s. 45. ISBN 80-7330-019-2.

obyvatelstva. Podle berní ruly je řemeslo nejčastěji zastoupeno u sociální kategorie chalupníků (50 %), často se jednalo o hospodáře, kterým půda nepostačovala pro vlastní obživu. U sedláků je řemeslo zapsáno v 17 případech (35,4 %) a nejméně je řemeslo zastoupeno v sociální kategorii zahradník (14, 6 %), z nichž se většina živila námezdní prací na zemědělských usedlostech, avšak jejich podíl na řemeslné výrobě nebyl zanedbatelný.²⁶⁰

²⁶⁰ RUMLOVÁ, Eva. Demografická a sociální struktura obyvatelstva panství Dymokury v polovině 17. století. In: *HD* 17, 1993, s. 179.

7. Závěr

Tato diplomová práce, nazvaná Demografický vývoj a majetkové poměry poddaných na panství Nasavrky v 17. a 18. století, se snaží zmapovat nejen demografický vývoj sledovaného území, ale také poukázat na sociální postavení zdejších obyvatel.

Nasavrcko se rozkládá v centrální části Železných hor, které tvoří severozápadní výběžek Českomoravské vrchoviny. Prvními, archeologicky prokázanými, obyvateli tohoto území byli Keltové, ale teprve od konce raného středověku dochází k systematickému osídlování tohoto území, díky tzv. procesu kolonizace. Ve 13. – 14. století tu vznikají sídla, která se v pozdějších staletích stala centrem tržním, správním či církevním (jako např. Seč, Nasavrky nebo Bojanov). V 17. století existovala na sledovaném území dvě panství (Seč a Nasavrky), která od roku 1702 oficiálně splynula v jedno, nasavrcké panství. Před tímto rokem jsou tedy záznamy v různých historických pramenech vedeny odděleně, po přelomu 17. a 18. století jsou všechny vsi uváděny již jednotně, pod společnou hlavičkou – panstvím Nasavrky.

Tímto se dostávám k otázce použitých pramenů při psaní této práce. V první řadě jsem využila Soupisu poddaných podle víry z roku 1651, který obsahuje mnoho informací, na jejichž základě je možné nahlédnout do struktury tehdejšího obyvatelstva. Díky údajům, které jsou soupisem zaznamenávány, lze určit např. věkové složení populace, skladbu domácností, strukturu tzv. neusedlého obyvatelstva či otázku náboženského vyznání poddaných. Některé záznamy je možné konfrontovat s jinými typy pramenů (např. údaje týkající se sociálního postavení poddaných), čímž lze poukázat na některé nedostatky toho, či onoho pramene. Jedním z nedostatků soupisu poddaných je vynechání evidence duchovenstva, vojáků či malých dětí, které představovaly početně významnou skupinu obyvatelstva. Jak vyplývá z názvu tohoto soupisu, jeho vznik souvisel s prosazováním rekatolizačního úsilí a jeho hlavním cílem bylo zachytit počty katolických a nekatolických osob v období po ukončení třicetileté války v českých zemích.

V tomto ohledu bylo Nasavrcko velmi specifickou oblastí, neboť více jak 85 % poddaných se přihlásilo k nekatolickému vyznání. Během sledovaného období druhé poloviny 17. století a první poloviny století následujícího proběhlo několik pokusů o prosazení katolické víry v této oblasti (reorganizace církevní správy, výsledky osob podezřelých z hereze aj.), ale nedostatek kléru, snad i mírné postupy ze strany vrchnosti a hejtmanů a jistá odlehlost tohoto kraje nedokázaly přivést zdejší obyvatele k plnému katolictví. Důkazem toho bylo založení helvétské náboženské obce v Hradišti, jen záhy po vyhlášení Tolerančního

patentu Josefem II., které po necelých dvaceti letech existence čítalo necelých 1 000 osob ze 73 vsí. Kořeny protestantství lze též spatřit i v užívání křestních jmen. Klasická křesťanská jména jako Vojtěch, František či Josef, a z ženských jmen především Marie, se zde vyskytují jen v ojedinělých případech, zatímco v jiných částech země se těší velké oblibě. I tento jev lze odůvodnit nekatolickým smýšlením zdejších lidí.

Díky záznamům, uvedených soupisem poddaných, je možné nahlédnout i do věkové struktury obyvatelstva. Při práci s věkem jednotlivých osob je však nutné brát v úvahu jejich nepřesnosti a časté zaokrouhlování. Závěry této analýzy se shodují s výsledky jiných historiků a badatelů; i na Nasavrcku platí, že ženská složka populace převyšuje mužskou do padesátého věku, poté naopak převládá počet mužů nad počtem žen. V otázce skladby jednotlivých domácností a rodin pak docházím k závěru, že zde převahoval především nukleární typ rodiny, charakteristický pro západoevropskou oblast utváření rodiny. Průměrná velikost rodiny zde byla zřejmě pod průměrem českých zemí, což je doloženo např. na nízkém sňatkovém věku dívek, malému procentuálnímu zastoupení komplexních rodin či relativně brzkému odchodu dětí do čelední služby, neboť rodiče by jej v mnoha případech uživil jen s velkými obtížemi.

Dalším významným pramenem mého bádání byly matriky, z nichž byly informace získány na základě anonymní excerpty záznamů o křtech, sňatcích a úmrtí poddaných. I matriky bylo nutné nejdříve podrobit jejich vnitřní kritice, na jejímž základě lze stanovit pečlivější vedení bojanovské matriky až od roku 1705, ačkoli kniha je vedena již od roku 1675. Zkoumaný region byl stranou od vojenských událostí třicetileté války, kromě morových epidemií tu nelze sledovat dlouhodobějších následků. Co se týká analýzy jednotlivých demografických jevů (porodnosti, sňatečnosti a úmrtnosti), situace na Nasavrckém panství se svým charakterem nikterak výrazně nelišila od jiných oblastí českých zemí. Výpočty potvrdily vyšší maskulinitu při porodech, po roce 1713 je patrný pokles natality (ačkoli to může mít též spojitost s odloučením některých vsí od farnosti v Bojanově a přiřazení jen k nově vytvořené faře v Trhové Kamenici). Ani průměrná hodnota vícečetných porodů a porodu nelegitimních dětí nevykazují velké odchylky od průměru českých zemí.

Z hlediska sňatečnosti byl zkoumán sňatkový věk dívek, při němž je poukázáno na jejich nižší hodnotu, neboť obecně se předpokládá, že sňatky do 19-ti let byly spíše výjimkou, avšak na Nasavrcku představovaly 12,5 %. Pro mužskou část populace platí vyšší sňatkový věk, který lze uplatnit i pro situaci na Nasavrcku. Při rozboru sňatečnosti z hlediska doby jejich konání (tzv. studium sezónnosti) byla dokázáno, že sňatečnost je výrazně propojena s hospodářským cyklem poddaných, výrazný vliv na ní také mají církevní předpisy a nařízení.

Tak byly vysledovány některé zákonitosti při uzavírání sňatků v rámci ročního období (např. zákaz konání svateb v době Adventu a velikonočního půstu, vyšší počet uzavírání manželství v podzimních měsících, kdy již skončily práce na polích a v domě bylo dostatek potravin na svatební veselí, ad.).

Zajímavé bylo také studium mortality, neboli úmrtnosti, a to zvláště ve vztahu k počtům narozených. Tento demografický rozbor potvrdil mortalitní krize osmnáctého století na začátku let čtyřicátých a druhé polovině let padesátých. V těchto letech došlo k tzv. demografické krizi, ale díky krátké době jejího trvání nebyly spatřeny větší dopady na následující populační vývoj. Zkoumání mortality podle jejího sezónního průběhu poukazuje na skutečnost, že smrt není nikterak výrazně spjata s životním koloběhem či hospodářským cyklem, její hodnoty jsou v rámci kalendářního roku mnohem vyrovnanější, než je tomu např. u sňatečnosti.

Dalším velkým tématem, kterému se tato práce věnuje, je otázka sociálního postavení poddaných. V této části bylo využito informací uvedených ve dvou zemských katastrech (berní rula a tereziánské fase), které doplňují informace z urbářů sečského a nasavrckého panství, jenž dobou svého vzniku zcela zapadají do časového rozpětí této práce. Stejně jako v předchozích případech, i tyto prameny prošly důkladnou kritikou. Při zkoumání sociálního postavení poddaných bylo obyvatelstvo rozděleno do tří základních kategorií, a to na usedlé obyvatelstvo, podruhy a čeledníky. Usedlé obyvatelstvo se podle katastrů dále členilo na sedláky, chalupníky a zahradníky, zatímco u urbářů je možné jej rozlišit podle odváděných poplatků. Při srovnání především berní ruly a urbáře pro sečské panství z roku 1647 nebyla shledána ani 50 % shoda mezi uvedenými hospodáři, proto pro poznání vývoje společnosti z hlediska její sociální skladby bylo mnohem praktičtější porovnat berní rulu a tereziánské fase, které v zásadě zachovávají strukturu berní ruly. Otázka použití vhodných pramenů pro srovnání byla aktuální též v případě podruhů. Sociální kategorii čeledínů pak bylo možné zkoumat na základě soupisu poddaných, neboť jiné prameny, zde uvedené, tuto složku společnosti vůbec neevidují.

Poslední kapitola je věnována otázce socioprofesní struktury usedlého obyvatelstva, resp. podruhů. Základní poznatky o řemeslech přináší již Soupis poddaných podle víry z roku 1647, avšak řemesla tu jsou zaznamenávána poněkud chaoticky a ne zcela přesně. Ani berní rula zřejmě neeviduje všechny řemeslníky na území obou panství, podle mého názoru je až tereziánská fase skutečným odrazem reality řemeslné výroby zdejších poddaných. Nejvyšší procento tu zauímají tkalci, jakožto představitelé zdejší plátenické výroby, která měla na Nasavrcku své tradice a především ideální podmínky pro pěstování lnu. Mezi další, často

zastoupená řemesla, patří ševci, bednáři či kováři, tedy běžná řemesla, která byla především směřována na produkci pro místní trh. Naopak tu je málo zastoupena potravinářská produkce, z čehož lze usuzovat, že většina obyvatelstva si vystačila na obživu vlastními silami a svou obživu nacházela především v zemědělství.

Nasavrcko tedy všeobecně zapadalo do trendu celozemského demografického vývoje, zřejmě největším specifikem tu byla přetrvávající sympatie k nekatolickému vyznání, které úspěšně odolávalo rekatolizačnímu tlaku, a také významné postavení plátenické výroby v rámci českých zemí.

8. Použité prameny a literatura

ADÁMEK, Karel Václav a kol. *Království české IV. Východní Čechy II*. Praha, 1914.

ADÁMEK, Karel. *Chrudimsko. Historické a statistické rozhledy*. Roudnice, 1878.

ČERVENÝ, Václav – ČERVENÁ, Jarmila. *Berní rula. Generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651 (A-L) I*. Praha, 2003.

ČTVERÁK, V. – LUTOVSKÝ, M. – SLABINA, M. – SMEJTEK, L. *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha, 2003.

Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha, 1998. s. 106. ISBN 80-204-0720-0.

DOKOUPIL, Lumír – FIALOVÁ, Ludmila – MAUR, Eduard – NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha, 1999. ISBN 80-85950-64-2.

DOSKOČIL, Karel. *Berní rula 2. Popis Čech r. 1654*. Praha, 1953.

DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku I. Dům a jeho lidé*. Praha, 1999. ISBN 80-7203-116-3.

DVORSKÁ, Petra – HALÍŘOVÁ, Martina. Demografická struktura panství Choltice v roce 1700. In: *Východočeský sborník historický* 12, 2005.

GRAUS, František. *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II*. Praha, 1957.

GRULICH, Josef. „Slavnostní okamžiky“ – svatební a křestní obřad v období raného novověku. In: *HD* 24, 2000. ISBN 80-85950-87-1.

HEŘMÁNKOVÁ, Marie. Demografický vývoj únětické farnosti v 18. století. In: *HD* 24, 2000. ISBN 80-85950-87-1.

HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav. *Vademecum pomocných věd historických*. 3. vydání, Jinočany, 2002.

HLAVATÝ, Petr. *Základní informace o Železných horách* [online]. c2000-2008 [cit. 2008-11-12]. Dostupný z WWW: <http://www.zelezne-hory.info/z_hory1.htm>.

HOFMAN, Václav. Sezónní průběh sňatečnosti v Čechách během 17. a 18. století. In: *HD* 26, 2002. ISBN 80-7330-019-2.

HOLUBOVÁ, Michaela. Soupis dobrovické farnosti v Soupise poddaných podle víry z roku 1651. In: *HD* 26, 2002.

HORSKÁ, Pavla – KUČERA, Milan – MAUR, Eduard – STLOUKAL, Milan. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha, 1990. ISBN 80-7038-011-X.

- HORSKÝ, Jan – SELIGOVÁ, Markéta. *Rodina našich předků*. Praha, 1996. s. 92. ISBN 80-7106-195-6.
- CHALUPA, Aleš – ČECHURA, Jaroslav – RYANTOVÁ, Marie. *Berní rula 8 – 9. Kraj Boleslavský*. Praha, 2001.
- JIRÁSEK, Jiří. Urbáře jako pramen pro poznání předbělohorské vesnice. In: *Časopis matice moravské*, 1960.
- KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin II*. Praha, 1991.
- KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754 – 1914*. Praha, 1965.
- KLABOUCH, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha, 1962.
- KLAUS, Alois. *Chrudimsko a Nasavrcko IV. Prehistorie a historie obcí na Chrudimsku*. Chrudim, 1926.
- KLAUS, Alois. *Lichnice. Studie místopisná i historická*. Kutná Hora, 1898.
- KLAUS, Alois. *Nasavrky. Obraz místopisný a historický*. Nasavrky, 1915.
- KOPECKÝ, František. *Průvodce našimi jmény*. Praha, 1974.
- KŘIVKA, Josef. *Nové osady vzniklé na území Čech v letech 1654 – 1854*. Praha, 1978.
- LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie – BEZECNÝ, Zdeněk – JIRÁNEK, Tomáš. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století II. Život všední a sváteční*. Pardubice, 2005. s. 59 – 60. ISBN 80-7194-756-3.
- MAUR, Eduard. Čeled' a tovaryši v Čechách v soupisu podle víry z roku 1651. In: *Historická demografie* 23, 1999. ISBN 80-85950-72-3.
- MAUR, Eduard. Poddání točnického panství v druhé polovině 17. století. In: *Sborník archivních prací* 14, 1964.
- MAUR, Eduard. Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté. In: *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica* 3, 1972.
- MAUR, Eduard. Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století. In: *Československý časopis historický* 6, 1971.
- MAUR, Eduard. *Základy historické demografie*. Praha, 1978.
- MIKULEC, Jiří. 31. 7.1627. *Rekatolizace šlechty v Čechách*. Praha, 2005.
- MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina. Mýty a skutečnosti*. Brno, 1990.
- Národní archiv Praha, fond Berní rula, Chrudimsko, inv. č. 13.
- NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha, 2004. s. 21. ISBN 80-7021-397-3.
- NESEJT, František. *Chrudimsko*. Praha, 2001.
- NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Reprodukce kulturně odlišných skupin obyvatelstva jižní Moravy v*

- novověku na příkladu křesťanů a židů*. Praha, 2003.
- PALACKÝ, František. *Popis království českého*. Praha, 1848.
- PAVLÍK, Zdeněk – RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka – ŠUBRTOVÁ, Alena. *Základy demografie*. Praha, 1986.
- PEKAŘ, Josef. *České katastry 1654 – 1789. Se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním*. Praha, 1932.
- PLACHT, Otto. *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. – 18. století*. Praha, 1957.
- PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny I. – V.* Praha, 1949 – 1960.
- ROUBÍK, František. *Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách*. Praha, 1950.
- RUMLOVÁ, Eva. Demografická a sociální struktura obyvatelstva panství Dymokury v polovině 17. století. In: *Historická demografie* 17, 1993.
- SALAJKA, Milan. *Kalendář, osobní jména a křesťanské svátky*. Praha, 1995.
- Sečská přehrada. 70 let vodohospodářského díla. In: *Železné hory. Sborník prací č. 14*. Heřmanův Městec – Nasavrky, 2004.
- SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království českého I*. Praha, 1882.
- SOMMER, Jiří. *Východočeský kraj. Chrudimsko*. Hradec Králové, 1989. ISBN 80-7031-012-X.
- SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen V*. Praha, 1837.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Zpovědní seznamy arcidiecése pražské z let 1671 – 1725. I. díl, Boleslavsko, Kouřimsko, Chrudimsko, Čáslavsko*. Praha, 1918.
- ŠIMÁK, Vítězslav. *Zpovědní seznamy arcidiecése pražské z let 1671 – 1725 I*. Praha, 1918.
- ŠIMŮNEK, Robert. Urbář panství Vítkův kámen z roku 1515. In: *Historická demografie* 30, 1999.
- ŠTĚPÁN, Luděk. *Chrudimsko. Utváření venkovských sídel*. Chrudim, 2001.
- ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Stručně o pobělohorských exulantech*. Praha, 2005. ISBN 80-7017-022-0.
- Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II.*, Praha 2002.
- TEPLÝ, František. *Licibořice a okolí. Historický a kulturní nástin*. Licibořice, 1938.
- TEPLÝ, Jaroslav. *Feudální pozemková držba v předhusitském Chrudimsku*. Pardubice, 1997.
- VANĚKOVÁ, Markéta. Demografický vývoj Žitenic v 19. století. In: *Historická demografie* 30, Praha, 2006. s. 165.
- VELKOVÁ, Alice. Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století. In: *Scientific Papers of the University of Pardubice. Faculty of Humanities, series C*, 5, 2002. s. 205 – 227.
- VEPŘEK, Petr. *Chrudimsko a Nasavrcko I. - IV*. Chrudim, 1906 – 1926.

VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan a kol. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha, 1997.

VOREL, Petr. Urbář města a panství Heřmanův Městec z roku 1572. In: *Východočeský sborník historický* 2, 1992.

ŽEMLIČKA, Vojtěch. *Nasavrky*. Nasavrky, 1990.

Prameny

MATUŠÍKOVÁ, Lenka – PAZDEROVÁ, Alena. *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko I*. Praha, 2000. ISBN 80-85475-74-X.

Národní archiv Praha, fond Berní rula. Chrudimsko, inv. č. 13.

Národní archiv Praha, fond Tereziánský katastr. Chrudimsko, inv. č. 18, Nasavrky, panství.

Státní oblastní archiv Zámrska, fond Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad Bojanov, inv. č. 267, sign. 833. Matrika narozených, oddaných a zemřelých 1674 – 1765.

Státní oblastní archiv Zámrska, fond Sběrka matrik Východočeského kraje, Farní úřad Bojanov, inv. č. 268, sign. 834. Matrika narozených, oddaných a zemřelých 1675 – 1705.

Státní oblastní archiv Zámrska, Inventář Velkostatku Nasavrky, č. poř. 467.

Státní oblastní archiv Zámrska, Velkostatek Nasavrky, č. kn. 1A, Urbář statku Seč z roku 1647.

Státní oblastní archiv Zámrska, Velkostatek Nasavrky, č. kn. 2, Urbář panství Nasavrky 1686.

9. Přílohy

- 1) Rozsah farního obvodu Bojanova r. 1677.....s. 98**
- 2) Obyvatelé nasavrckého panství r. 1651.....s. 99**
- 3) Obyvatelé sečského panství r. 1651.s. 100**
- 4) Přirozená měna obyvatelstva na nasavrckém panství v letech 1675 – 1704..... s. 101**
- 5) Přirozená měna obyvatelstva na Nasavrcku letech 1706 – 1764..... s. 102 - 103**

Příloha č. 1: Rozsah farního obvodu Bojanova r. 1677

<i>Fara</i>	<i>Filiální kostel</i>	<i>Osady</i>	<i>Počet duší</i>
Bojanov		Bojanov	115
		Hůrka	29
		Petrkov	14
		Lhotice	40
		Samařov	25
		Bezděkov	45
		Proseč	44
		Lipkov	57
		Polánka	31
		Krásné	25
		Vršov	37
		Prosička	36
		Chlum	18
		Kovářov	75
	Trhová Kamenice	Trhová Kamenice	130
		Rohozná	62
		Nová Ves	26
		Javorné	21
		Travné	28
		Možděnice	60
		Kocourov	27
		Dřevíkov	105
		Hamry	51
	Licibořice	Licibořice	64
		Liboměřice	77
		Šiškovice	37
		Deblov	30
		Petřkovice	22
		Mladoňovice	27
		Křižanovice	83
	Nasavrky	Nasavrky	105
		Hradiště	64
		Ochoz	50
		Drahotín	32
		Obořice	28
		Hodonín	51
		Lhotičky	77
		Krupín	18
		Ctětín	21
		Vranov	17
		Bratroňov	30
	Seč	Seč	2285
		Kraskov	58
		Žďárec	26

Příloha č. 2: Obyvatelé nasavrckého panství r. 1651

Panství Nasavrky									
Název osady	Celkem osob	Katolíci		Nekatolíci					
			v %		v %	z toho s nadějí	v %	z toho bez naděje	v %
Drahotice	14	6	42,86	8	57,14	8	100,00	0	0,00
Dvůr Kamenice	5	0	0,00	5	100,00	4	80,00	1	20,00
Dvůr Lukavice	5	0	0,00	5	100,00	5	100,00	0	0,00
Dvůr Nasavrky	10	2	20,00	8	80,00	5	62,50	3	37,50
Dvůr Orelský	7	0	0,00	7	100,00	5	71,43	2	28,57
Hradiště	27	5	18,52	22	81,48	17	77,27	5	22,73
Lukavice	11	2	18,18	9	81,82	0	0,00	9	100,00
Mlýn Kamenice	2	0	0,00	2	100,00	0	0,00	2	100,00
Mlýn Pekelský	6	1	16,67	5	83,33	3	60,00	2	40,00
Mlýn Skalský	3	0	0,00	3	100,00	1	33,33	2	66,67
Nasavrky	76	9	11,84	67	88,16	25	37,31	42	62,69
Nová Ves	20	4	20,00	16	80,00	7	43,75	9	56,25
Oboříce	9	1	11,11	8	88,89	7	87,50	1	12,50
Ochoz	27	5	18,52	22	81,48	22	100,00	0	0,00
Pila Libáň	3	0	0,00	3	100,00	3	100,00	0	0,00
Pila Rohozná	3	2	66,67	1	33,33	0	0,00	1	100,00
Rychta Kamenická	73	18	24,66	55	75,34	17	30,91	38	69,09
Rychta Kunecká	40	2	5,00	38	95,00	33	86,84	5	13,16
Rychta Lukavská a Výsonín	57	0	0,00	57	100,00	57	100,00	0	0,00
Rychta Orelská	27	3	11,11	24	88,89	18	75,00	6	25,00
Rychta Rohozenecká	66	12	18,18	54	81,82	21	38,89	33	61,11
Travný	19	0	0,00	19	100,00	12	63,16	7	36,84
Ostatní	14	5	35,71	9	64,29	2	22,22	7	77,78
Celkem	524	77	14,69	447	85,31	272	60,18	175	39,82

Příloha č. 3: Obyvatelé sečského panství r. 1651

Panství Seč									
Název osady	Celkem osob	Katolíci		Nekatolíci					
			v %		v %	z toho s nadějí	v %	z toho bez naděje	v %
Bezděkov	29	0	0,00	29	100,00	0	0,00	29	100,00
Bojanov	69	14	20,29	55	79,71	6	10,91	49	89,09
Deblov	13	0	0,00	13	100,00	0	0,00	13	100,00
Dvůr Sečský	6	0	0,00	6	100,00	6	100,00	0	0,00
Dvůr Slavický	5	0	0,00	5	100,00	5	100,00	0	0,00
Dvůr Ústupky	2	0	0,00	2	100,00	2	100,00	0	0,00
Hodonín	18	4	22,22	14	77,78	2	14,29	12	85,71
Hůrka	18	0	0,00	18	100,00	0	0,00	18	100,00
Chlum	6	2	33,33	4	66,67	0	0,00	4	100,00
Kovářov	39	4	10,26	35	89,74	35	100,00	0	0,00
Krásné	10	0	0,00	10	100,00	0	0,00	10	100,00
Křižanovice	21	3	14,29	18	85,71	1	5,56	17	94,44
Lhotice	27	0	0,00	27	100,00	0	0,00	27	100,00
Lhotičky	16	1	6,25	15	93,75	0	0,00	15	100,00
Liboměřice	48	2	4,17	46	95,83	0	0,00	46	100,00
Licibořice	22	0	0,00	22	100,00	0	0,00	22	100,00
Lipkov	19	2	10,53	17	89,47	2	11,76	15	88,24
Mladoňovice	18	0	0,00	18	100,00	2	11,11	16	88,89
Mlýn Bojanov	6	1	16,67	5	83,33	0	0,00	5	100,00
Mlýn Sečský	4	0	0,00	4	100,00	0	0,00	4	100,00
Mlýn Svídnický	7	0	0,00	7	100,00	0	0,00	7	100,00
Petrkov	8	0	0,00	8	100,00	0	0,00	8	100,00
Petrkovice	17	0	0,00	17	100,00	0	0,00	17	100,00
Polánka	13	2	15,38	11	84,62	0	0,00	11	100,00
Proseč	23	3	13,04	20	86,96	0	0,00	20	100,00
Prosička	9	0	0,00	9	100,00	0	0,00	9	100,00
Přemilov	6	2	33,33	4	66,67	0	0,00	4	100,00
Rtetín	6	2	33,33	4	66,67	0	0,00	4	100,00
Samařov	14	0	0,00	14	100,00	0	0,00	14	100,00
Seč	99	16	16,16	83	83,84	15	18,07	68	81,93
Seč - ovčín	3	1	33,33	2	66,67	2	100,00	0	0,00
Seč - pivovar	2	1	50,00	1	50,00	1	100,00	0	0,00
Svídnice	29	2	6,90	27	93,10	0	0,00	27	100,00
Šiškovice	18	0	0,00	18	100,00	0	0,00	18	100,00
Vršov	16	3	18,75	13	81,25	1	7,69	12	92,31
Vyškov	6	1	16,67	5	83,33	1	20,00	4	80,00
Ostatní	6	3	50,00	3	50,00	3	100,00	0	0,00
Celkem	678	69	10,18	609	89,82	84	13,79	525	86,21

Příloha č. 4: Přirozená měna obyvatelstva na nasavrckém panství v letech 1675 – 1704

Rok	Narození			svatby	úmrtí	Přirozený přírůstek
	chlapci	dívky	celkem			
1675	18	17	35	8	14	21
1676	19	8	27	2	15	12
1677	11	11	22	7	5	17
1678	18	14	32	6	16	16
1679	7	13	20	7	19	1
1680	19	12	31	7	19	12
1681	16	8	24	6	10	14
1682	14	14	28	6	6	22
1683	10	11	21	8	10	11
1684	6	10	16	9	16	0
1685	9	11	20	2	13	7
1686	15	8	23	6	8	15
1687	23	9	31	4	20	12
1688	13	14	27	4	19	8
1689	13	21	34	8	19	15
1690	13	16	29	5	17	12
1691	17	18	35	4	16	19
1692	13	29	42	12	5	37
1693	14	8	22	4	27	-5
1694	15	12	27	11	17	10
1695	18	18	36	5	21	15
1696	13	13	26	5	14	12
1697	16	20	36	5	13	23
1698	17	19	38	8	10	26
1699	14	20	34	3	15	19
1700	13	12	25	4	6	19
1701	12	16	28	9	18	10
1702	23	14	37	8	15	22
1703	14	17	31	7	18	13
1704	17	14	31	1	4	27

Příloha č. 5: Přirozená měna obyvatelstva na Nasavrcku v letech 1706 – 1764

Rok	narození			svatby	úmrtí	přirozený přírůstek
	chlapci	dívky	celkem			
1706	58	77	135	28		
1707	97	78	175	28	62	113
1708	111	91	202	50	41	161
1709	88	85	173	40	34	139
1710	94	76	170	32	42	128
1711	94	79	173	22	50	123
1712	61	66	127	32	64	63
1713	45	45	90	21	32	58
1714	45	48	93	17	22	71
1715	50	32	82	19	45	37
1716	56	40	96	17	28	68
1717	43	43	86	11	28	58
1718	42	43	85	23	27	58
1719	46	27	73	14	56	17
1720	35	38	73	22	45	28
1721	49	22	71	17	55	16
1722	50	59	109	31	43	66
1723	50	44	94	23	40	54
1724	57	44	101	15	87	14
1725	58	53	111	19	66	45
1726	38	50	88	22	64	24
1727	66	37	103	19	72	76
1728	42	65	107	22	31	76
1729	51	57	108	26	45	63
1730	64	45	109	20	38	71
1731	44	60	104	17	89	15
1732	65	50	115	25	80	35
1733	45	43	88	21	86	2
1734	51	59	110	24	54	56
1735	43	52	95	20	52	43
1736	54	56	110	21	88	22
1737	37	44	81	20	87	-6
1738	54	59	113	41	53	60
1739	56	54	110	44	92	18
1740	43	52	95	24	83	12
1741	56	50	106	21	63	43
1742	45	42	87	29	142	-55
1743	49	49	98	19	105	-7
1744	53	62	115	30	76	39
1745	42	57	99	23	77	22
1746	52	38	90	28	100	-10
1747	40	48	88	35	93	-5
1748	45	50	95	26	76	19
1749	50	41	91	17	67	24

1750	49	44	93	20	46	47
1751	39	30	69	21	103	-34
1752	68	55	123	24	79	44
1753	53	48	101	19	83	18
1754	50	41	91	31	103	-12
1755	60	39	99	31	42	57
1756	47	39	86	20	58	28
1757	55	48	103	40	74	29
1758	45	43	88	35	233	-145
1759	57	59	116	39	75	41
1760	61	49	110	34	57	53
1761	47	54	101	28	57	44
1762	51	54	105	31	79	26
1763	48	40	88	17	112	-24
1764	66	46	112	23		

10. Resumé

The study, which is called Demographic development and means conditions of retainers in the estate of Nasavrky in the 17th and 18th century, it wants to map out the demographic development of the territory and shows the social status of there local population, too.

Nasavrcko is the area situated in the central part of Irons mountains, which present the north-west spur of the Bohemian-Moravian Highlands. The most of villages were formed there in the 13th and 14 century and some of them became the center of the market, administrative, or religious (such as Seč, Nasavrky or Bojanov) in later centuries. In the 17th century existed there two estates (Seč and Nasavrky), which officially merged into one estate in 1702.

The basic source during the writing was Register of Religious Affiliation, which contains much information to knowledge the structure of the population. Thanks Register is possible to study a social structure of the population, their household composition or question of religion inhabitants in Nasavrcko. As indicated in the title of this Register, its creation coincided with recatholicization and its main objective was to capture the numbers of catholic and non catholic people in the period after the end of the Thirty Years' War in the czech lands. From the Register shows that Nasavrcko was a very specific area, since more than 85% of inhabitants reported to noncatholic religion, higher number of men in the age of the fiftieth, predominance of nuclear type of family, which is characteristic for the Western area of the formation of families.

Another important source of my research were registers which monitored by demographic events such as birth rate, marriage rate, mortality. The current region was away from the military events of the Thirty Years' War, except plague-epidemic, there can not be monitored long-term consequences. The situation on Nasavrky estate was not significantly different from other areas of czech lands: calculations confirmed the higher masculinity in childbirth, after the year 1713 was reduced natality or an average of multiple births and illegitimate birth of children don't show large deviations from the average of the czech lands. Marriage rate is significantly linked with the economic cycle of subjects and significant influence can see of rules and regulations of catholic church. In mortality were recorded two demographic crisis, but thanks short time of its duration has not been seen greater impact on the population development.

The last section is addresses to question of the socio-structure population. The highest

percentage of craft there occupied weavers, as representatives of local canvas-production, which had on Nasavrcko ideal conditions for growing flax. The other, often represented crafts include shoemakers, blacksmiths and cooper, the usual crafts, which were primarily directed towards production for the local market.

Nasavrcko therefore generally fit into the trend demographic trends in the czech lands, perhaps the most specific was lingering sympathy for the noncatholic religion, which successfully resist recatholicizations pressure, and the important position production of canvas within the czech lands.